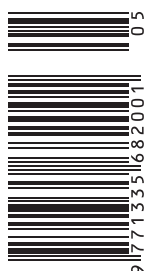


TATRY



3 | 2022 | cena 1,90 €, pre predplatiteľov 1,60 €

ISSN 1335-6828



Opäť pod jednou strechou

Čo prinesie TANAP-u reforma
národných parkov?

Srdcová záležitosť'

Maliar Samuel Turzák venoval Tatrám
aj svoj posledný obraz

Chrapkáč poľný

(*Crex crex*)

Nenápadné, tajuplné a málo pozorovateľné vtáča. Takto stroho by sa dal charakterizovať tento v súčasnosti ubúdajúci druh, patriaci do čeľade chriaštelovitých. Jeho biotopom sú najmä zachovalé podmáčané lúky. Na Slovensku žije od nížin až po vyššie položené trávnaté otvorené plochy pahorkatín a podhorí.

  Vladimír Michalec

Veľkosťou drozda, nenápadným hnedým sfarbením a spôsobom života uniká pozornosti. Jeho silný hlas, ktorým sa ozýva najmä zrána a večer, ho však bezpečne prezradza. Opakované volania samcov hneď po prilete zo zimovísk koncom mája znejú ako rapkavé „krrek-krrek“. Odtiaľto bol odvodený aj jeho latinský názov. Chrapkáčov záhadný zvuk sa v tichu noci môže niesť aj do vzdialenosti jedného kilometra. Nerád lieta, ale v trávnatých a bylinných porastoch veľmi obratne behá. Tu aj vyvádza čierne mláďatá a spoločne si hľadajú potravu ako hmyz, červy, slimáky a malé obojživelníky. Živí sa tiež semenami tráv.

Napriek tomu, že nie je typickým predstaviteľom tatranského prostredia, jeho charakteristický hlasový prejav bol zaznamenaný aj na vysoko položených horských lúkach v Kopskom sedle a pod Hrebenkom. ◀



Obsah

Viete, že...	2
Opäť pod jednou strechou	3
„Vzdušné sily“ TANAP-u	6
Pátrania a lavíny	10
Zacielené na šport	11
V znamení okrúhlych výročí	12
Vyšla kniha o Szentiványim	15
Tatry ako srdcová záležitosť	18
Aj bryoflóra dokáže prekvapiť	22
Vitajte v ríši machorastov	24
Endemity a parazity	26
Na trestné stíhanie nie je dôvod	29
Vodopády Tatier IX.	30
Po stopách Jána Olejníka: Za krojmi, na ktoré sa pozerajú „Belianky“	32
Odišla maliarka a fotografka Tatier	35
Reichartovci	36
Krížovka	40
Fotohádanka	41

TATRY. Dvojmesačník o krásach tatranskej prírody, jej ochrane, starostlivosti o lesné ekosystémy, turistike, športe a cestovnom ruchu v TANAP-e. Vychádza od roku 1962. Ročník LXI.

Vydavateľ: Správa Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici

Adresa redakcie:

Tatranská Lomnica 66, 059 60 Vysoké Tatry
tel.: +421 524 78 03 74

e-mail: redakciatatry@gmail.com

Redakcia: Mgr. Martina Petránová,
Mgr. Jana Tomalová, DiS. art.
tel.: +421 903 987 594, +421 945 448 602

Grafická úprava a tlač:

Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o., Priekopa 21,
060 01 Kežmarok

Celoročné predplatné vo výške 9,60 € v SR:

uhradte na IBAN: SK528180000007000675288

Predplatné v ČR:


MediaCall, s. r. o., Vídeňská 546/55,
639 00 Brno, tel.: +420 532 16 51 65,
e-mail: import@mediacall.cz
www.mediacall.cz

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia. Redakcia si vyhradzuje právo úpravy a skracovania materiálov, ako aj výberu titulok a medziitulok. Zasláním príspevku autor súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré týmto poskytol redakcii. Názory autorov jednotlivých článkov sa nemusia zhodovať s oficiálnym stanoviskom vydavateľa. Prevzatím textových a grafických materiálov z časopisu je dovolené len so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní autorských práv. Redakčná uzávierka je dva týždne pred vydaním časopisu.

Dátum vydania: 20. 4. 2022


Evidenčné číslo: EV4596/12,
ISSN 1335-6828, IČO 54435293



 Titulná strana
Kostolík s plesom v Batizovskej doline
Maľba: Samuel Turzák

Zadná strana
Kvetena Tatier
Výtvarná kompozícia: Božena Mrhová

Viete, že...

 redakcia

Ďalšiu himalájsku expedíciu odštartoval horolezec Peter Hámor. V overej rumunskej spoločnosti, so svojimi minuloročnými spolulezcami Horiom Colibășanuom a Mariusom Ganem, sa pokúsia vystúpiť na tretiu najvyššiu horu sveta a najvyšší bod Indie, Kančendžongu. Zacielili na jeden z piatich vrcholov masívu Yalung Kang, z ktorého plánujú pretraverzovať na hlavný vrchol. Nepál by mal byť prechodným domovom trojice dobrodruhov do 5. júna. Hámor sa už trónu boha Kančendžongy dotkol 17. mája 2012, keď sa mu na vrchol podarilo vystúpiť ako jedinému horolezcovi v sezóne.

Himalaya Club Vysoké Tatry v spolupráci s Horskou záchrannou službou (HZS) zorganizovali v prvú aprílovú sobotu 19. ročník Memoriálu Vlada Tarku a Petra Šperku. Spolu 54 pretekárov zo Slovenska, Česka i Poľska sa postavilo na štart medzinárodných pretekov horských služieb, aby „krosom“ dorazili do Doliny Zeleného plesa, kde ich čakalo lezenie na skale s obrovským slalomom v teréne bez saní. „Záchranársky triatlon“ zavŕšilo lezenie v lade na Veľkej Svišťovke. Celkovým víťazom i najlepším vo vekovej kategórii 40 až 50 rokov sa stal Ján Korenko z Obľastného strediska HZS Vysoké Tatry.

Nielen záchranári, ale aj lesníci si medzi sebou merali sily. Zo zelených uniforiem a pracovných odevov sa do športového prezliedko na 56. ročník Venerovského memoriálu bezmála 80 lesníčok a lesníkov zo Slovenska, Česka a Maďarska. V Monkovej doline pretekali počas druhého marcového víkendú v behu na lyžiach na päť kilometrov so strelbou zo vzduchovky i v obrovskom slalome. Absolútnym víťazom a Majstrom lesníkom sa stal Eubomír Machyniak, titul Majsterka lesníčka si vybehala, vystrelala a vylyžovala jeho manželka Andrea Machyniaková, obaja z Lesov SR. Išlo o posledný ročník pod hlavičkou Štátnych lesov TANAP-u.

Štvornohí i dvojnohí záchranári majú za sebou týždenné preškolenie zacielené na precvičovanie vyhľadávania ľudí zasypaných lavínou. Na Popradskom plese si svoje schopnosti precvičilo na desiatich pracoviskách a v špeciálnych modelových situáciách 64 psovodov a záchranárskych psov zo Slovenska, Česka, Poľska, Bulhar-

ska i Chorvátska. „Imatrikuláciu“ v podobe snehového kurzu majú za sebou štyri mladé štvornohé nádeje, v rámci ďalšieho výcviku si „zavŕňajú“ napríklad aj chemicko-syntetickú imitáciu rozkladného zápachu tela.

Ostatný februárový deň bol čiernym pre populáciu vlka dravého, v katastrálnom území Starý Smokovec našli mŕtveho jedinca tohto celoročne chráneného živočicha. Hneď pri prvotnej obhliadke bolo jasné, že osudným sa vlkovi stala guľka zo strelnej zbrane. Prípadu sa venujú krajskí kriminalisti, ktorí už začali stíhanie pre trestný čin pytlactva i porušovania ochrany rastlín a živočichov. Za tento kalendárny rok je to už druhý upytličený vlk v kompetenčnom území Správy TANAP-u.

Buk lesný – previsnutý zo Starého Smokovca, ktorý v novembri minulého roku získal v národnom kole titul Strom roka, sa nestratil ani v medzinárodnej konkurencii. Zo súťaže najkrajších stromov starého kontinentu si odnáša piate miesto s celkovým počtom 37 872 hlasov. Európskym stromom roka 2022 sa stal dub z poľského Bielovežského pralesa zvaný Dunin, ktorý podporilo 149 317 fanúšikov. I ďalšie medailové pozície si podelili duby, striebro putuje do Španielska a bronz do Portugalska. Starosmokovecký „Tatranský dáždňik“ či „Strom zaľúbencov“ predbehol ešte taliansky gaštan, no dostal sa pred desať ďalších jedinečných drevených konkurentov, ktoré sa uchádzali o titul.

Mesto Vysoké Tatry si v marci pripomenulo 75. výročie svojho vzniku a neodmysliteľnou súčasťou osláv bol i galavečer spojený s udeľovaním výročných cien mesta. Tá za celoživotné dielo v prospech Tatier sa dostala do rúk dlhoročného predsedu Tatranskej horskej služby – Dobrovoľného zboru Jaroslava Švorca. Takmer celý svoj život strávil v horách a venoval sa záchrane ľudského života. Do Tatranskej športovej siene slávy uviedli Ivana Urbanoviča st. Poctu si zaslúžil za úspechy počas prvých československých himalájskych expedícií i za propagáciu Tatier doma a v zahraničí.

Začiatok marca sa na Štrbskom Plese niesol v znamení 67. Veľkej ceny Slovenska, prestížnych pretekov v alp-

skom lyžovaní s medzinárodnou účasťou. Takmer stovka pretekárov dala zabrat zjazdovke Furkota v dvoch kolách sobotňajšieho obrovského slalomu, ktorý vyšiel najlepšie spomedzi mužov Slovákovi Danielovi Nosekovi a spomedzi žien Polke Zuzanne Csapskej. V nedeľu sa po súčte oboch slalomových časov najviac radovali Čech Ondřej Surkoš a Slovenka Barbara Kantorová.

V Lomnickom sedle vytvoril rýchlostný lyžiar Michal Bekeš nový slovenský rekord. Teplota pod nulou, slabý vietor, upravená zjazdovka, načasovaná forma či výborne pripravený materiál zabezpečili, že rodáka zo Ždiaru po zjazde prekvapil výkon, za ktorý by sa nehanbili ani mnohí cestní piráti. Rýchlosťou 174,57 km/h prekonal v disciplíne speed ski svoj vlastný rekord v Lomnickom sedle, jeho domácej zjazdovke, z roku 2015. Na extrémnych pretekoch Speed Masters dokonca časomiera zasvietila s nápisom 223,46 km/h.

Posledný marcový víkend patril na Orave 13. ročníku pretekov Bokami Západných Tatier. Za tri dni si dvojice skialpinistov v troch etapách prešli tri doliny, začali v Spálenej a Brestovej, druhá etapa športovcov previedla Bobroveckou dolinou v lokalite Babky a Sivého vrchu a kráľovská etapa v Žiarskej doline oblasťou Baníkov a Troch kóp. Na šesťdesiatich kilometroch prekonali 6 600-metrové prevýšenie. Medzi mužmi od 18 do 39 rokov zvíťazili Jakub Šiarnik a Luka Kovačič z Klubu ŠK Ždiarska dolina, kategóriu 40 rokov + ovládli Milanovia Pisarčík a Madaj zo skialpinista.sk a medzi ženami vyhrali Tereza Rudolfová a Marcela Vašinová z klubu Montura/Hagan.

Koncom marca horelo pod Tatrami v katastri obce Huncovce, požiar si vyžiadal niekoľko desiatok hektárov trvalého trávnatého porastu i lesa v prírodnej rezervácii Kút. Územie patrí k prechodným typom medzi rašelinnými lúkami a vrchoviskami a je domovom viacerých chránených, kriticky ohrozených druhov rastlín. Pracovníci Správy TANAP-u mapujú škody na biotopoch a apelujú na všetkých návštevníkov národného parku, aby nehazardovali s otvoreným ohňom. Aj požiar v rezervácii Kút totiž vznikol pričinením ľudskej ruky. ◀



Opäť pod jednou strechou

Tatranský národný park sa po takmer troch desaťročiach vracia k integrovanému modelu správy. Lesníkov a ochranárov posadila pod jednu strechu novela zákona o ochrane prírody a krajiny, ktorou v apríli de iure odštartovala reforma všetkých deviatich slovenských národných parkov. Tieto zmeny prinášajú nielen väčšie kompetencie ich novým správcom, ale majú byť aj cestou k ďalšiemu rozvoju regiónov. Ťažiť z nich by však mala predovšetkým príroda, keďže podľa reformátorov dajú zároveň i definitívnu bodku za dlhoročnými spormi medzi jednou a druhou stranou pomyselných barikád.

 **Martina Petránová**  **Stanislav Bališ**

Prvý apríl priniesol najstaršiemu národnému parku na Slovensku novú podobu správy územia. K poslednému marcovému dňu ukončili svoju činnosť Štátne lesy TANAP-u, ktoré dovtedy spravovali štátne pozemky s výmerou vyše štyridsaťtisíc hektárov nielen v oblasti Tatier, ale aj Pienin. Gro ich agendy prevzala novovzniknutá Správa Tatranského ná-

rodného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici, ktorá pod svoje krídla prichýlila 125 zamestnancov niekdajších Štátnych lesov TANAP-u spolu s 33 pracovníkmi Správy TANAP-u s pôsobiskami vo Svite a v Liptovskom Mikuláši. Tatranský národný park sa tak vrátil k integrovanému modelu správy, ktorý na tomto území fungoval už od jeho vzniku v roku 1949.

Všetko sa zmenilo až v roku 1995, kedy nadobudol účinnosť nový zákon o ochrane prírody, ktorý de facto zrušil pôvodný zákon o Tatranskom národnom parku i nariadenie Zboru povereníkov z októbra 1952, a teda aj jednotnú správu územia. Kým o pozemky vo vlastníctve štátu sa starali Štátne lesy TANAP-u, ktorých zriaďovateľom bolo ministerstvo pôdohospodárstva, nad dodržiavaním zákona o ochrane prírody bdela Správa TANAP-u v gescii ministerstva životného prostredia. Po takmer tridsiatich rokoch má najstarší a najväčší slovenský národný park opäť jedného pána, ktorý od zákonodarcov dostal do vienka nielen správcovstvo štátnych pozemkov a všetkého hnutelného i nehnuteľného majetku, ale aj významnejšie postavenie. Od apríla totiž majú správy národných parkov taktiež právnu subjektivitu.

„Dnes je deň, keď pre mnohých mojich kolegov a aj mňa sa sen stáva skutočnosťou. Čaká nás, samozrejme, veľmi veľa práce, aby sme naozaj naplnili krédo, že príroda je v dobrých rukách. My sme všetky veci uzavreli, spravila sa hrubá čiara

a teraz sa dívame dopredu,“ vyjadril sa Pavol Majko, riaditeľ novovzniknutej Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici.

Jej pôsobenie upravuje štatút, ktorý vydalo ministerstvo životného prostredia. Prílohou dokumentu je tiež mapa hraníc územnej pôsobnosti novej správy, ktorá pokrýva okresy Poprad, Kežmarok, Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Dolný Kubín a Tvrdošín.

Pod gesciou envirorezortu

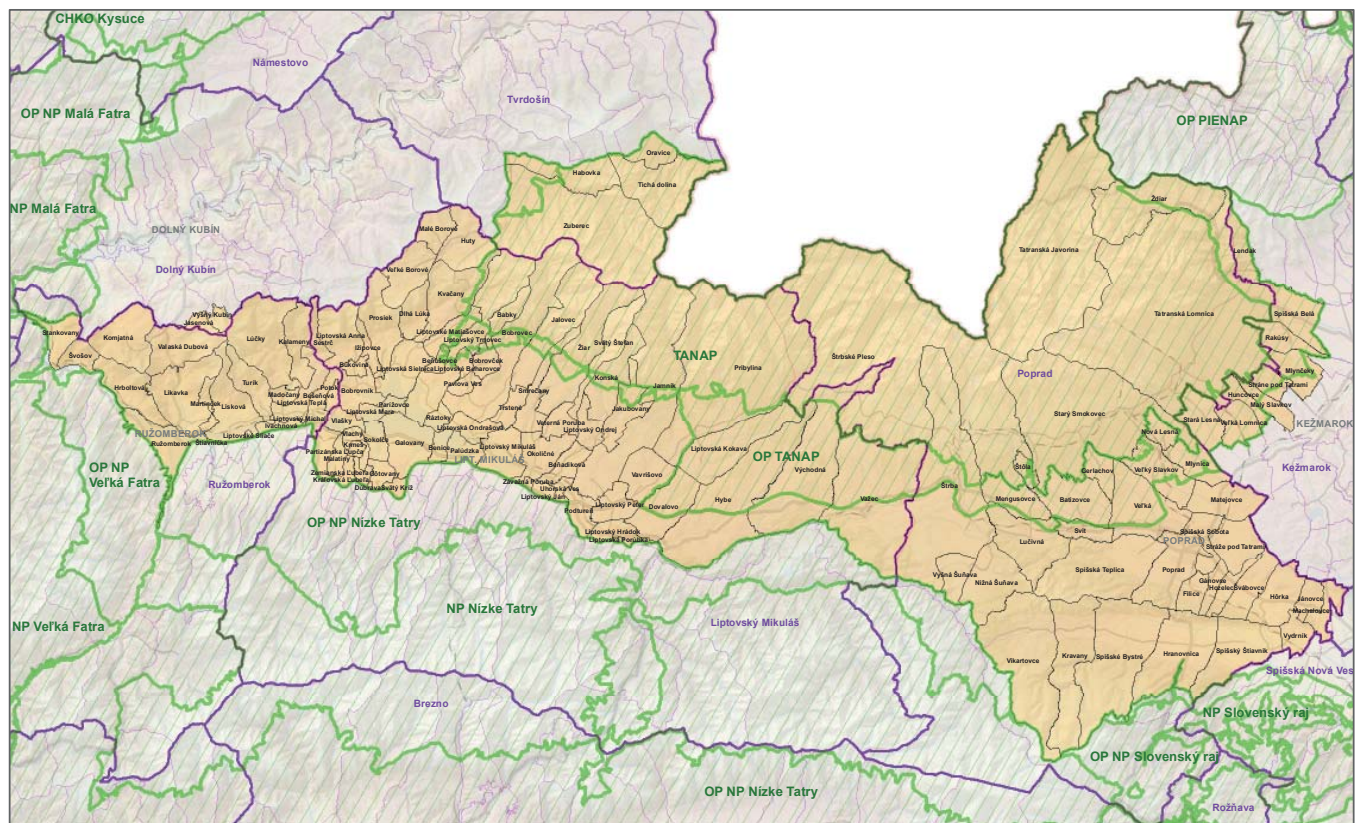
Za veľký deň pre ochranu prírody i pre všetky národné parky na Slovensku označil prvoaprílové zmeny aj envirorezort, ktorý je zriaďovateľom nových správ národných parkov. „Týmto sa ochrana prírody stáva rovnako fungujúcou organizáciou ako všade inde v Európe a vo svete. Odstraňujeme anomáliu, keď na pôde národného parku boli proti sebe, úplne nezmyselné, postavení lesníci a ochranári,“ zdôraznil štátny tajomník ministerstva životného prostredia Juraj Smatana. Podľa envirorezortu práve tento krok eliminuje konflikty medzi jednou a druhou stranou. Po novom už všetci budú tvoriť jeden tím, ktorý bude ťahať za jeden povraz, v prospech prírody. Ťažisko lesníckych úloh sa presunie z pestovnej a ťažobnej činnosti do oblasti ochrany

lesa, prioritou má byť zachovanie prírodného bohatstva a ekosystémov. Od zmeny spôsobu hospodárenia v národných parkoch envirorezort očakáva zastavenie úbytku lesov, biodiverzity i menší počet zásahov. „Nepoznám lesníka, ktorý by spochybňoval dôležitosť bezzásahových prírodných rezervácií a nepoznám ochránára, ktorý by tvrdil, že bezzásah by mal byť všade. V skutočnosti je otázkou len to, kde presne má viesť deliaca línia medzi bezzásahovým a manažovaným územím. O tomto môžeme diskutovať a je to úplne prirodzené,“ podotkol Smatana.

Od reformy si envirorezort sľubuje efektívnejšiu ochranu prírody, širšie kompetencie majú totiž správam národných parkov zaistiť aj väčší výtlak v regiónoch. „Doteraz boli riaditelia správ národných parkov de facto osobami bez právnej subjektivity, ich organizácie nevládli majetkom, častokrát nevlastnili v tom území ani meter štvorcový, nemali podpisové právo ani na tisíc eur a tým, že sa stanú správcami majetku na území národných parkov, ich váha prirodzene stúpne,“ vysvetlil Smatana. Do budúca by postavenie jednotlivých správ národných parkov mohlo ešte viac posilniť opätovné získanie štátnej správy v oblasti životného prostredia, ktorú má aktuálne pod palcom ministerstvo vnútra.

Výhody aj pre regióny

Tieto zmeny by podľa envirorezortu mala priniesť benefity nielen prírode, ale aj regiónom, v ktorých sa národné parky nachádzajú. „Vytvorenie integrovanej správy území národných parkov je nevyhnutným predpokladom na pozdvižnutie socio-ekonomického rozvoja regiónov, ktoré môžu mať omnoho lepšie príjmy a predpoklady na rozvoj práve vďaka prírode blízkeho turizmu,“ pripomenul štátny tajomník ministerstva životného prostredia Michal Kiča. To je podľa envirorezortu oblasť, v ktorej dnes rastie dopyt, vo fungujúcich národných parkoch príjmy z nej dokonca niekoľkonásobne prevyšujú tržby z hospodárskych aktivít. I keď reforma počíta s obmedzením ťažby v národných parkoch, miesto pre lesníkov v nich vraj bude aj naďalej. „Mnohí z nich budú vykonávať tú istú prácu ako doteraz, niektorí sa možno trochu pretransformujú, alebo budú mať združené pozície. Správy národných parkov sú personálne poddimenzované, takže potrebujeme množstvo odborných pracovníkov a veríme, že aspoň časť z lesníkov bude vedieť vykonávať aj tieto odborné práce, alebo bude robiť priamo manažment území,“ vyhlásil Kiča. Envirorezort dokonca ráta s tým, že pri trvalo udržateľnom obhospodarovaní lesov zohrajú lesníci kľúčovú úlohu.



SVM500 © Úrad geodézie, kartografie a katastra SR, 2000, č.005/001108-AG
Tematické spracovanie Mgr. Zuzana Šántová © Štátna ochrana prírody SR, Banská Bystrica, 2022

Zdroj: Príloha č. 1 k Štatútu Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici


Čaká sa na zonácie

Reforma národných parkov sa totiž dotýka dohromady takmer 90-tisíc hektárov lesných pozemkov a približne dvoch stovák lesníkov – okrem zamestnancov bývalých Štátnych lesov TANAP-u prešlo pod novozriadenú správu národných parkov aj sedem desiatok pracovníkov štátneho podniku Lesy SR a Lesopôľnohospodárskeho podniku Ulič. Ďalšie rošády sa chystajú po prijatí zonácie jednotlivých národných parkov, kedy sa pod ich správu presunú i všetky pozemky nachádzajúce sa v treťom a nižšom stupni ochrany. Aprílové zmeny totiž zasiahli len parcely, ktoré ležia vo štvrtom a piatom stupni s výnimkou Slovenského raja, Tatranského a Pieninského národného parku, kde pod nové správy prešlo kompletne všetko územie. Tatry síce na rozdiel od zvyšných dvoch spomínaných národných parkov zonáciu ešte stále nemajú, no taká bola minuloročná dohoda medzi ministrami životného prostredia a pôdohospodárstva, ktorú vlni v októbri spečatili aj memorandom o spolupráci. Envirorezort v tejto súvislosti vyhlásil, že pripravuje zonácie národných parkov, aby mohli byť čo najskôr prezentované a akceptované miestnym obyvateľstvom a schválené vládou. V prípade Tatier práve prechod štátnych pozemkov pod jedného správcu môže podľa riaditeľa Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici zefektívniť proces prípravy zonácie, rovnako ako aj nového návštevneho poriadku, ktorý zatiaľ supľujú vyhlášky.

Vznikne rada národného parku

Podľa envirorezortu bude zvlášť vo Vysokých Tatrách kľúčovou úlohou nového správcu územia zabráňovať nekontrolovateľnej výstavbe a snažiť sa o zachovanie prírodného rázu krajiny. Interakciu medzi zásadnými hráčmi na vzácnom území by mala zabezpečovať rada národného parku, ktorú by ako poradný, odborný, konzultatívny a iniciačný orgán pre náležitosti národného parku malo vytvoriť ministerstvo životného prostredia do troch mesiacov od zriadenia správy. Ocitnúť v nej by sa mali predovšetkým zástupcovia územnej samosprávy, Horskej záchrannej služby i významných právnických osôb pôsobiacich v oblasti ochrany prírody a krajiny, lesníctva či cestovného ruchu, ako aj experti z vedeckých a odborných organizácií. Jej členmi však podľa Štatútu Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici môžu byť aj zástupcovia významných právnických osôb pôsobiacich v oblasti poľnohospodárstva, zástupcovia správy susedného cezhraničného chráne-

Aj naďalej s kamzíkom v logu

 redakcia

Novovzniknutá Správa Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici stavila na vizuálnu identitu svojej predchodkyne a rozhodla sa ponechať si logo, ktoré ochranári po prvýkrát predstavili verejnosti v decembri 2019. Načasovanie nebolo náhodné, práve vtedy si totiž najstarší národný park na Slovensku pripomínal sedemdesiat rokov svojho vzniku.

Nové logo vytvoril grafický dizajnér Milan Pleva, ktorý sa dizajnom manuálom Tatranského národného parku zaoberal už vo svojej bakalárskej práci v roku 2017. Predošlé logo, ktoré Správa TANAP-u používala od svojho vzniku v roku 1996, vychádzalo podobne ako logo Štátnych lesov TANAP-u



z tradície, na ktorú obe organizácie nadviazali po legislatívnych zmenách smerujúcich k zániku pôvodnej Správy TANAP-u so sídlom v Tatranskej Lomnici. Tá si zvolila kamzíka ako najikonickejšieho zástupcu tatranskej fauny za svoj symbol ešte v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Zatiaľ čo Štátne lesy TANAP-u počas celej svojej existencie logo nezmenili a čierneho kamzíka na zelenom pozadí používali až do svojho zániku, Správa TANAP-u sa po vyše dvoch desaťročiach rozhodla pre zmenu. Kamzíka v žltozelenom prevedení tak nahradila jeho modernejšia verzia v hnedých odtieňoch, ktorú uprednostili aj staronoví správcovia národného parku.

ného územia a mimovládnych organizácií, ktoré majú v predmete svojej činnosti ochranu prírody a krajiny.

Podobný inštitút v Tatranskom národnom parku fungoval aj za pôvodnej Správy TANAP-u, ktorej činnosť pri riešení dôležitých otázok týkajúcich sa správy územia ako najvyšší orgán usmerňoval Poradný zbor pre veci TANAP-u, zložený z odborníkov v oblasti geológie, hydrologie, botaniky či zoológie, Slovenského plánovacieho úradu a podľa potreby i ďalších expertov. Chýbať v ňom nemohli ani zástupcovia Povereníctva lesov a drevárskeho priemyslu či Povereníctva školstva, vied a umení, ktoré niekdajšiu Správu TANAP-u „kočirovali“ po vzájomnej dohode. Tieto pravidlá nastavilo ešte nariadenie o Tatranskom národnom parku, ktoré koncom októbra 1952 prijal Zbor povereníkov.

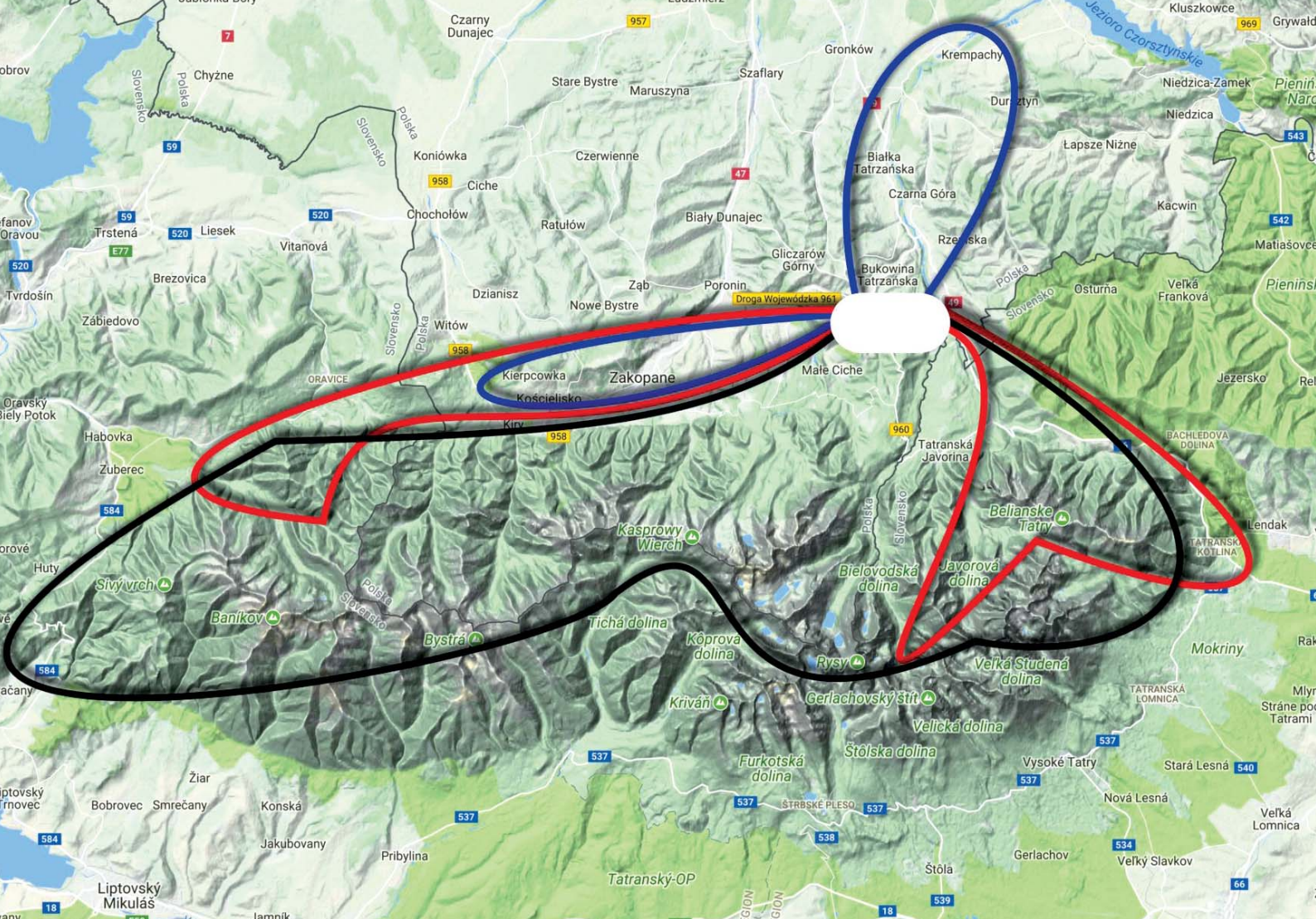
Na začiatku dlhej cesty

Novovzniknutá Správa Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici patrí priamo pod gesciu ministerstva životného prostredia, jej riaditeľa vymenúva a odvoláva minister. Ten by mal vyhlásiť aj výberové konanie na tento post, keďže súčasní riaditelia správ národných parkov majú v rukách zatiaľ len poverenie stáť na ich čele.

Pripomeňme, že nové správy vznikli na základe novely zákona o ochrane prí-

rody a krajiny, ktorý ešte vlni v decembri schválil parlament na svojej schôdzi. V porovnaní so svojimi predchodkyňami už nepatria pod štátnu ochranu prírody SR, ktorá delimitáciu nateraz prišla o 160 zamestnancov. „Schválením predloženej reformy sme sa vydali na cestu udržateľnej ochrany našich najcenejších území. Čaká nás množstvo problémov, ale máme tú výhodu, že novozriadené národné parky berú zamestnancov aj skúsenosti z oboch rezortov,“ konštatoval jej generálny riaditeľ Dušan Karaska, podľa ktorého bola presunom lesníkov a ochráncov pod jednu strechu konečne odstránená historická anomália v správe národných parkov.

Iniciátori reformy si uvedomujú, že prijatím zákona sa len rozkrútil kolotoč zmien. Preklápanie myšlienok do praxe bude behom na dlhé trate. „Dnes sa uskutočnili všetky formálne zmeny, ale gro práce nás ešte len čaká. Našou snahou v najbližších rokoch bude zlepšiť vnímanie národných parkov medzi verejnosťou a nastaviť fungovanie tak, aby podporovalo ich základné poslanie, to znamená ochranu prírody a krajiny, ale zároveň chceme ľuďom umožniť tú prírodu aj zažiť,“ ozrejmil riaditeľ odboru správy národných parkov ministerstva životného prostredia Matej Dobšovič. Slovensko je podľa neho na začiatku dlhej cesty, ktorá pomôže prírode i ľuďom v regiónoch.



Mapa ponúkaných vyhlídkových letov. Zdroj: www.helipoland.com

„Vzdušné sily“ TANAP-u

Päť rokov zarába prevádzkovateľ Helipoland na vyhlídkových letoch ponad Tatranský národný park a päť rokov porušujú jeho piloti nad vzácnymi biotopmi zákon o ochrane prírody a krajiny. Rekapitulácia: päť rokov dôkazov, päť rokov korešpondencie medzi úradmi, nula udelených sankcií.

Jana Tomalová Marcel Tobis, internet

S najväčšou pravdepodobnosťou pričádzame na jednu jedinou možnosť, ako nachytať poľského prevádzkovateľa vyhlídkov na hrúškach. A tou je dokázať evidentné, že piloti jeho helikoptér nad národným parkom nedodržia stanovenú minimálnu výšku. Ako pre našu redakciu ozrejmil Boris Urbánek, pilot, expert na oblasť letovej bezpečnosti a spolujiteľ výcvikovej a konzultačnej spoločnosti, letecká mapa Slovenska (voľne prístupná na webovej stránke Letových prevádzkových služieb) stanovuje, že vzdušný

priestor nad územím „TANAP“ je definovaný ako priestor s faunou citlivou na hluk z letovej prevádzky. Pre tieto špeciálne územia je stanovená dvojnásobná minimálna výška letu ako pre iné oblasti. Konkrétne ide o výšku 300 metrov nad najvyššou prekážkou stojacou v okruhu 600 metrov v okolí lietadla. To znamená, že pilot pri stanovovaní svojej letovej výšky neberie ohľad len na terén „pod sebou“ ale aj vo svojom širšom okolí. Túto minimálnu výšku nesmie bez špeciálneho povolenia „podklesať“. Účelom pravidla je

ochrana prírody, ale na druhej strane to podstatne znižuje zážitok a efekt vyhlídkového biznisu.

Porušovanie potvrdia aj voľne dostupné dáta

Na fotografiách „poľských vyhlídkov“ sú viditeľné imatrikulačné znaky helikoptéry. Tieto znaky predstavujú akési „letecké ŠPZ“. Sú jedinečné pre každé konkrétne lietadlo a na ich základe sa dá presne určiť typ a prevádzkovateľ. Vďaka „imatrikulačke“ a Googlu sme potvrdili, že máme dočinenia s vrtuľníkom typu R44 (rok výroky 2020), ktorý je registrovaný v Poľsku a je prevádzkovaný spoločnosťou Helipoland.

Napriek tomu, že webová služba FlightRadar24 nie je schopná zobrazíť všetky lety, ktoré sa nachádzajú nad nami, za pokus nič nedáme. Najmä ak ide o voľne dostupné údaje, za ktoré nie je treba dokonca ani zaplatiť a celý proces trvá len chvíľu. Z uvedených dát sme si vybrali jeden let z 24. októbra 2021. Je zrejme, že

vyhliadkový vrtuľník sa v oblasti Javorovej doliny nachádzal v približnej výške 5 575 stôp nad morom (1 700 metrov), pričom výška terénu v danom mieste je približne 5 000 stôp (1 525 metrov). Napriek tomu, že už tu ide o zjavné nedodržanie minimálnej výšky, je potrebné si uvedomiť, že ide iba o dokázateľný prípad. S vysokou pravdepodobnosťou i na základe fotografických dôkazov je možné predpokladať, že porušenie bolo viacero, navyiac s podstatnejším „podklesaním“.

Vyhliadky sú oslobodené od letových plánov

Avšak okrem nedodržania minimálnych výšok sú všetky ostatné pohľady na vyhliadkové lety našich severných susedov legálne. Takmer celý vzdušný priestor nad územím „TANAP“ je určený ako „neriadený vzdušný priestor“. To okrem iného znamená, že takéto lety nemajú povinnosť udržiavať obojsmerné rádiové spojenie so stanovišťami riadenia letovej prevádzky, a teda nie sú ani predmetom ich riadenia a povolení. Jednoduché povedané, môžu voľne lietať.

Tak isto sa na ne vzťahuje ďalšia dôležitá výnimka. Všeobecnou povinnosťou pilotov pri letoch, ktoré križujú štátnu hranicu, je predloženie tzv. letového plánu. „Účelom letových plánov je informovať stanovišťa letových prevádzkových služieb o povahe, časoch a trase zamýšľaného letu. Výnimky ale potvrdzujú pravidlá. Lety, ktoré križujú štátnu hranicu medzi Slovenskom a Poľskom a zároveň vstupujú z neriadeného vzdušného priestoru do neriadeného vzdušného priestoru, majú výnimku z povinnosti predkladať letový plán. Rovnaká situácia je medzi Slovenskom a Českom, v prípade Rakúska platí výnimka len pre vetrone,“ ozrejmuje Urbánek. A to je presne prípad inkriminovaných vyhliadkových letov.

O argumentoch...

Ďalším spôsobom, okrem služby Flight Radar, ako odhaliť prehršky proti stanovenej minimálnej letovej výške, sú fotografie a videá s jasnou geostopou. Spis s materiálmi, v ktorých ochranári informujú o potenciálnych porušeniach (tých zaznamenaných, ich reálny počet je určite vyšší) v súvislosti s letovou výškou, je poriadne „tučný“, pre čitateľov vyberáme aspoň tri z nich, respektíve tri kategórie.

Ešte v máji 2017 poslala Správa TANAP-u Dopravnému úradu list so súhrnom živo vysielaného videa spoločnosti Helipoland. Dokonca sám prevádzkovateľ

v ňom promuje nízke lety nad územím Belianskych Tatier a Javorovej doliny. V liste sa uvádzajú presne zafinované časové sekvencie videa, v ktorých helikoptéra letí ponad Kýčeru, Muráň, Havran či Kôň. Stanovisko obsahuje aj kóty jednotlivých bodov a momenty, v ktorých je letová hladina evidentne nižšia, ako povoliajú pravidlá. Podobných videí je viac.

Ďalším typom dôkazového materiálu zo strany Správy TANAP-u sú vlastné videá a fotografie. Mnohé z nich zachytávajú vrtuľníky aj s imatrikulačným znakom, vďaka ktorému sa dá identifikovať typ vrtuľníka, dátum výroby, cena, vlastník a v kombinácii s informáciou o dátume a čase preletu sa dá dokonca dohľadať i meno pilota. Niektoré fotografie z terénu sme ukázali aj Urbánkovi. Na jednom zo záberov odhaduje reálnu výšku len zhruba 50 až 100 metrov nad zemou, niečo 300 metrov.

Ochranári argumentujú tiež ohrozením vzácných biotopov. „Vyhliadkové“ doliny a hrebene sú domovom viacerých zákonom chránených druhov živočíchov. Hlavne počas obdobia rozmnožovania a vyvážania mláďat sú veľmi zraniteľné a citlivé na vyrušovanie najmä zhora. Správa TANAP-u eviduje okrem iných i problém s hniezdením orla skalného. Koncom marca v oblasti Muráňa zaznamenal lesník vtedajších Štátnych lesov TANAP-u helikoptéru letiacu od Poľska. Leň deň predtým sa mu podarilo v tej istej

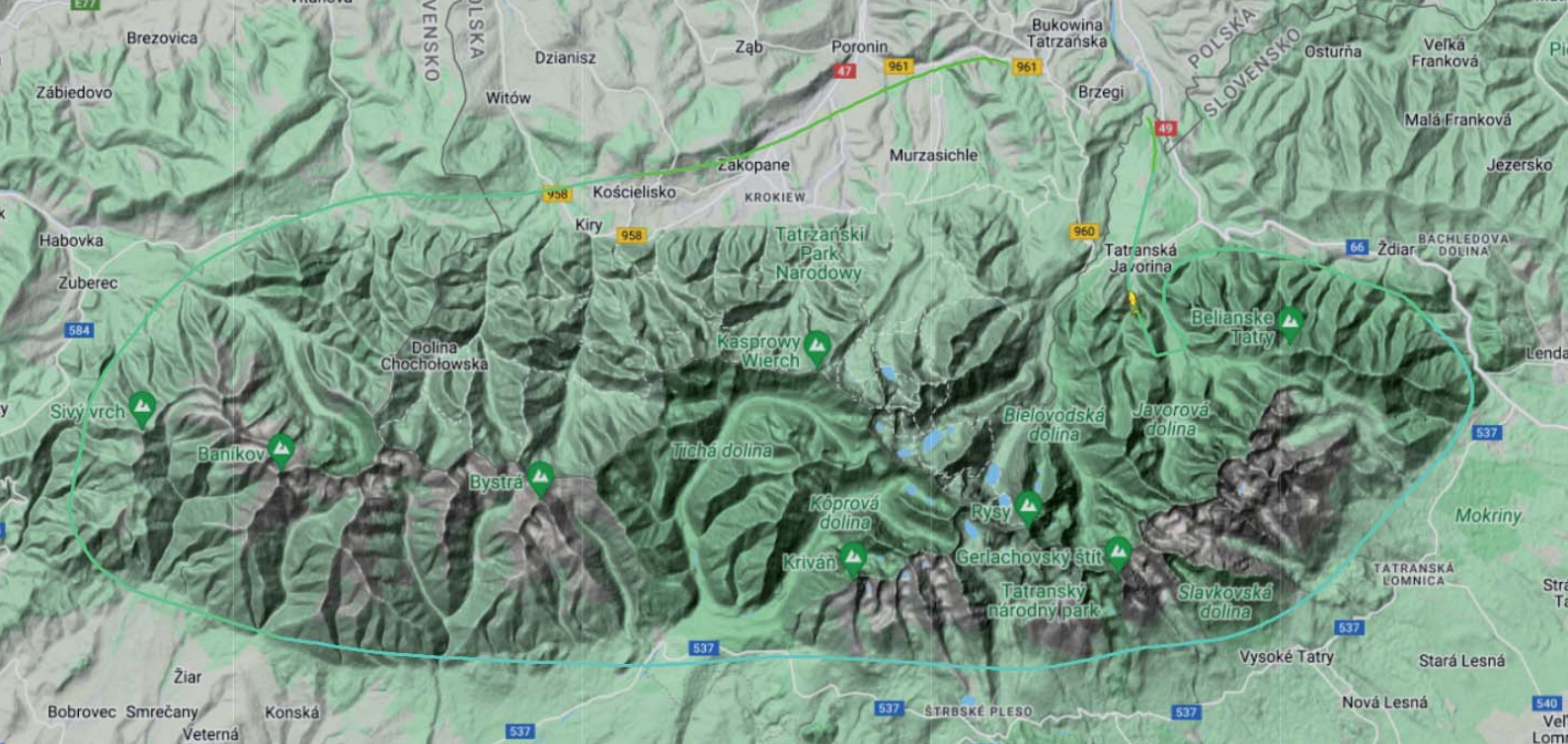
lokalite zdokumentovať, ako si orol skalný zakladá hniezdo. Podobné snímky orla vznikli aj v minulom roku, nakoniec však nezahniezdil. Správa TANAP-u vo svojich štatistikách eviduje neúspešné hniezdenie monitorovaného páru orla skalného v oblasti Muráňa i v rokoch 2018 a 2020, v roku 2019 sa mu potomstvo vychovať podarilo. Zásnubné lety orla sa začínajú už vo februári, nízke prelety však môžu spôsobiť, že jedinec stratí záujem o hniezdisko, ktorému za iných okolností ostáva verný aj desiatky rokov. Odplášený orol sa nemusí vrátiť dokonca ani k vajciam, tie zachladnú a nádejnému potomstvu je koniec.

...a kameňoch úrazu

Argumenty môžu stroskotať na rôznych ľadovcoch. Napríklad v prípade orla skalného nie je možné jednoznačne preukázať, do akej miery sa podieľali prelety vrtuľníkov na neúspešnom hniezdení. Bizarne dopadol podnet na Helipoland ešte v roku 2017. V poľskom registri bol prevádzkovateľ vrtuľníka uvedený od neskoršieho dátumu, ako bol spáchaný skutok, vyšetrovanie sa skončilo „in dubio pro reo“, teda v pochybnostiach v prospech obvineného. V ďalšom prípade nejde síce o Helipoland, ale záver vyšetrovania priestupku zrejme českého občana, ktorý nedodržal stanovenú výšku, môže predznamenávať problém i s riešením poľských vrtuľníkov. Inšpektorát životného prostredia v Žiline vtedy požiadal o spo-

Zamestnanci Správy TANAP-u v teréne pravidelne dokumentujú vyhliadkové vrtuľníky.





Playback of flight SPHPD

GREAT CIRCLE DISTANCE N/A

AVERAGE FLIGHT TIME -

ACTUAL FLIGHT TIME 0:51

AVERAGE ARRIVAL DELAY -

FROM - TO Poprad (TAT)

TIME 10:40 UTC

CALIBRATED ALTITUDE 5,575 FT

GPS ALTITUDE 6,075 FT

GROUND SPEED 100 KTS

TRUE AIRSPEED N/A

VERTICAL SPEED -192 FPM

INDICATED AIRSPEED N/A

TRACK 339°

SQUAWK 6754

REGISTRATION SP-HPD

SERIAL NUMBER (MSN) 14405

DATE	FROM	TO	FLIGHT TIME	ARR	DEP	STATUS	TRACK	SQUAWK
21 Nov 2021	-	-	(SPHPD)	-	10:21	10:18	-	Unknown
18 Nov 2021	Warsaw (QEW)	-	(SPHPD)	-	11:29	11:29	-	Unknown
17 Nov 2021	Warsaw (QEW)	-	(SPHPD)	-	16:20	-	-	Unknown
17 Nov 2021	-	Warsaw (QEW)	(SPHPD)	0:30	15:20	14:50	17:19	Landed 17:19
16 Nov 2021	-	-	(SPHPD)	0:47	10:43	09:54	10:41	Landed 10:41
12 Nov 2021	-	-	(SPHPD)	-	10:16	10:13	-	Unknown
24 Oct 2021	-	Poprad (TAT)	(SPHPD)	0:51	10:48	09:57	12:48	Landed 12:48
22 Oct 2021	-	-	(SPHPD)	-	10:34	-	-	Unknown

Podľa voľne dostupných dát na webovej službe FlightRadar24 je jasné, že vrtuľník poľského prevádzkovateľa nedržal 24. októbra 2021 minimálnu stanovenú výšku. S veľkou pravdepodobnosťou nejde o ojedinelý prípad.

luprácu Políciu Českej republiky. Daný typ žiadosti však nebol pokrytý bilaterálnou zmluvou a ani iným využiteľným predpisom, ktorý by umožnil súčinnosť. Na Správe TANAP-u preto vyjadrili obavu, či bilaterálne zmluvy a predpisy pokrývajú vyšetrowanie spoločnosti Helipoland.

Z úradu na úrad

Mnoho zjavných dôkazov sa stáva obeťou byrokratického aparátu: „pohadzovania“ z úradu na úrad. Pri prešetrowaní je kľúčová súčinnosť orgánov štátnej správy, respektíve štátnych inštitúcií, ktoré môžu pomôcť dôkazne preukázať výšku letu daného lietadla alebo vrtuľníka nad chráneným územím. Do korešpondencie ohľadom získavania informácií o letoch vyhliadkových vrtuľníkov boli zatiaľ zapojené: Správa TANAP-u, Štátne lesy TANAP-u, Dopravný úrad, Slovenská inšpekcia životného prostredia (SIŽP), Polícia SR, Zelená linka, ministerstvá dopravy i obrany, Letové prevádzkové služby SR, Úrad civilného letectva v Poľskej republike so sídlom vo Varšave či Letecký úrad Poľskej republiky. Podnetmi i hľadaním kľúčových informácií sa momentálne intenzívne zaoberá SIŽP. Zatiaľ takmer všetky oslovené príslušné úrady (podľa informácií z konca marca) však SIŽP odpísali, že nedisponujú informáciami o konkrétnych letoch, niektoré vyjadrenia ešte neprišli. Vecou sa zaberá i polícia. O momentálnom stave vyšetrowania podrobnosti nevieme, hovorca Pre-

Vrtuľníky nedodržiavajúce stanovenú minimálnu výšku letu spôsobujú ochranárom starosti z viacerých dôvodov. Tu sú aspoň niektoré z nich:

- Vysokohorské prostredie TANAP-u so svojimi údoliami a skalnými stenami poskytuje výborné podmienky na šírenie akustických vln. Hluk tak dokáže preniknúť na veľké vzdialenosti, pričom jeho intenzita so vzrastajúcou vzdialenosťou od jeho zdroja klesá len veľmi pomaly. Zvuky helikoptéry tak môžu zasiahnuť oveľa väčšie územie, než by sa mohlo zdať.
- Nízke prelety horských hrebeňov spôsobujú efekt náhleho ozvučovania. Nadmerný hluk vyvoláva u chránených živočíchov stres, ktorý môže spôsobiť ich dezorientáciu a nekontrolované správanie. Dôsledkom stresu býva často útek čriedy kamzíkov do exponovaných terénov, kde hrozia pády jedincov zo skál.
- Správa TANAP-u eviduje od roku 2017 v oblasti dotknutej nelegálnymi letmi úhyny kamzíka vrchovského tatranského (*Rupicapra rupicapra tatrica*) na Hlúpom vrchu, v širokom sedle pod Ždiarskou vidlou i na Hlásnej skale, v Doline Siedmich prameňov aj v Zadných Meďodoloch.
- Ochránari a lesníci v TANAP-e s obavou očakávajú, či zahniezdi monitorovaný pár orla skalného v oblasti Muráňa. Je možné, že vyhliadkové lety vyrušovali tohto chráneného živočicha, a preto sa mu zrejme nepodarilo v rokoch 2018, 2020 i 2021 vychovať potomstvo.
- V pásme lesa a nad jeho hornou hranicou je riziko vyrušovania nízkymi letmi aj pri vzácnom hlucháňovi hôrnom. Vyplašené jedince majú málo času na kŕmenie i odpočinok. Kvôli zníženej zdatnosti sa ľahšie stanú korisťou predátorov.

zidia Policajného zboru SR Michal Slivka pre časopis TATRY uviedol, že poskytnutie bližších informácií by mohlo zmariť alebo sťažiť objasnenie prípadu.

Ako z problému von?

Odkedy sa Tatranský národný park začal administratívne pasovať s priestupkami spoločnosti Helipoland, uplynulo takmer na deň presne päť rokov. Dopravný úrad dokonca ešte v roku 2017 potvrdil, že minimálnu výšku piloti Helipolandu naozaj v uvedených prípadoch nedodržiavali. Napriek tomu za ostatnú päťročnicu u poľského prevádzkovateľa „nepristála“ ani jedna jediná sankcia. Medzičasom sa k spoločnosti Helipoland pridali ďalší prevádzkovatelia vrtuľníkových vyhlídkových letov, tiež z Poľskej republiky. Ide o veľmi podobný problém.

Prvým riešením by bol z ochranárskeho pohľadu model našich severných susedov. Nad poľským národným parkom je vzdušný priestor obmedzený a pre turistické lety zakázaný. Preto piloti Helipolandu vzlietajú neďaleko slovenských hraníc, obchádzajú územie poľského národného parku a letia ponad slovenské Tatry. Naša legislatíva nad vzácnymi biotopmi nezakazuje vyhlídkové lety, ak dodržiavajú minimálnu stanovenú výšku. Nejde však len o vrtuľníky, ale i o športové lietadlá, balóny, paraglajdy, klzáky či drony. Správa TANAP-u vlní žiadala Dopravný úrad aspoň o vyhlásenie bezletovej zóny práve pre prevádzku dronov. Odpoveď bola zamietavá.

To, čo evidentne robí spoločnosť Helipoland, nie je podľa Urbánka náhodným neúmyselným činom. Každý pilot má už od počiatočných fáz výcviku „v oku“ výšku 300 metrov, nakoľko ide o štandardnú výšku aj pri iných leteckých činnostiach. Medzi letcami je to niečo na spôsob šoférskej „päťdesiatky“ v obci. „Jediným východiskom zo vzniknutej situácie je oficiálne dohľadanie pilotov a riešenie príslušnými štátnymi orgánmi. Cestou určite nie je rušenie výnimiek, za ktoré sa dlhodobo bojovalo, alebo sprísňovanie súčasných pravidiel, ale dôsledná kontrola ich dodržiavania,“ vidí jednoznačné rozuzlenie nekonečného príbehu pilot Urbánek.

Nové dôkazy prinášajú aj novú nádej

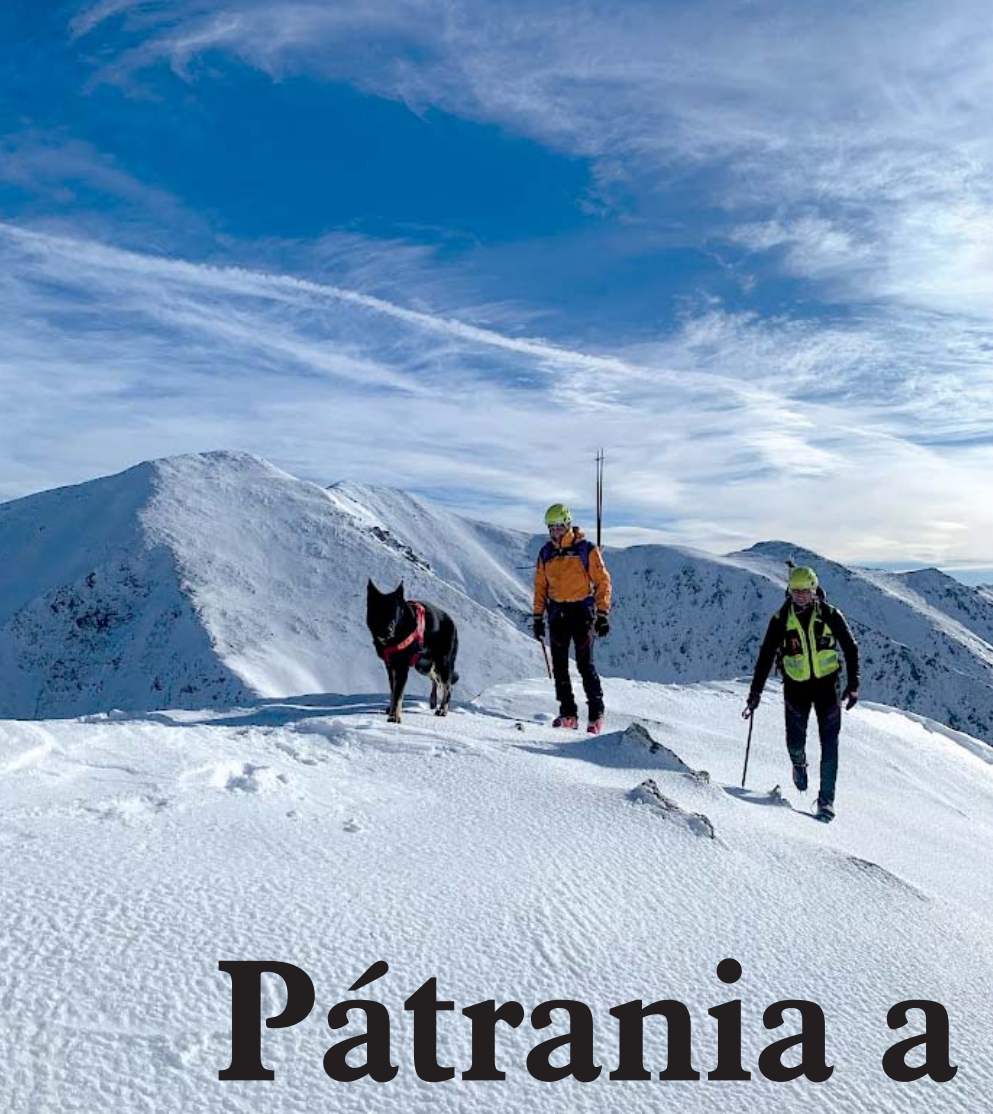
Pre turistu ide o výlet z vtáčej perspektívy za pár stoviek zlotých, pre tatranskú faunu sú pravidelné poľské výlety veľmi drahým „špásom“. Pribúdajú však usvedčujúce informácie z voľne dostupného systému i fotografie a videá, ktoré sa v ostatnej dobe podarilo zdokumentovať v teréne. Ochránári veria, že dôkazy budú konečne dostatočne silné a bez „háčika“. Zatiaľ totiž bolo očakávanie, že úrady dajú poľskému prevádzkovateľovi po prstoch, len „lietanim vo vysokých oblakoch“.

Ochránári dúfajú, že monitorovaný pár orla skalného po troch rokoch úspešne vyhniesdi.



Na videu ďalšieho poľského prevádzkovateľa, o ktorom Správa TANAP-u informovala Dopravný úrad, pilot oblietal i vrchol Ždiarskej vidly.





Tohtoročná zima sa z pohľadu štatistik úrazovosti v horách vrátila do čias pred pandemiou. Ani prísne opatrenia neovplyvnili návštevnosť a počty úrazov, ako tomu bolo minulý rok. Počasie sa tiež nevymykalo z normálu, a teda môžeme konštatovať, že zimná sezóna bola taká, na akú sme v Tatrách zvyknutí. Nie celkom štandardné však boli záchranné akcie, pri ktorých pomáhali horskí záchranári. Začiatok roka priniesol množstvo pádov na zľadovatenom snehu, neskôr boli hlavnou príčinou úrazov lavíny.

 Peter Svätajánsky  archív HZS

Pátrania a lavíny

Prvou vážnou záchrannou akciou bola tragédia na Gerlachovskom štíte, pri ktorej zahynuli traja Poliaci. Ich horský sprievodca, ktorý – mimochodom – nemal kvalifikáciu na takýto výstup, naplánoval túru na Gerlach s tromi klientmi. Avšak jeden z nich sa už na Sliezskom dome pre nehodu v skupine a pochybnosti oddelil. Keďže jeho priatelia sa nevracali a telefóny nedvíhali, požiadal o pomoc horských záchranárov. Trvalo dva dni, kým sa trojicu podarilo nájsť. Informácie o tom, kadiaľ mali vystupovať, boli totiž zmätočné. Tá prvotná bola, že išli Batizovským žľabom. No z neznámych dôvodov zvolili výstupovú trasu Velickou próbou, ktorá sa využíva ako letná výstupová trasa na Gerlachovský štít v horolezeckom teréne. V zimnom období sa však nepoužíva z dôvodu nebezpečenstva pádu pri traverzovaní strmých snehových polí a skalných platní i slabej možnosti istenia, hlavne pri viacčlennom lanovom družstve. Po výstupe do Sedla nad Kotlom, asi po päťdesiat metrov dlhom traverze na skalnom pilieri, ich stopa zmizla. Telá klientov a sprievodcu boli nájdené pod Kotlovým štítom v Gerlachovskom kotle. Po približne tristometrovom páde v snehovom žľabe sa zastavili na snehovom kuželi vo výške približne 2 160 m n. m. Skupina postupovala naviazaná ako lanové družstvo s rozstupmi približne sedem

metrov. Môžeme sa len domnievať, že došlo k pošmyknutiu a následnému pádu jedného alebo viacerých členov skupiny. Zvolená lanová technika v tomto teréne pravdepodobne neumožnila zachytiť pošmyknutie či prípadné zakopnutie a následný pád jednotlivca, ako aj zvyšku družstva...

Pár dní po sebe sa odohrali dve väčšie pátracie akcie v Západných Tatrách, obe v spolupráci s horskými záchranármi poľského TOPR-u. V oboch prípadoch išlo o Poliakov, ktorí absolvovali túru na hraničnom hrebeni Západných Tatier. A keďže u nás platí v národnom parku sezónna uzávera turistických chodníkov, zostupové trasy na slovenskú stranu Tatier v zimnom období nie sú značené ani prešliapané. Práve preto bola len malá pravdepodobnosť, že by niekto z nich, nasledujúc stopy, pri zlej viditeľnosti omylom zablúdil a zišiel na našu stranu. Dalo sa predpokladať, že turisti sa na zľadovatenom snehu pošmykli a spadli do doliny.

V prvom prípade sa pátralo v oblasti Volovca. Lokalizácia telefónu hľadaného ukázala, že mobil bol počas predchádzajúceho dňa prihlásený v slovenskej sieti. O súčinnosť bola požiadaná Letka Ministerstva vnútra SR. Časť horských záchranárov vrtuľník vysadil v teréne, ďalší – kým to poveternostné podmienky dovoľovali – prehľadávali vytypované územie zo vzdu-

chu. Žiaľ, okolo poludnia, z dôvodu nasúvajúceho sa frontu a silnejúceho vetra, muselo byť pátranie z paluby vrtuľníka ukončené. A tak záchranári až do zotmenia pokračovali v hľadaní nezvestného pozemne. Pátranie sťažovali mimoriadne zlé podmienky – silný vietor, mrznúci dážď, zlá viditeľnosť a v neposlednom rade klzký zľadovatený terén. Aj poľskí záchranári počas celého dňa prepátrali pomocou vrtuľníka, dronu, ako aj pozemne všetky možné lokality pohybu nezvestného na svojej strane Tatier. Po dvoch dňoch bolo bezvládne telo turistu nájdené v Chochołowskej doline.

V druhom prípade – len pár hodín po nájdení prvého strateného – sa scenár zopakoval. Tentokrát sa pátralo v oblasti Klinu a Račkovej doliny. Počas niekoľkých dní bola celá lokalita niekoľkokrát prehľadaná zo zeme aj zo vzduchu. Poľskí aj slovenskí záchranári spoločne prezreli hraničný hrebeň i všetky svahy spadajúce do doliny. Pridali tiež okolité doliny. Bystú, Jamnickú aj Kamenistú. Po viac ako siedmich neúspešných dňoch museli pátranie prerušiť, keďže napadlo veľké množstvo snehu. A tak zostáva len čakať do jari, či sa hľadaný nájde, keď sa roztopí sneh.

V druhej polovici januára úradovala lavína. Trojica skialpinistov lyžovala z Holého vrchu do Kamenistej doliny žľabom, ktorý sa v spodnej časti zužuje a vytvára terénnu


pasco. Spustili lavínu, ktorá dvoch z nich zasypala. Všetci mali kompletný lavínový výstroj. Jedeného lavína, našťastie, nezachytila. Zvyšní dvaja boli kriticky zaspaní, teda celkom pod povrchom lavíny. Skialpinisti, ktorého nezaspalo, sa pomocou lavínového vyhľadávača podarilo nájsť jedného z kamarátov. Bol približne meter hlboko. Po vyslobodení spod snehu bol krátko dezorientovaný z nedostatku kyslíka, ale hneď sa u neho spontánne obnovili životné funkcie. Ľahšie zranenú mal akurát jednu dolnú končatinu. Obaja už spoločne pokračovali v hľadaní tretieho kamaráta. Ten sa nachádzal v hĺbke jeden a pol metra a po vykopaní u neho neboli prítomné životné funkcie, preto okamžite začali s jeho oživovaním. Po prilete záchranárskeho vrtuľníka štafetu prevzali záchranári. Žiaľ, bezúspešne.

V prvej polovici marca prišlo ďalšie, tentokrát však nevýrazné sneženie. Príbudlo od desať do dvadsať centimetrov snehu. Fúkal ale silný vietor severných smerov, ktorý tvoril snehové dosky a vaničky s hrúbkou do štyridsať centimetrov. Bolo stále chladno, čo neumožňovalo, aby sa sneh stabilizoval. Nasledujúci víkend zavládlo krásne slnečné počasie, ktoré do hôr vyťahlo množstvo ľudí. Tí spustili viacero lavín, no zväčša nepotrebovali pomoc, podarilo sa im uniknúť buď ešte počas ich pádu alebo až po zastavení valiacej sa masy snehu. Neboli zranení a dokázali sa vyhrabať sami. V sobotu však potreboval pomoc jeden z dvojice skialpinistov, ktorí lyžovali z Kóprovského štítu do Hlinskej doliny. Prvý lyžiar po niekoľkých oblúkoch odtrhol lavínu, ktorá ho unášala cez skalné prahy do doliny. Kamarát ho však rýchlo našiel. Bol iba jemne prisypaný a mal zlomenú nohu. V nedeľu sa ozvala so žiadosťou o pomoc dvojica maďarských horolezcov, ktorí po vylezení Krčmárovho žlabu do Lavínovej lávky spustili lavínu smerom do Gerlachovského kotla. Prvotná informácia od volajúceho bola, že je čiastočne zaspaný, má zranenú nohu a kolegu, ktorý s ním liezol, nevidí. Domnieval sa, že by mohol byť zaspaný. Avšak po krátkom čase od oznámenia nahlásil, že jeho parták je v poriadku, lebo s ním telefonoval. Podarilo sa mu zastaviť sa v hornej časti. Oboch horolezcov horskí záchranári v spolupráci s leteckými kolegami transportovali do bezpečia.

V kalendári zimu už vytlačila jar, aj keď vyššie v horách to tak zatiaľ nevyzerá. Slnečný marec vystriedal apríl so svojimi vrtochmi počasia. Okrem sneženia priniesol aj oficiálny koniec skialpinistickej sezóny, ktorá v Tatranskom národnom parku trvá od 15. decembra do 15. apríla. Azda sa to odrazí aj v poklese návštevnosti a všetci si budú môcť aspoň trošku vydýchnuť po hektických zimných týždňoch. ◀

Zacielené na šport

Autori v poradí už piatej knižnej publikácie zo série venovanej histórii Štrby a Štrbského Plesa zacieli pozornosť na šport, ktorý je desaťročia neodmysliteľne spätý s najvyššie položenou tatranskou osadou.

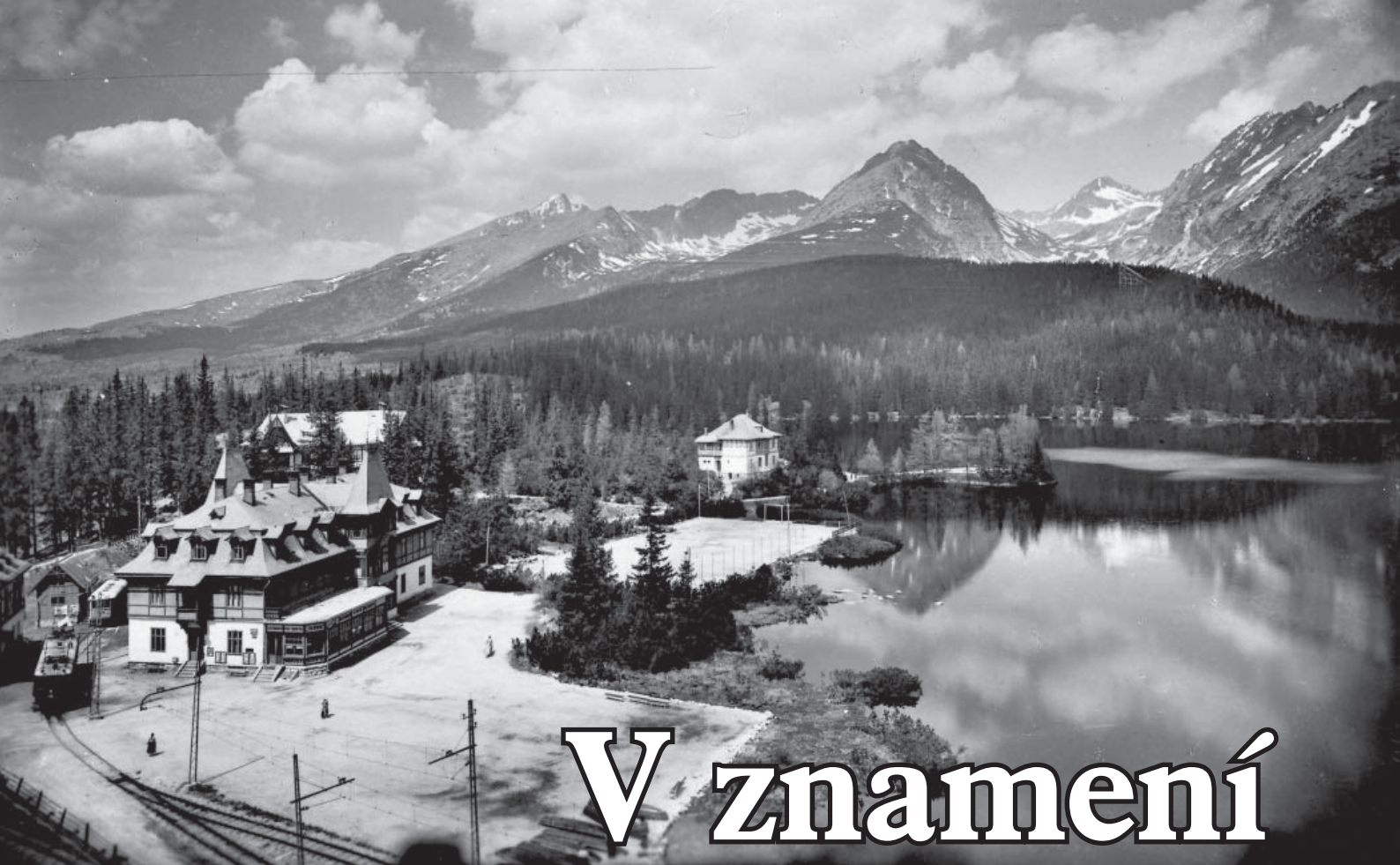
 redakcia

Kniha vyšla ešte na sklonku minulého roka, obec si ňou totiž chcela pripomenúť 150. výročie založenia Štrbského Plesa, ktoré pripadá na tento rok. Jej autori Peter Chudý a Michal Sýkora ju venovali všetkým obyvateľom Štrby, ktorých generácie sa nezištne podieľali a stále podieľajú na budovaní športovej tradície i mena tohto kúta Slovenska.

Väčšina si Štrbské Pleso automaticky spojí s legendárnymi Majstrovstvami sveta v klasických lyžiarskych disciplínach, ktoré boli najväčším športovým sviatkom v jeho dejinách, avšak jeho športová história sa začala písať o niečo skôr ako v roku 1970. Polstoročie dozadu, v roku 1920, hostila osada Zimné športové hry, ktorých súčasťou boli aj prvé Majstrovstvá republiky v lyžovaní. Netreba však zabúdať, že už samotný zakladateľ Štrbského Plesa Jozef Szentiványi podporoval turistické aktivity, dokonca patril k zakladajúcim členom Uhorského karpatského spolku (1873). Priamo pri jazere nechal v roku 1872 vybudovať turistickú chatu, ktorá na jeho počesť dostala meno Jozefova. Jeho zásluhou vznikli aj turistické chodníky v okolí Štrbského Plesa. Z osady, ktorej uhorské ministerstvo zdravotníctva priznalo už v roku 1875 charakter kúpeľného miesta, sa postupne stalo predovšetkým pasantské turistické východisko do západnej časti Vysokých Tatier. Tento stav trval až do roku 1901, kedy Štrbské Pleso odkúpil uhorský štát a snažil sa mu dať mondénnejší charakter. Záujem návštevníkov o osadu z roka na rok stúpala, jej poloha čoraz väčšmi priťahovala aj pozornosť športovcov. Časom sa nielen turistika, ale i šport stali trvalými fenoménmi Štrbského Plesa. To počas svojej doterajšej histórie hostilo až 22 významných medzinárodných športových podujatí na úrovni majstrovstiev sveta a majstrovstiev Európy, tak v zimnom, ako aj v letnom období, vrátane

podujatí pre hendikepovaných športovcov. Pre osadu, ktorá nemala nikdy viac ako tristo trvalých obyvateľov, je to skutočne pozoruhodné číslo. Navyše, Štrbské Pleso si zaknihovalo prvenstvo i v samotnej histórii viacerých druhov športu na území Slovenska, či už to bolo bežecké lyžovanie, športové sánkvanie, ľadový hokej, cyklistika, horské behy, alebo akrobatické lyžovanie. Osada je spätá taktiež s dejinami turistických, športových a telovýchovných klubov, ktoré pôsobili nielen na Štrbskom Plesu, ale aj v celých Vysokých Tatrách, Liptovskom Mikuláši, Kežmarku, Spišskej Novej Vsi či Košiciach, ako aj menami mnohých významných športovcov, ktorí Slovensko úspešne reprezentovali na olympijských hrách i majstrovstvách sveta. Publikácia s podtitulom *Šport je trvalým fenoménom Štrbského Plesa* dokumentuje tiež prácu celej plejády turistických a športových funkcionárov, ktorí sa o nadobudnuté skúsenosti delili so svojimi zverencami. ◀





V znamení

okrúhlych výročí

Najvyššie položená osada nielen vo Vysokých Tatrách, ale aj na celom Slovensku si tento rok pripomína okrúhle, stopäťdesiate výročie svojho založenia. Štrbské Pleso, ktorého históriu začalo písať vybudovanie súkromnej poľovníckej chaty samotného majiteľa osady Jozefa Szentiványiho na južnom brehu jazera v roku 1872, sa za uplynulé poldruha storočia stalo nielen významným centrom turistiky, klimatickej liečby a športu, ale aj jedným z najnavštevovanejších miest.

📍 Peter Chudý 📷 archív obce Štrba a Múzea TANAP-u

To však nie je jediný dôvod na oslavy. Tento rok má 140 rokov aj najstaršia dodnes jestvujúca budova v osade – vila Jazierka, ktorá pôvodne stála takisto na južnom brehu jazera, no po komplexnej rekonštrukcii v levočských ateliéroch od roku 2009 čaká pri ruinách bývalého sanatória Helios na svoj ďalší osud. Oslavovať bude tiež tatranská električka, ktorá prvýkrát prišla na Štrbské Pleso až priamo k jazeru – k vile Augusta – po dokončení posledného úseku železničnej trate z Tatranskej Polianky na Štrbské Pleso práve pred 110 rokmi, v roku 1912. Dôvody na spomínanie budú mať aj športovci, členovia bývalej Telo výchovnej jednoty (TJ) Červená hviezda Štrbské Pleso, pretože pred polstoročím sa po prvý raz predstavili na zimných olympijských hrách v japonskom Sappore (1972) i pretekári, ktorí športovo vyrástli

na Štrbskom Plese. A v neposlednom rade to budú aj bežní návštevníci a lyžiar, ktorí môžu využiť prepravné služby jubilujúcej novej lanovky Solisko Express, ktorá bola spustená do prevádzky v roku 2002, teda pred dvadsiatimi rokmi.

Z histórie

Okolie Štrbského plesa bolo známe už dávno pred vznikom tejto osady ako Szentiványiho poľovnícky revír, ktorý bol vyhľadávaný pre hojnosť vzácnej zveri. Jeho rozloha bola takmer päťtisíc hektárov a záznamy o prvej trojdnovej poľovačke v ňom pochádzajú už z roku 1855. Lovcov však nelákal iba revír, bohatý na poľnú zver, ale aj vychýrená pohostinnosť Szentiványiho. A tak podnetom na postavenie prvej súkromnej poľovníckej chaty na južnom brehu Štrbského plesa bolo nielen vy-

budovanie Košicko-bohumínskej železnice pod Tatrami v roku 1871, ale aj potreba ubytovania účastníkov poľovačiek v tomto revíri. Išlo v podstate o jednoduchý prízemný drevený zrub so sedlovou strechou, ktorý svojím zovňajškom pripomínal vtedajšie horárne. Z pozdĺžnej a centrálnej chodby sa v ňom obojstranne vchádzalo do oddelených a nepriechodných izieb, štyroch po každej strane. Chata mala vchodové dvere od východu a od nich viedol chodník rovno k plesu. Zrub postavili štrbskí „crmomani“ pod vedením Františka Zuskina, hlavného lesníka Szentiványiovského revíru z Liptovského Jána.

Práve táto poľovnícka chata z roku 1872 sa stala základom tretej najstaršej turistickej a neskôr aj kúpeľnej osady na južnej strane Tatier (1793 – Starý Smokovec, 1863 – Tatranské Matliare, 1872 – Štrbské Pleso,

pozn. autora). Na svojom mieste existovala až do roku 1893, keď ustúpila výstavbe nového reprezentačného letohrádku Jozefa Szentiványiho. Doteraz sa predpokladalo, že pôvodná poľovnícka chata bola zburaná, no Oto Jalčovník, veľký milovník histórie Vysokých Tatier, pri svojom pátraní v historických archívoch zistil, že zrub rozobrali a preniesli ho na nové miesto k dvom novovybudovaným rybníkom pri potoku Mlynica. Rybníky, ktoré slúžili na odchov pstruhov na umelé zarybnovanie Štrbského plesa, boli pomenované po Jozefovi Szentiványim a jeho bratovi Mikulášovi. Nanovo postavený objekt pôvodnej poľovníckej chaty potom slúžil na tomto mieste až do tridsiatych rokov minulého storočia ako domček porybného.

Od roku 1872, keď dal Szentiványi postaviť pre seba a svojich náhodných hostí prvú poľovnícku chatu, sa návštevnosť Štrbského Plesa postupne zvyšovala. Možno už vtedy tušil, čo prinesie budúcnosť, a preto neváhal od roku 1873 svoju chatu prenajímať aj „nepoľovníkom“, teda prvým turistom. V auguste 1874 zorganizoval veľký výlet k Štrbskému plesu, na ktorý pozval viacerých kúpeľných hostí z Korytnice a zo Smokovca. Najvýznamnejší spomedzi nich bol vtedajší predseda uhorského parlamentu Vojtech Percel. Výletu sa zúčastnili aj mnohé dámy a návšteva plesa vo všetkých hostoch zanechala hlboké dojmy. Založenie Uhorského karpatského spolku (1873), ktorý si vytýčil ako svoj prvoradý cieľ „sprístupňovať a vedecky preskúmať Tatry“ do určitej miery napomohlo i ďalšiemu rozvoju Štrbského Plesa. Rastúci záujem o jeho návštevu potom nakoniec vyústil do výstavby turistickej Jozefovej chaty v roku 1875. Vybuďoval ju práve spomínaný spolok aj za výdatnej pomoci majiteľa osady.

Prvé vyobrazenia Štrbského Plesa

Vďaka Szentiványiho pohostinnosti sa zachovali aj dve najstaršie zobrazenia Štrbského Plesa ako začínajúcej osady. Tým prvým je obraz Štrbské pleso v Karpatoch, ktorý namaloval významný maďarský maliar Mikuláš Barabás počas návštevy Vysokých Tatier na jeseň v roku 1878. Sú na ňom zobrazené všetky štyri v tom čase v osade stojace budovy. Szentiványiho poľovnícka chata, za ňou časť novopostaveného hotela Štrbské Pleso, na polostrovčeku v jazere Mikulášova chata a tiež turistická Jozefova chata na východnom brehu jazera. Tým druhým zobrazením je pamätná medaila Štrbského Plesa z roku 1888, ktorá má na jednej strane erb rodiny Szentiványi a na druhej aktuálnu podobu Štrbského Plesa. Okrem jazera a bohatého ihličnatého lesa je tam zachytených až päť

objektov, na polostrovčeku v jazere je Mikulášova chata a na južnom brehu zľava vidno vilu Szentiványi, vilu Gemer, Szentiványiho poľovnícku chatu a hotel Štrbské Pleso. Zaujímavosťou je samotný pohľad na Štrbské Pleso, ktorý autor medaily mohol vidieť iba z dreveného vyhladkového altánku, postaveného v roku 1882 na kopci v severozápadnom kúte plesa, ku ktorému viedol od brehu chodník. Altánok, ktorý bol vybudovaný pred stoštyridsiatimi rokmi, stál na svojom mieste ešte v tridsiatych rokoch minulého storočia, keď schátral, odstránili ho.

Vila Jazierka stojí dodnes

Pre nás je zaujímavá vila Gemer, ktorú si v roku 1882 dal postaviť ako rekreačnú vilu brat majiteľa osady Mikuláš Szentiványi so svojim spoločníkom Antonom Hámosom. Nazvali ju podľa sídelnej obce Szentiványiho. Táto vila, ktorá bola v roku 1924 premenovaná na vilu Jazierka, existuje totiž dodnes a je najstaršou zachovanou budovou na Štrbskom Pleso. Práve tento rok si pripomína okrúhle, 140. výročie svojej existencie. Pôvodne stála na južnom brehu jazera a postupne slúžila ako rekrea-

čná vila, turistická ubytovňa, žandárska stanica, pošta či sídlo národného výboru. Posledné desaťročia v nej bola základná a materská škola. V roku 2005 však musela ustúpiť výstavbe nového Grand Hotelu Kempinski High Tatras. Ako pamiatkovo chránený objekt ju preto postupne rozobrali a po reštaurovaní v ateliéroch v Levoči v rokoch 2007 až 2008 bola v roku 2009 znovu postavená pri bývalom liečebnom ústave Helios, kde čaká na svoj ďalší osud.

Kúpeľné miesto i turistické stredisko

V roku 1883 postavil pre Jozefa Szentiványiho tesne pri východnom brehu jazera tesársky majster Schwarz z Tvarožnej objekt kúpeľného domu s čakárňami, ôsmimi kúpeľňami, zákutím so sprchami, prezliekarňami a miestnosťou na zohrievanie vody. V každej kúpeľni bola cínová vaňa, diván, stôl, stolička a zrkadlo. Ponuka služieb bola na tie časy dobrá – obyčajné teplé, smrekové a kosodrevinové kúpele, sprchy boli lúčové, dažďové, bočné a spodné. Vodu prečerpávali z plesa cez rezervoár vo vežovitej pristavbe, odkiaľ tiekla samospádom do kúpeľní a použitú ju znovu vypúšťali do jazera. Význam kúpeľné-



Štrbské Pleso na historických pohľadniciach, na spodnej snímke Szentiványiho poľovnícka chata, ktorá neskôr slúžila ako domček porybného.





Obráz Štrbské pleso v Karpatoch od Mikuláša Barabáša a pamätná medaila

ho domu sa stratil po roku 1906, keď bol v suteréne novovybudovaného Grandu postavený vodoliečebný ústav s modernými kúpeľňami a poskytovaním procedúr pod lekárskej dohľadom. Štrbské Pleso bolo za kúpele oficiálne vyhlásené v roku 1885 výnosom vtedajšieho ministerského predsedu Kolomana Tisza. Liečila sa v nich málokrvnosť, astma, Basedowova choroba a katary horných dýchacích ciest. Prvým kúpeľným lekárom bol Dr. Alexander Thury, ktorý dochádzal pravidelne z Lučivnej. Je zaujímavé, že on Štrbskému Plesu neprisoval veľký liečebný význam, skôr v ňom videl významné turistické stredisko.

Koncom 19. storočia bolo Štrbské Pleso už známou a vyhľadávanou rekreačnou i liečebnou osadou. Stálo tu pätnásť objektov, z ktorých väčšinu pre Jozefa Szentiványiho postavil spiškosobotský architekt a stavebný podnikateľ Gedeon Majunke. Na pobavenie hostí slúžila stála hudobná kapela a kolkáreň, k dispozícii bol aj tenisový kurt. Okolo plesa bola vybudovaná dva a pol kilometra dlhá, štrkom vysypaná Klotildina promenáda a na jazere premávali člňky s návštevníkmi, ktorí sa buď kochali okolitou prírodou, alebo sa venovali rybolovu. Osada bola od roku 1896 napojená parnou ozubnicovou železnicou prostredníctvom železničnej stanice Štrba aj na Košicko-bohumínsku železnicu. V roku 1901 Szentiványi neočakávane, asi pre finančné problémy, odpredal Štrbské Pleso uhorskému štátu, ktorý na znak vďaka zakladateľovi a dlhoročnému majiteľovi osady pridal k jej názvu jeho meno. Spojenie Szentiványiho Štrbské Pleso sa používalo až do roku 1918.

Traf v dotyku jazera

Aj keď uhorský štát vlastnil Štrbské Pleso len necelé dve dekády, dal tu v roku 1906 vybudovať veľkolepý Grandhotel,



vo Vysokých Tatrách v poradí tretí po Grandhoteloch v Starom Smokovci a v Tatranskej Lomnici. Rozvoj stavebných aktivít značne pribrzdila prvá svetová vojna, ale aj tak sa podarilo v roku 1917 vybudovať pri Grandhoteli poschodovú kaviareň. V roku 1916 sa začalo s výstavbou ďalšieho Grandu, ktorý bol pod menom Grandhotel Hviezdoslav dokončený až v roku 1923. Veľkým míľnikom v rozvoji osady však bol rok 1912, keď sa podarilo dotiahnuť železničné spojenie z Popradu cez Starý Smokovec na Štrbské Pleso. Novopostavená stanica tatranskej električky v nadmorskej výške 1 350 m n. m. stála na juhozápadnej strane jazera za vilou Augusta a bola najvyššie položenou železničnou stanicou v celom Uhorsku. V tomto roku bol tiež v budapeštianskych závodoch Ganz vyrobený elektrický vozeň s označením TEVD 22, ktorý odvtedy – najmä vďaka neuveriteľne trpezlivej práci členov Veterán klubu železníc Poprad – brázdí pre radosť všetkých milovníkov koľajovej dopravy tatranské trate až dodnes, no už pod označením Kométa. Tento rok si tak pripomínáme „dvojité“ tatranské železničné výročie, a to 110 rokov železničného spojenia Štrbského Plesa s Popradom tatranskou električkou, ako aj

110 rokov premávky legendárnej Kométy pod tatranskými štítmami.

V rézii Československej republiky

Po prvej svetovej vojne sa stala slovenská časť Vysokých Tatier súčasťou novovytvorenej Československej republiky. Štátoprávne zmeny priniesli so sebou nielen nové vlastnícke pomery, ale aj reorganizácie. Majetok uhorského štátu prešiel automaticky do vlastníctva novej republiky a správy „Klimatických lázní Štrbské Pleso“ sa ujalo pražské ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy. V roku 1923 sa podarilo dokončiť nový Grandhotel Hviezdoslav, na jazere pribudla plaváreň a výrazne sa zlepšila dopravná dostupnosť osady, pretože aj Cesta slobody zo Starého Smokovca, aj cesta zo Štrby sa zmenili na bezprašné, asfaltové cesty. V roku 1932 však pre nerentabilnosť a vysokú poruchovosť skončila prevádzka prvej parnej ozubnicovej železnice zo Štrby na Štrbské Pleso. Veľký rozvoj zaznamenala tiež susedná osada Nové Štrbské Pleso, najmä po príchode nového vlastníka Jána Móryho v roku 1921. K pôvodnému Hotelu Móry, ktorý dal postaviť aj s novým umelým jazzerom jej zakladateľ Karol Móry už v roku

1905, postupne pribudli ďalšie objekty ako nový trojposchodový hotel, vyhliadková veža s kaviarňou, vila Móry, dva penzióny či nový rímskokatolícky kostolík. Nové Štrbské Pleso poskytovaním lacnejších služieb tak „vyplnilo diery na trhu“ a stalo sa obľúbeným miestom pre turistov, športovcov a rodiny s deťmi.

Obdobie prvej Československej republiky však bolo na Štrbskom Plese a okolí spojené aj s príchodom a činnosťou mnohých Čechov, ktorí zanechali výraznú „českú stopu“ v jeho vývoji. Stačí spomenúť také mená ako redaktor a novinár Alois Chytil, štábný kapitán Václav Dusil, maliar Otakar Štáfl alebo meteorológ Antonín Bečvář. Štrbské Pleso a celé Vysoké Tatry sa snažili spopularizovať ako atraktívnu turistickú destináciu najmä v českých krajoch. V budove ozubnicovej železnice bola otvorená aj informačná turistická kancelária Klubu československých turistov, v okolí Štrbského Plesa bolo postavených hneď viacerých horských a turistických chát. V snahe zvýšiť návštevnosť tejto destinácie sa začali využívať i nové moderné spôsoby propagácie a prezentácie, ako napríklad prvý letecký film o krásach Vysokých Tatier, či vydávanie poštových známok a pohľadníc s tematikou Štrbského Plesa. Postupne začala hustnúť aj automobilová doprava, pri vile Jazierka bolo v roku 1931 vybudované prvé parkovisko pre autobusy a motorové vozidlá vo Vysokých Tatrách.

Štrbské Pleso ako športové centrum

Počiatky Štrbského Plesa ako vyhľadávaného tatranského športového centra sú často mylne spájané až s usporiadaním Majstrovstiev sveta v klasických lyžiarskych disciplínach v roku 1970. Pravda je však taká, že športová história tejto osady sa začala už o päťdesiat rokov skôr, v roku 1920 usporiadaním Zimných športových hier, ktorých súčasťou boli aj prvé Majstrovstvá republiky v lyžovaní. Aj keď pôvodné plány hier s účasťou viac ako 400 športovcov narušilo mimoriadne nepriaznivé počasie, podarilo sa uskutočniť súťaž krasokorčuliarov a lyžiarov. Hokejisti síce na jazere stihli len niekoľko tréningov, no aj to stačilo na slovenský historický športový zápis, pretože počas týchto tréningov sa prvýkrát v krajine pod Tatrami hral hokej s pukom, tzv. kanadský hokej. Práve vďaka tomuto podujatiu sa ukázalo, že Štrbské Pleso má oveľa lepšie možnosti pre zimné, najmä lyžiarske, športy ako dovtedy uprednostňovaná Tatranská Polianka. A tak nasledovali ďalšie veľké medzinárodné športové akcie ako Majstrovstvá Európy v ľadovom hokeji v roku 1925, Majstrovstvá Európy v krasokorčuľovaní mužov v roku 1930 či Preteky FIS v lyžo-

Vyšla kniha o Szentiványim

Najnovšia kniha o životných osudoch zakladateľa Štrbského Plesa Jozefa Szentiványiho, ktorú napísali spoločne Oto Jalčovik, milovník histórie Vysokých Tatier a tvorca unikátnych modelov historických tatranských budov a Peter Vítek, známy archivár a historik, prináša viacero zaujímavých, ale zároveň aj prevratných informácií, ktoré upresňujú a obohacujú historické poznanie o počiatkových rokoch vývoja najvyššie položenej tatranskej osady.

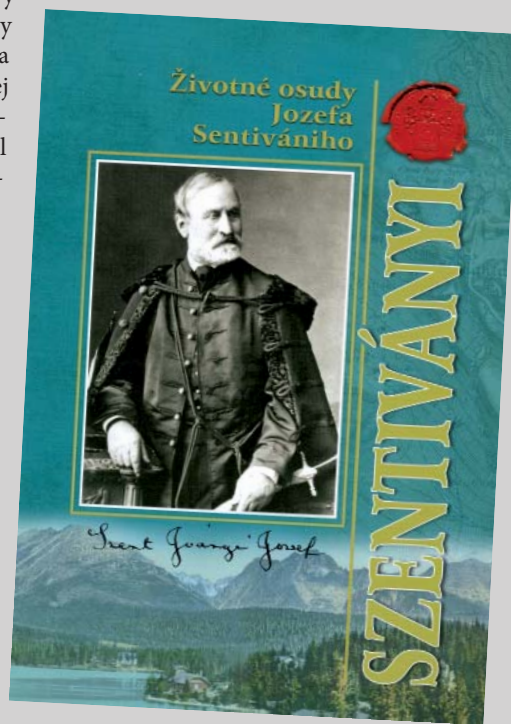
 Peter Chudý

Publikácia nabitá pozoruhodnými údajmi i množstvom dobových fotografií podáva doteraz najkomplexnejší pohľad na prínos Szentiványiho nielen pre rozmach Štrbského Plesa, ale aj celých Vysokých Tatier. Prostredníctvom svojich aktivít a finančnej podpory sa výraznou mierou podieľal nielen na rozkvet tatranskej turistiky, ale i rozvoji dopravnej infraštruktúry. Obdivuhodné sú tiež jeho spoločenské aktivity, pretože počas svojho pôsobenia na Štrbskom Plese privítal desiatky významných osobností vtedajšieho hospodárskeho, politického a spoločenského života z Uhorska i zo zahraničia. Významne tak prispel nielen k propagácii Štrbského Plesa ako najvyššie položenej kúpeľnej a turistickej osady celého Uhorska, ale aj k rodinnému šťastiu svojho syna Jozefa, ktorý sa v roku 1900 pri návšteve rodiny vtedajšieho ministra vzdelávania a cirkevných záležitostí uhorskej vlády, baróna Júliusa Wlassicsa, na Štrbskom Plese zoznámil s jeho dcérou Margitou. Vzájomné sympatie mladých ľudí pokračovali v roku 1903 počas rodinnej slávnosti na Štrbskom Plese zásnubami a neskôr vyústili aj do uzatvorenia manželstva.

Doterajšie informácie o Szentiványiho živote boli len veľmi kusé, on sám bol totiž introvert a nechcel byť v centre pozornosti verejnosti, dokonca doteraz bola známa iba jedna jeho fotografia. Vďaka neúnavnému pátraniu oboch autorov najmä v maďarských prameňoch tak čitatelia majú možnosť spoznať nielen mnohé doposiaľ skryté aktivity tejto významnej osobnosti histórie Vysokých Tatier,

ale aj celkovú spoločensko-politickú a hospodársku situáciu v Liptovskej župe vo vtedajšom Uhorsku. V knihe sa spomína aj jeho spolupráca s Dr. Mikulášom Szontaghom st., zakladateľom klimatických kúpeľov v Novom Smokovci, či už v rámci Uhorského karpatského spolku (UKS) alebo evanjelickej cirkvi.

Najprekvapujúcejším objavom je Jalčovikovo zistenie, že Szentiványiho súkromná poľovnícka chatka, ktorá bola postavená ako prvý objekt na Štrbskom Plese v roku 1872, nebola po vybudovaní Jozefovej vily (dnes Jánošík) v roku 1893 zbúraná, ale rozobrali ju a nanovo postavili pri Štrbských rybníkoch (v súčasnosti Jazierka lásky), kde potom slúžila ešte niekoľko desiatok rokov ako domček porybného, ktorý



sa staral o umelý chov rýb pre potreby priebežného zarybňovania Štrbského plesa. Jej staviteľom nebol tesársky majster Ján Zuskin, ale hlavný lesník Szentiványiovského revíru z Liptovského Sv. Jána Ferencz Zuskin, ktorý bol od roku 1873 aj členom UKS. Kniha upresňuje aj dátum prvého zarybnenia Štrbského plesa, ktoré sa neudialo už okolo roku 1860, ako sa doteraz uvádzalo, ale až v roku 1880, ako to vyplývalo z knihy Dr. Jánosa E. Pelacha Stratenské údolie a Dobsinská ľadová jaskyňa (A Sztraczenai volgy és a Dobsinai jégbarlang) z roku 1878, ktorú v roku 2015 preložil Ladislav Husár.

Pátranie v maďarských archívoch a dobovej tlači prinieslo i objav v podobe viacerých nových fotografií Szentiványiho, najmä na jeho obľúbenej prechodnej adrese v hostinci budapeštianskeho hotela Poľovnícky roh (Vadászkurt) na ulici Malý most (Kishíd) č. 5. Podarilo sa zistiť aj rok vybudovania dreveného vyhliadkového altánku nad severným okrajom Štrbského plesa, ktorý vidno na viacerých pohľadniach od Karola Divalda st. Postavený bol v roku 1882, pravdepodobne podľa vzoru Solomonovho altánku, ktorý predtým dal v Novom Smokovci vybudovať Dr. Szontagh st. a meno mu dal po funkcionárovi UKS Gajzago Solomonovi. Veľmi cenným dokladom je tiež notárska listina z 1. decembra 1902 z Budapešti, v ktorej Szentiványi vyhlasuje Jozefa Klíma, narodeného jeho gazdinej Anne Klimovej 15. novembra 1884, „za jeho vlastné dieťa, ktoré pochádza od neho a uznáva jeho narodenie za zákonné kvôli dodatočnému sobášu s jeho matkou Annou Klimovou 25. novembra 1902“. O svojho syna sa však vzorne staral už pred sobášom, o čom svedčí aj skutočnosť, že už od roku 1893 študoval na evanjelickom lýceu v Bratislave (Pozsony). Manželský život si, žiaľ, Szentiványi dlho neužil. Zomrel v roku 1905 ako 88-ročný, jeho manželka ho nasledovala v roku 1911 ako 58-ročná.

Vyššie tristostranovú publikáciu *Szentiványi s podtitulom Životné osudy Jozefa Szentiványiho* vydala obec Štrba pri príležitosti 150. výročia založenia Štrbského plesa, ktoré sa práve vďaka usilovnosti, predstavivosti a pohostinnosti svojho niekdajšieho majiteľa mohlo pochváliť nielen titulom najvyššie položenej osady celého Uhorska, ale aj prívlastkom „perla Vysokých Tatier“.

vaní v roku 1935, ktoré boli neskôr uznané ako Majstrovstvá sveta v klasických lyžiarskych disciplínach. Pred týmto podujatím bol na Štrbskom Plese podľa projektu Karla Jarolímká postavený v roku 1927 drevený skokanský mostík, ktorý sa stal ikonickou tatranskou športovou stavbou a bol až do roku 1952 najväčším skokanským mostíkom v celom Československu.

Na vojnu doplatili najmä horské chaty

Najkratším obdobím v histórii Štrbského plesa bolo šesťročné obdobie Slovenského štátu, ale aj vtedy pribudli pre návštevníkov na Štrbskom Plese a v okolí nové turistické atraktivity. Tou prvou bolo v lete 1940 vybudovanie Symbolického cintorína obetiam hôr v limbovom háji pod Ostrvou pri Popradskom plese, tou druhou postavenie prvého lyžiarskeho vleku s elektrickým pohonom zo Štrbského plesa na Solisko v roku 1943. Bol historicky prvým nielen na Slovensku, ale aj v celom bývalom Československu. Vojnové udalosti sa našťastie Štrbského plesa veľmi nedotkli, aj keď v jeho okolí počas Slovenského národného povstania operoval partizánsky oddiel Vysoké Tatry a priamo na Štrbskom Plese bola dislokovaná až 900-členná nemecká posádka. Vzájomné boje si „odniesli“ najmä horské chaty, vypálené boli Važecká chata pri Troch studničkách i Nedobrého chata pri Jamskom plese, v dôsledku úplnej devastácie bolo po vojne nevyhnuté zbúrať aj vilu Popelka priamo pri Štrbskom plese. Trvalým mementom týchto rokov však zostalo najvyššie položené pietne miesto na Slovensku, spoločný hrob dvoch štrbskopleských veliteľov Štefana Morávku a Jána Raša, ktorí padli v bojoch za slobodu na úpäti Kriváňa.

Ako súčasť obce Vysoké Tatry

Obnovenie Československej republiky po skončení druhej svetovej vojny prinies-

lo zásadnú zmenu do diania na Štrbskom Plese, ktoré sa od 15. marca 1947 stalo nariadením Slovenskej národnej rady (SNR) súčasťou novozriadenej obce Vysoké Tatry. Takéto administratívne zaradenie Štrbského plesa platilo až do roku 2007. Nové nazeranie na vývoj v celých Vysokých Tatrách priniesol aj zákon SNR č. 11/1949, ktorým bol vyhlásený Tatranský národný park. Vznikol tak nový, štátom delegovaný subjekt, ktorý začal zasahovať do rozhodovania o ďalšom vývoji tohto územia. Zákomom č. 3/1954 vznikol vo Vysokých Tatrách mestský národný výbor a na Štrbskom Plese vznikol obvodný národný výbor, ktorý sídlil vo vile Jazierka až do ďalšej reorganizácie štátnej správy v roku 1960.

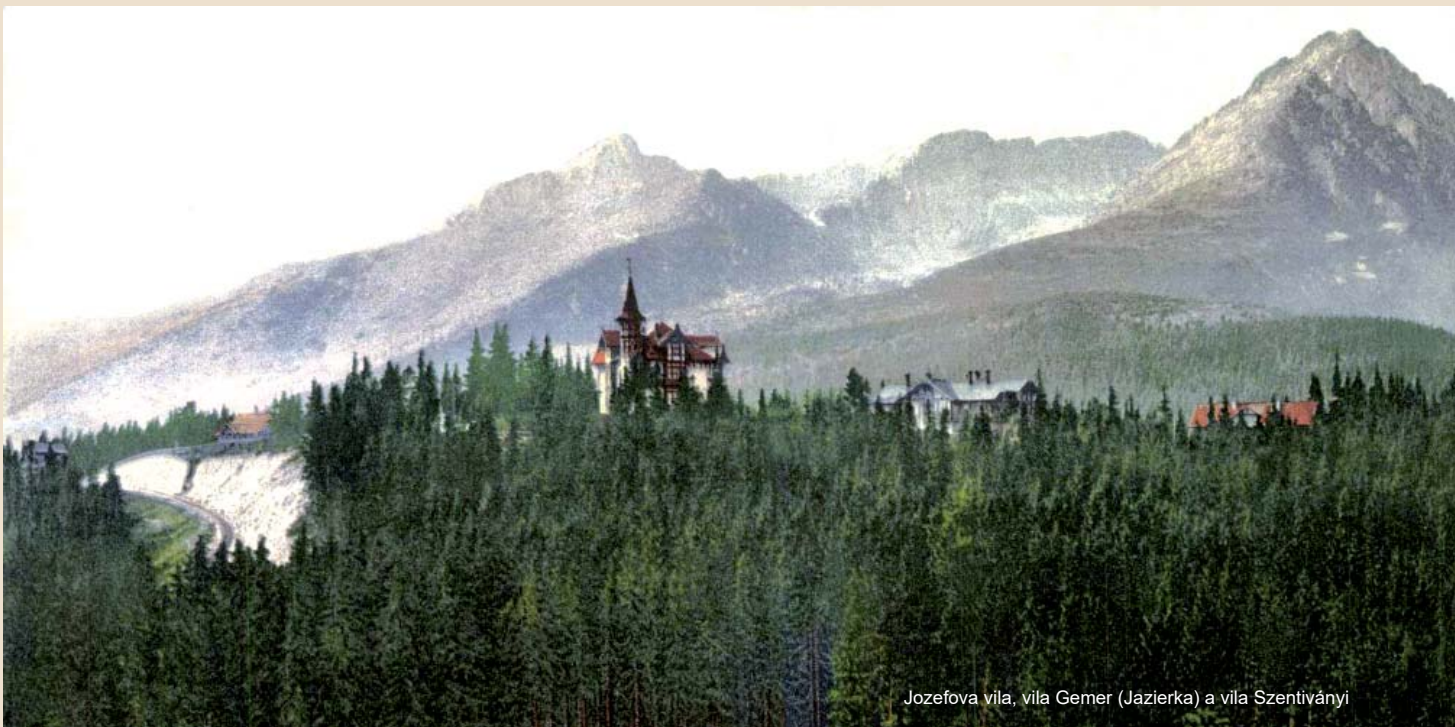
Premena bývalých hotelov Kriváň, Hviezdoslav, Jánošík a Solisko od roku 1953 na liečebné domy spôsobila, že na Štrbskom Plese zúfalo chýbala ubytovacia kapacita pre turistických návštevníkov tejto osady. Navyše sa vo Vysokých Tatrách od roku 1952 začala výrazne rozvíjať odborárska rekreácia, obnovili sa masové turistické akcie ako výstup na Kriváň (18. septembra 1955) a začala sa aj nová tradícia výstupu mládeže na Risy (29. septembra 1957). Na riešenie tejto situácie bol v šesťdesiatych rokoch minulého storočia vypracovaný nový územný plán rozvoja Štrbského plesa, ktorý vymedzil pre túto osadu štyri základné funkcie – turistiku, rekreáciu, šport a neinfekčnú liečbu. Tisíc lôžok sa pritom plánovalo pre voľný cestovný ruch, dvesto lôžok pre odborársku rekreáciu a dvestopäťdesiat lôžok pre kúpeľnú liečbu.

Legendárne majstrovstvá a rozvoj Štrbského plesa

Ďalšiemu rozvoju veľmi pomohlo uznesenie SNR o organizácii výstavby vo Vysokých Tatrách v rokoch 1966 až 1970 v súvislosti s kandidatúrou na usporiadanie Majstrovstiev sveta v klasických

Víla Tivoli (vľavo), dnes známa ako Marína a Mikulášova chata





Jozefova vila, vila Gemer (Jazierka) a vila Szentiványi

lyžiarskych disciplínach. Po tom, ako bejrútsky kongres Medzinárodnej lyžiarskej federácie FIS v roku 1967 definitívne rozhodol o tom, že majstrovstvá budú v roku 1970 práve vo Vysokých Tatrách, sa výstavba prioritných 31 stavieb rozbehla naplno. Na Štrbskom Plese pribudol nový športový areál aj s hotelom FIS a vlekmí, hotely Panoráma a Ovruč, ubytovne Jedľa, Smrek, Rekreačné zariadenie Pozemných stavieb Poprad a Zrub, budova telekomunikácií, poschodové centrálné parkovisko, urobila sa prekládka trate tatranskej električky aj s budovou novej železničnej stanice do centra osady a obnovila sa ozubnicová železnica. Z hľadiska ochrany životného prostredia mala zásadný prínos plynofikácia osady, nová úpravňa vody s centrálnou čističkou odpadových vôd pod osadou, ako aj rekonštrukcia celého elektrického vysokého napätia a Cesty slobody.

Na najväčší športový sviatok sa však začali pripravovať aj samotní športovci – lyžiari. V roku 1968 bola zriadená Telovýchovná jednota Červená hviezda Štrbské Pleso, ktorá v nasledujúcich desaťročiach vchovala mnohých úspešných československých a neskôr i slovenských reprezentantov a olympionikov. Pretekári z tohto klubu, bežci na lyžiach Ján Michalko a Ján Ilavský, Československo ako olympionici po prvýkrát reprezentovali v ďalekom Japonsku na Zimných olympijských hrách v Sappore v roku 1972, čo bolo presne pred päťdesiatimi rokmi. Na Štrbskom Plese sa však aj po majstrovstvách dokončovali viaceré rozostavané objekty, postupne pribudli ešte hotely Borovica, Baník, Patria i liečebný dom Helios. Táto výstavba úplne zmenila dovtedajšiu tvár Štrbského

Plesa, z ktorého sa stalo populárne a známe medzinárodné stredisko športu, cestovného ruchu a kúpeľnej liečby. O kvalite vybudovaných objektov najlepšie svedčí skutočnosť, že až dve stavby poctil Zväz slovenských architektov Cenou Dušana Jurkoviča. Za nevšedné architektonické riešenie a výnimočný prínos pre slovenskú architektúru získal toto výnimočné ocenenie v roku 1970 športový areál s hotelom FIS a v roku 1976 k nemu pribudlo i sanatórium Helios.

V znamení modernizácie

Nový rozvoj Štrbského Plesa, ktorý nastal po spoločensko-politických zmenách po roku 1989 a vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993, vyvrcholil v prvej dekáde 21. storočia. Rozbehla sa séria komplexných rekonštrukcií a modernizácií bývalých hotelových a kúpeľných zariadení, ubytovní, penziónov i osobných horských dopravných zariadení. Novú tvár dostali hotely a apartmánové domy Solisko, Toliar, Borovica, Crocus, Panoráma, Grand Hotel Kempinski High Tatras, Oliver, Sorea Trigán – Baník a FIS, ubytovne Jedľa, Smrek i Litvor, penzióny Guide, Emma, Prašivá, Polar, Marína a Kosodrevina. Narastajúca návštevnosť osady, ako aj vybudovanie prvého technického zasnežovania lyžiarskych svahov na Solisku v roku 1997 priniesli aj modernizáciu lanoviek a vlekov. Prvou akvizíciou bola v roku 2002 nová štvorsedačka POMA s názvom Solisko Express, ktorá po 51 rokoch, 7 mesiacoch a 11 dňoch nahradila staručkú dvojsedačku Transporty Chrudim. Mimochodom, tá dokázala počas svojej prevádzky obslúžiť viac ako

osem miliónov návštevníkov! Dnes si teda pripomínane okružle, dvadsiate výročie tejto investície, ktorú neskôr nasledovala ďalšia moderná lanovka – šesťsedačka POMA Multiflix spolu s novou zjazdovkou Furkota na svahu Predného Soliska.

Pod taktovkou Štrby

Rok 2007 priniesol materskej obci Štrba po šesťdesiatich rokoch rozhodnutím Najvyššieho súdu SR prinavrátanie Štrbského Plesa, ktoré jej bolo odňaté bez jej súhlasu v roku 1947. Týmto krokom sa začala najnovšia, dynamická etapa rozvoja najvyššie položenej osady na Slovensku. Po dvadsiatich štyroch rokoch sa v roku 2008 podarilo obnoviť člňkovanie na hladine jazera, reštartu sa dočkali aj tradičné letné i zimné súťaž v športovom areáli, pribudlo tiež viacero nových kultúrnych, spoločenských či športových podujatí. Usporiadaním Majstrovstiev sveta juniorov v lyžovaní v roku 2009 pokračovala Štrba aj v dlhoročnej usporiadateľskej tradícii veľkých medzinárodných športových podujatí na úrovni majstrovstiev sveta a majstrovstiev Európy, ktorých bolo doposiaľ na Štrbskom Plese zorganizovaných až dvadsaťdva. A to je spolu s 31 pretekmi svetových pohárov usporiadaných vo všetkých druhoch klasických lyžiarskych disciplín na osadu, ktorá vo svojej histórii nikdy nemala viac ako tristo obyvateľov, skutočne neuveriteľný výsledok. Patrí za to vďaka predovšetkým mnohým generáciám športových činníkov a organizátorov, ktorí svojou svedomitou prácou šírili dobré meno Štrbského Plesa nielen na Slovensku, ale aj po celom svete. ◀



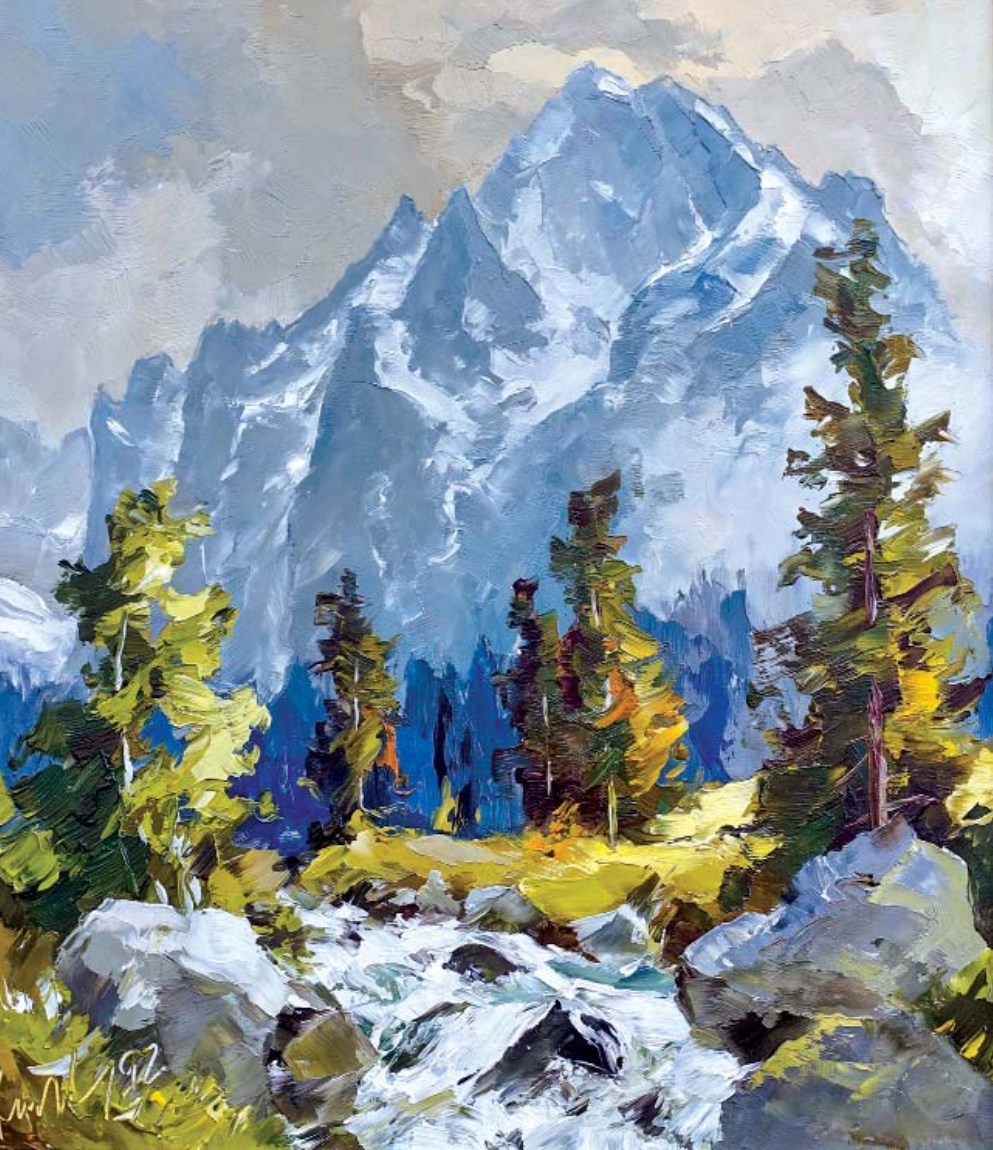


TATRY

ako srdcová záležitosť

Tatry ho zlákali ako horolezca i turistu, ich majestátne tvary, poetické zákutia a meniaci sa farebnosť, ktorú jeho palete servírovali ročné obdobia či vrtochy počasia, vytrvalo štekli predstavivosť umelca. Vysokohorským motívom a tatranskej krajine ostal Samuel Turzák verný až do konca života. Jeho posledným dielom bol pohľad na Prostredný hrot z Lomnického sedla.

 Martina Petráňová  archív Miloslava Turzáka



Vysokohorským motívom ostal Samuel Turzák verný až do konca svojho života. Nečudo, veď Tatry boli jeho srdcovkou. V jeho obrazoch je zachytená majestátnosť, dravosť, ale aj velebnosť, poézia a krásna tatranskej krajiny.

ďalekých lúk a polí, lesné zákutia a horské doliny, čo bolo aj hlavným motívom jeho tvorby v tých rokoch,“ charakterizoval zdroj umelcových inšpirácií galerista a výtvarník František Žoldák.

Práve v tom čase došlo aj k podstatnej zmene v Turzákovom rukopise. „Komponovanie predného a zadného plánu obrazov je vyvázenejšie, farebná škála tónov citlivejšia a celkový kolorit obrazov teplejší a poetickjší. Veľký dôraz dával na náladu a atmosféru krajiny. Nemaľoval už portrét krajiny, ale hlboko precitenu, v sebe pretavenú podobizeň krajiny. Často mu išlo akoby o zachytenie duše krajiny,“ konkretizoval Žoldák.

Vo svojej tvorbe využíval predovšetkým v posledných rokoch najmä špachtľovú techniku, čo je mimoriadne náročné zvlášť v realistickom poňatí maľby. Základom všetkého však bola kresba. Turzák bol bravúrnym kresliarom, o čom svedčia i jeho škice zachytávajúce rôzne zátišia vrátane do detailov prepracovaných lesných štúdií. Okrem krajinárskej tvorby sa venoval tiež sakrálnaj a portrétnej tvorbe s občasnými figurálnymi kompozíciami.

Namaľoval ho presne pred tridsiatimi rokmi, iba dva mesiace pred svojím odchodom. Výstavu, ktorú vtedy chystal so synom, už nestihol. „Tento obraz bol jeho labuťou piesňou. Pripravovali sme spoločnú výstavu, žiaľ, otec sa jej už nedožil,“ vraví Miloslav Turzák. Umelec s dušou introverta si na prezentáciu svojich diel nepotrpel, počas života mal len jedinú samostatnú výstavu v roku 1984. Tá ďalšia, ktorú mu zorganizovali vlni na jeseň v Galérii Scherfelov dom v Poprade-Velkej, bola venovaná stému výročiu jeho narodenia. Dominovali jej, ako inak, práve Tatry. „Boli otcovou srdcovkou, predstavovali možno osemdesiat percent jeho tvorby. Ako Novoveštana ho Tatry upúťali, či už po športovej, ale aj po výtvarnej stránke. Keď sa presťahoval do Velkej, rád maľoval nielen klasické pohľady z podhoria, ale i výseky rôznych dolín so štítmami a plesami či zátišiami,“ spomína Turzákov syn Miloslav.

Obrazy s dušou

Zo svojho ateliéru mal umelec Tatry doslova ako na dlani. Za domom, kde býval, sa vtedy rozprestierali už len polia a v diaľke sa črtali končiare, týčiace sa priamo k oblohe. Nečudo, že takýto ničím nerušený výhľad učaroval aj ďalším výtvarníkom.

V rovnakej uličke ako on býval aj maliar Michal Trembáč s výtvarníkom Ondrejkom Ivanom. Tvorivé prostredie a blízkosť Tatier si majster Turzák naplno vychutnával najmä po odchode do dôchodku. „Nezťažený pracovnými povinnosťami mohol sa plne venovať maľovaniu. Ako výtvarník žil a pracoval samotársky, nerušené, obklopený láskou rodiny, krásou okolitej prírody a Vysokých Tatier. Vyhľadával pokoj ne-

Ilustroval aj príručku pre horolezcov

Turzákovo výtvarné talent a láska k horám sa zhmotnili aj do ilustrácií v útlej knižke Horolezecké kapitoly (1943) z pera „jamesáka“ Jozefa Šimka, ktorý bol jeho športovým súputníkom i učiteľom. Mimochodom, táto príručka bola vraj vôbec prvým náučným materiálom o horolezeckom športe na Slovensku. Práve v tomto období sa Turzák ako turista a horolezec



Ukážka z knihy Horolezecké kapitoly, ktorá bola v tých časoch považovaná za lezeckú bibliu.

aktívne zúčastňoval túr a výstupov v Tatrách a v Slovenskom raji. V rokoch 1943 až 1949 bol členom Zboru tatranských horolezcov JAMES i členom Klubu slovenských turistov a lyžiarov v Spišskej Novej Vsi. Nechýbal ani na tradičných horolezeckých týždňoch JAMES, o ktorých vtedy pravidelne informovali *Krásy Slovenska*. Napríklad v roku 1948 vystúpil na Zlobivú, Český (dnes Ťažký) štít, Východný Mengusovský štít a Hincovu vežu, čo dokazuje, že bol aktívnym a zdatným horolezcom.

„Potom prišli roky, keď sa musel starať o rodinu a ako učiteľ mal aj iné povinnosti. Venoval sa mimoškolskej činnosti, nacvičoval divadlá, tvoril kulisy, scény, takže horolezectvo šlo do úzadia,“ vraví syn Miloslav, ktorý po otcovi zdedil nielen výtvarný talent. Takisto kedysi liezol, avšak na spoločnom lane Turzákovci naviazaní nikdy neboli. „Žiaľ, k tomu už neprišlo, ale chodievali sme spolu na túry, na prechádzky a občas mi porozprával, kde ako mladí liezli,“ dodáva najmladší z trojice maliarových potomkov. Istý čas sa s otcom dokonca delil i o ateliér. Jeho atmosféru dôverne poznal, veď farby a obrazy mu boli kulisami už od detských liet. „Otec bol introvert, nevyhľadával spoločnosť, keď maľoval, chcel mal klud. Jediné privilegium, ktoré som mal ako malý chlapec, bolo, že som mohol sedieť pri ňom a dívať sa, ako pracuje. A tak som vzal papier a ceruzku a snažil som sa ho napodobňovať,“ prehráva si pred očami spoločné chvíle v ateliéri.



Netúžil vystavovať

Aj tí, ktorí Samuela Turzáka poznali, spomínajú na neho ako na tichého a skromného človeka. „Netúžil po popularite a sláve, ako výtvarník žil v ústraní a takmer nevystavoval. Keďže Tatranská galéria má povinnosť prezentovať aj tvorbu regionálnych výtvarníkov a umelcov, podarilo sa mi, ako vtedajšiemu riaditeľovi, presvedčiť majstra Turzáka k usporiadaniu jeho autorskej výstavy. V decembri 1984 bola otvorená prvá, ale zároveň aj jediná samostatná výstava jeho krajinárskej tvorby,“ listuje v spomienkach Žoldák.

Umelecky plodné roky však prerušila choroba. Začiatkom apríla 1992 majster Turzák zomiera. Výstavy, ktorú pripravoval spoločne so synom, sa už nedožil. Jeho labuťou piesňou bol už spomínaný obraz, ktorý namaľoval len dva mesiace pred svojou smrťou. ◀

Majster Turzák bol aj výborný kresliar. Jeho tvorbe síce dominovali krajinárske motívy, no v začiatkoch sa venoval aj sakrálnej a portrétnej tvorbe s občasnými figurálnymi kompozíciami.



Posledný Turzákov obraz zachytáva pohľad na Prostredný hrot z Lomnického sedla.

Kto bol Samuel Turzák?

Výtvarník, učiteľ a horolezec. Narodil sa v Novoveskej Hute 29. septembra 1921. Vyrastal v Spišskej Novej Vsi, kde bol jeho otec školníkom v učiteľskom ústave. Absolvoval Štátnu učiteľskú akadémiu, kde okrem iných predmetov študoval aj kresbu a maľbu u známeho akvarelistu Jána Poloma. Po ukončení štúdií skúšal šťastie v rôznych výtvarných povolaniach, napríklad ako kulisár a scénograf v divadlách v Spišskej Novej Vsi a v Poprade, kamenár písma či kreslič v martinskej Neografii. Nakoniec sa predsa len vrátil k pedagogike. Vystriedal viacero škôl, zakotvil až v Štátnej ľudovej škole v Poprade-Veľkej, kde v roku 1946 dostal definitívu. Popri učiteľovaní bol dirigentom miestneho evanjelického spevokolu a tiež zborovým kantorom. Avšak pod hrozbou prepustenia z práce sa týchto aktivít musel vzdať. Neskôr vyučoval aj hru na akordeón. Vo voľnom čase sa venoval krajinárskej, sakrálnej i portrétnej

tvorbe s občasnými figurálnymi kompozíciami. Keďže doba nepriala náboženským témam, viaceré obrazy vytvoril v tajnosti, bez toho, aby bolo známe miesto ich inštalácie. Občas sa zúčastnil kolektívnych výstav neprofesionálnych výtvarníkov a výstav tvorby učiteľov výtvarnej výchovy, ktoré organizovali Okresné pedagogické stredisko a Tatranská galéria. Jeho ďalšiu tvorivú cestu zjavne predučili už sudičky pri kolíske. Prvou inšpiráciou a iskierkou k poznávaniu krás horskej prírody a jej zobrazovaniu bolo totiž práve Turzákovo rodisko, vtedy známe kúpeľné stredisko ležiace v lone Slovenského raja. Neskôr ho inšpirovala realita tatranskej a podtatranskej krajiny. Ako bývalý horolezec svoju pozornosť upriamil predovšetkým na vysokohorské motívy. Jeho tvorbu v tomto období charakterizovala temnejšia farebnosť, popisnejší námet a kompozícia preplnená atribútmi krajiny. Odchod do penzie a možnosť venovať sa maľovaniu naplno, sa premietli aj



do výraznejšej zmeny majstrovho rukopisu. Priestor dostali nielen teplejšie farby, ale jeho obrazy nadobudli i poetickejší ráz. Plodné roky prefaľa až choroba. Zomrel 6. apríla 1992 v Poprade, uprostred príprav na svoju výstavu. ◀

Vrchovček Martiho
(*Oreas martiana*)

Aj bryoflóra dokáže prekvapit'

Vedú skromný a nenápadný život. Pri potulkách prírodou tieto nevýrazné rastlinky spravidla ani len nezaregistrujete, hoci ich význam v ekosystémoch je nenahraditeľný. Sú zvyčajne prvými kolonizátormi obnaženej pôdy, ktorú chránia pred eróziou. Majú schopnosť zadržiavať veľké množstvá vody či viazať dusík. V nehostinných podmienkach neraz poslúžia ako zdroj potravy a hoci nepotešia oko kvetmi, ich svet je napriek tomu fascinujúci. Učaroval aj botanikovi Rudolfovi Šoltésovi (na snímke), ktorý sa výskumu machorastov venuje už štyri desaťročia. V rozhovore priznáva, že bryoflóra ho stále dokáže prekvapiť.



 Martina Petránová  autorka a archív Rudolfa Šoltésa

S bryoflorou je takpovediac spätý celý váš profesijný život. Čím vás zaujali machorasty? Predsa len nepatria k zvlášť nápadným druhom rastlín...

Je pravda, že machorasty nevytvárajú kvety a neposkytujú estetický zážitok ako kvitnúce rastliny. Skutočnosť, že nenachádzajú „kulinárske“ uplatnenie, im tiež nepridáva na atraktivite. Preto sú často odsúvané na okraj záujmu verejnosti. Majú však dôležitú funkciu v prírodných ekosystémoch, vytvárajú napríklad životné prostredie bezstavovcom a aj keď ich nutričná hodnota je minimálna, tvoria dôležitú zložku výživy pre tieto živočíchy. Machorasty sú prvými kolonizátormi obnaženej pôdy, chránia ju pred vodnou a vetrovou eróziou. Niektoré druhy dokážu akumulovať veľké množstvo vody a postupne ju uvoľňovať. Rašeliniská, v ktorých podstatnú zložku tvoria rašelinníky, sú zase dôležitými depozitmi uhlíka. Ťažbou rašeliný však vznikajú nenapraviteľné škody, preto je naliehavo potrebné nájsť za ňu alternatívu. Výrazný pokles diverzity, stúpajúci počet kriticky ohrozených a zraniteľných druhov je varovným signálom nabádajúcim k ich monitoringu, zisťovaniu príčin ohrozenia a dôslednému mapovaniu lokalít i populácií týchto nenápadných rastlín.

Pokúsme sa čitateľom zjednodušene vysvetliť, čo to vlastne machorasty sú. Ak sa na ne pozrieme čisto z lexikologického hľadiska, tak najmä nám, laikom, sa pri tomto slove pred očami akosi automaticky vynoria koberce machu niekde uprostred lesa. No zúžiť definíciu len na machy nebude zrejme najšťastnejší ťah...

Machorasty nie sú machorastami preto, že sú nízke a tvoria prízemnú vrstvu na lúkach či v lesoch. Definícia machorastov ako „mnohobunkových autotrofných stielkatých rastlín“ je tiež nedostatočná. Machorasty sa vyznačujú špecifickým rozmnožovaním, aké nepoznáme u žiadnej inej skupiny rastlín. Vysvetlenie princípu

striedania pohlavnej a nepohlavnej generácie je zložité a chce to väčší priestor. To, že pohlavná a nepohlavná generácia sa u machorastov vyskytuje na tom istom indivíduu, nie je však ešte nič zvláštne. Unikátom je, že tieto generácie sú približne v rovnováhe, niekde sa uvádza, že prevažuje pohlavná generácia, gametofyt. Pohlavnú generáciu predstavuje „olistená“ časť rastliny a nepohlavnú generáciu tvorí stopka výtrusnice a výtrusnica. Pre oplodnenie machorasty potrebujú kvapku vody. Nachádzajú ju v kvapôčkach vyzrážanej rosy, ktorá sa nadránom tvorí v blízkosti pôdy, kde machorasty nachádzajú svoje optimum. Keďže nemajú vodivé pletivá, ktoré vyššie rastliny využívajú na transport živín a vody, živiny prijímajú celým povrchom tela z vonkajšieho prostredia. „Koriienky“ v ich prípade slúžia len na fixáciu rastliny. Machorasty nevytvárajú kvety, rozmnožujú sa výtrusmi.


Práve tam mala pôvodne smerovať moja ďalšia otázka. Mala som v pláne opýtať sa, čo vás pri skúmaní machorastov prekvapilo, ale už ste to naznačili. Určite to však nie je jediné špecifikum či zaujímavosť, ktorou sa tieto rastlinky môžu pochváliť.

Pri spracovávaní machorastov nejakého územia zažije bryológ prekvapenie viac ako očakával. Napríklad podľa vyjadrenia autorov *Červenej knihy ohrozených a vzácných druhov rastlín a živočíchov SR a ČR* (1995), ktorej súčasťou sú aj machorasty, netreba očakávať optimistickú prognózu, pokiaľ ide o vzácne druhy rašelinových lúk. Autori konštatujú oslabenie populácií a ústup druhov. Mám na mysli bahňivku kostrebatú (*Paludella squarrosa*), plstnatec rašelinový (*Helodium blandowii*) a bakulku trojrohú (*Meesia triquetra*). Všetky tieto druhy boli hodnotené ako ohrozené. Od roku 1992 prebiehala na Slovensku inventarizácia mokradí. V roku 2014 nás pri bilancii čakalo prekvapenie. V prípade plstnatca rašelinového sme zaznamenali osem nových lokalít, celkom pätnásť lokalít, u bahňivky kostrebaty sme napočítali päť nových lokalít, celkom šesťnásť a bakulka trojrohá sa tiež neukrývala pred zrakmi bryológov, zistili sme osem nových lokalít, spolu ich bolo 21. Tento priaznivý stav nám umožnil u niektorých druhov preklasifikovanie kritérií ohrozenia. Žiaľ, k iným druhom bol osud krutejší.

V posledných rokoch sa čoraz viac hovorí o negatívnych dopadoch klima-

Meno Rudolf Šoltés nie je čitateľom časopisu TATRY neznáme, ako vedecký pracovník dlhé roky pôsobil na výskumnej stanici niekdajšej Správy Tatranského národného parku, spolu s ďalšími kolegami stál aj za návrhom floristického inventára botanickej záhrady v Tatranskej Lomnici. Koncom osemdesiatych rokov minulého storočia bol vedúcim pracovnej skupiny, ktorá pripravovala podklady pre vyhlásenie štátnych prírodných rezervácií, takisto je spoluautorom Biosférickej rezervácie v Tatranskom národnom parku a podieľal sa na spracovaní Červeneho zoznamu endemických, chránených a ohrozených druhov taxómov machorastov do monografií o Pieninskom i Tatranskom národnom parku. Bryoflóre sa venoval už vo svojej dizertačnej práci, publikoval o nej články v odborných časopisoch doma aj v zahraničí, o výsledky svojich výskumov sa pravidelne delil na medzinárodných vedeckých konferenciách či seminároch, stál i na čele autorského kolektívu, ktorý nedávno zostavil Atlas machorastov Slovenska. Ako pedagóg o nich stále prednáša svojim študentom na Žilinskej univerzite, bryoflóra bola tiež témou jeho habilitačnej práce. Donedávna bol aj kontaktnou osobou za Slovensko v Európskom výbore pre ochranu bryoflóry.

Vitajte v ríši machorastov

 **Martina Petránová**

Machorastom sa najnovšie dostalo viac pozornosti i vďaka publikácii, za ktorou stojí šesťčlenný autorský kolektív odborníkov zaoberajúcich sa štúdiom týchto nenápadných rastlín. Ich zámer bol jednoznačný. Aj takýmto spôsobom chceli vzbudiť záujem čitateľov o bryoflóru a v neposlednom rade im pomôcť zorientovať sa v spleti rôznych druhov rožtekov, pečňoviek či machov, na ktoré môžu natriť pri potulkách v prírode.

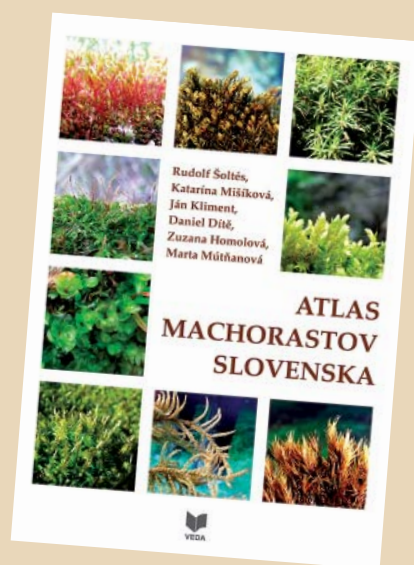
Hoci je *Atlas machorastov Slovenska* skôr dielom, ktoré ocenia odborníci než laici, vďaka obrázkom mu príde na chuť azda každý, koho zaujíma ríša rastlín. Na stránkach knihy autori predstavili nielen najbežnejšie druhy, ktoré osídľujú jednotlivé biotopy, ale priestor dali aj tým vzácnejším v nádeji, že i takto prispejú k ich účinnejšej ochrane. Publikácia je rozdelená do piatich kapitol, ktoré nadšencom bryoflóry objasnia nielen to, čo si majú predstaviť pod pojmom machorasty, ale prevedú ich aj jednotlivými biotopmi, v ktorých sa tieto rastliny vyskytujú. Čitateľ sa hneď v úvode dozvie viac o rozšírení, ekológii či význame machorastov v prírode, nechýba ani terminologický slovník, vďaka ktorému sa nestratí v spleti odborných výrazov. Osobitnú kapitolu autori venovali ochrane machorastov.

Stručné texty dopĺňajú fotografie a perokresby, ktoré napomôžu spoľahlivo identifikovať ten-ktorý druh. Pri pohľade na obrázky sa zdá byť až neuveriteľné, že

týchto nenápadných rastlín môže byť len na Slovensku skutočne až toľko. A hoci nehýria takými pestrými farbami ako iné druhy, nepochybne stoja za pozornosť. Nielen bryológov. Mimochodom, práve pamiatke dvoch z nich sa autorský kolektív v zložení Rudolf Šoltés, Katarína Mišíková, Ján Kliment, Daniel Dítě, Zuzana Homolová a Marta Mútňanová rozhodol venovať tento atlas.

Anna Kubinská a Vojtech Peciar totiž popri celoživotnom štúdiu slovenskej bryoflóry zostavili aj súborné zoznamy machorastov viacerých území Slovenska, ktoré sú taktiež zapracované v tejto, takmer 250-stranovej publikácii.

Knihu vydala VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. ◀



tických zmien na biodiverzitu. Nedá mi neopýtať sa, ako ich zvládajú machorasty. Nakoľko stabilná je ich populácia? Do akej miery sú odolné voči disturbenciám? Viem, že ste sa ako botanik zaoberali napríklad vplyvom vetrovej kalamity z 19. novembra 2004 na bryoflóru Tatier, takže si môžeme dovoliť byť aj konkrétnejší...

Pod termínom klimatická zmena rozumieme zmenu klímy, ktorá sa začala priemyselnou revolúciou v 18. storočí a súvisí so skleníkovým efektom. Jej hlavným prvkom je globálne otepľovanie. Dopad klimatickej zmeny na vegetáciu je v súčasnosti predmetom štúdií, tie sú však orientované hlavne na cievne rastliny. Machorasty majú vo všeobecnosti širokú toleranciu voči teplote, pretože v suchom stave lepšie prekonávajú teplotné extrémny. V dôsledku globálneho otepľovania možno očakávať výrazné straty v diverzite machorastov, najmä v oblastiach s veľkým počtom dru-

hov, ako sú boreálne lesy vyšších zemepisných šírok a vysokohorské biomy. Na machorastoch bolo zatiaľ vykonaných len niekoľko experimentálnych štúdií. Zistilo sa napríklad, že barinovka hrotitá (*Calliergonella cuspidata*) a kostrbatec strapatý (*Rhytidiadelphus squarrosus*) citlivo reagujú na sucho, zatiaľ čo pošvatec hrebeňovitý (*Fissidens dubius*) dobre vzdoruje suchým stanovištiam. Aj keď machorasty majú širokú toleranciu voči teplote, ťažšie sa vyrovnávajú s tepelnými šokmi. Veľkoplňné odstránenie vegetácie v novembri 2004 je spojené s uvoľňovaním veľkého množstva tepla. Na odlesnených kalamitných plochách sa mení na teplo 60 až 70 % príkonu slnečného žiarenia oproti 5 až 10 % v nenarušenom lesnom ekosystéme. Dá sa predpokladať, že dvanásťtisíc hektárov polomov a vývrátov vrátane 250 hektárov spáleniska ovplyvnilo klímu nielen na zasiahnutom území, ale aj v priľahlom horizontálnom a vertikálnom

okolí. Na tepelný šok sú zvlášť citlivé glaciálne relikty, počas holocénu – teda obdobia posledných desiat tisíc rokov – si tieto druhy našli refúgiá, ktoré im poskytlí možnosť prežitia. Túto alternatívu im znemožnil tepelný šok späť s kalamitnou udalosťou v novembri 2004. Napríklad v septembri 1999 sme na severne orientovanej stene na Veľkej Svišťovke zaznamenali mach zubatec pokrútený (*Oreoweisia torquescens*), ukázalo sa, že je to jediná lokalita v celých Karpatoch. Ale v roku 2008 sme už mach na stanovišti nezaznamenali. Podobný osud postihol aj iné vzácne druhy glaciálnych reliktov.

Prezradte, koľko druhov machorastov sa aktuálne vyskytuje v Tatrách? Sú medzi nimi aj také, ktoré nenájde nikde inde vo svete?

V Tatrách predpokladáme výskyt asi 750 druhov machorastov. Tento počet je však len približný, lebo názory na úroveň taxónov sa menia. Inými slovami, často sa stáva, že to, čo považujeme za druh, môže byť na základe molekulárnej analýzy alebo chemizmu stielky rozdelené na viac samostatných druhov, ale stávajú sa aj opačné prípady. Nie sú to výnimočné udalosti, skôr pravidelné. Aby bol bryológ v obraze, musí pozorne sledovať svetovú odbornú literatúru. Druhy, ktoré sa vyskytujú len v určitom obmedzenom areáli, sú považované za endemické druhy. Nevyskytujú sa nikde inde vo svete. Niektorí odborníci považujú, resp. považovali mach bankovec Vaňkov (*Brachytheciastrum vanekii*) za endemit Tatier, aj keď tento názor je v poslednom čase revidovaný. Mach sa vyskytuje na trávnatých mylonitových sutinách v alpínskom stupni. Výskyt machu v Tatrách publikoval docent Šmarda z brnianskej univerzity v roku 1953. Zaujímavejší je výskyt endemického druhu ochyrea tatranská (*Ochyraea tatrensis*). Ide o hydrofytný mach, viazaný je na prudko tečúcu vodu. Mach opísal profesor Váňa z pražskej univerzity v roku 1986, zaznamenaný je na troch lokalitách v Nízkych Tatrách, nikde inde vo svete nerastie.

V akej rekordnej nadmorskej výške ste zaregistrovali výskyt bryoflóry?

Machorasty sa v Tatrách vyskytujú po najvyššie polohy, napríklad na vrchole Gerlachu, Lomnického či Ladového štítu sme zaznamenali štrbinku horskú (*Andreaea alpestris*), štrbinku obrátenovajcovitú (*Andreaea obovata*) či zrastozub zúžený (*Tetraplodon angustatus*), z pečňoviek labku rumunskú (*Bucegia romaniaca*), holohlávk korallovitý (*Gymnomitrium corallioides*) alebo bradatku štíhlu (*Orthocaulis attenuatus*). Vertikálne sú machorasty limitované klimaticky. Ukázkovým príkladom je veľmi vzácny mach, glaciálny

relikt vrchovček Martiho (*Oreas martiana*). Vo svete bolo zaregistrovaných len niekoľko lokalít, ale vždy blízko pod snehovou líniou. Napríklad Frissvoll a Blom zaznamenali mach na ostrove Svalbard v Nórsku v nadmorskej výške len niekoľko desiatok metrov, snehová línia je tu v nadmorskej výške približne 1 000 metrov. Vo Vysokých Tatrách sme tento mach zaevidovali pod vrcholom Huncovského štítu v roku 1999 vo výške 2 240 metrov, v Tatrách je predpokladaná snehová línia asi vo výške 2 700 metrov. Na africkom kontinente v lokalite Kilimandžáro v nadmorskej výške 4 000 metrov mach determinoval japonský bryológ Hirosi Kanda (National Institute of Polar Research), snehová línia je tu vo výške 5 000 metrov.

Stalo sa, že ste zaznamenali aj vyhynutie nejakého druhu bryoflóry na území Tatier, prípadne Slovenska?

Posledný Červený zoznam machorastov (Mišíková et al., 2019, 2020, pozn. red.) poskytuje neradosnú informáciu. Dvadsaťšesť druhov machorastov, konkrétnejšie sedem druhov pečienoviek a devätnásť druhov machov, je na Slovensku hodnotených ako regionálne vyhynuté. Celkovo je možné príčiny ohrozenia machorastov zhrnúť do niekoľkých skupín: prirodzená sukcesia, zmeny vodného režimu spôsobené hospodárskou činnosťou človeka, ťažba rašeliny, poľnohospodárske aktivity, eutrofizácia stanovišťa, lesnícke aktivity, zalesňovanie mokradí v lesnom pôdnom fonde, živelné pohromy, ako napríklad veterné kalamity, globálne environmentálne zmeny, teda imisie a otepľovanie. Nie je priestor analyzovať príčiny vyhynutia jednotlivých druhov, zastavíme sa len u niektorých, ktorých zánik možno považovať za recentný.

To znamená?

Tento výraz by sme mohli nahradiť slovom aktuálny alebo celkom nedávny.

Podme teda na konkrétne druhy...

Spomeniem napríklad korýtkovec korutánsky *Scapania carinthiaca* var. *massalongi*). Je to pečienovka, európsky významný druh, ktorý rastie výhradne na rozkladajúcom sa dreve. Naposledy bol zaznamenaný v roku 1961 v Západných a v Belianskych Tatrách. Ďalším takýmto druhom je kopolka odporivá (*Cinclidium stygium*). Ide o glaciálny relikt viazaný na mokrade. Na Slovensku sa nepodarilo tento mach potvrdiť na žiadnej publikovanej lokalite. Pilousov zber deponovaný v Múzeu TANAP-u v Tatranskej Lomnici prezrádza posledný zaznamenaný výskyt druhu, 15. septembra 1973 v Oravskej kotline medzi Ťapešom a Lokcou. Takisto aj bakulka dlhostopkatá (*Meesia longiseta*). Je

to tiež glaciálny relikt viazaný na mokrade, naposledy bol zaznamenaný Šmardom roku 1952 v Belianskych Tatrách v Tristárskej doline.

Predpokladám, že mapovanie bryoflóry v teréne prinieslo aj zistenia, ktoré vás, naopak, potešili. Už ste to vlastne aj spomínali... Stalo sa, že ste druh, ktorý sa vyskytoval napríklad v okolitých krajinách, zaregistrovali v Tatrách či na Slovensku ako nový?

Zaznamenaním štyroch nových druhov sa nám podarilo rozšíriť inventár slovenských machorastov. Vrchovček Martiho (*Oreas martiana*) sme zaznamenali v roku 2000, zubatec pokrútený (*Oreoweissia torquescens*) v roku 2001. Oba druhy patria medzi významné nálezy, sú to vzácné vysokohorské druhy, nové nielen pre Slovensko, ale aj pre celý karpatský oblúk.


Ďalším je kriváčik stočený (*Campylopus introflexus*), ktorý obľubuje degradované stanovišťa. V Európe sa šíri zo západu na východ, my sme ho zaznamenali v roku 1997. Štvoricu uzatvára trhanček predĺžený (*Racomitrium elongatum*). Je to síce bežný druh, ale prehliadaný, uprednostňuje alpske polohy. Na jeho prítomnosť sme odbornú verejnosť upozornili v roku 2008.

Kolko druhov machorastov sa vyskytuje aktuálne na Slovensku?

Po dôslednej taxonomickej revízii sme v roku 2018 napočítali 932 druhov machorastov. Prvoradou úlohou profesionálnych ochranárov prírody je úsilie, aby sme počet zaznamenaných druhov machorastov pri najbližšej revízii nemuseli korigovať smerom dole. Aj podpora verejnosti môže k tejto snahe prispieť. ◀

Nenápadný mach kyjanôčka zelená (*Buxbaumia viridis*) je druhom európskeho významu, ktorý je na Slovensku chráneným druhom. Nájst tento drobný mach v prírode si vyžaduje dobré poznanie jeho ekologických nárokov a životného cyklu. Vegetatívna časť je tak minimalizovaná, že nie je voľným okom viditeľná. Spoľahlivo sa preto dá rozpoznať na základe zelenej výtrusnice rastúcej na červenej stopke, ktorých spoločná dĺžka nepresahuje 7 až 25 milimetrov. Výtrusnice sa začínajú vytvárať v jeseni, postupne rastú, zväčšujú sa a dozrievajú koncom jari až začiatkom leta nasledujúceho roka. Po vyprášení spór sa väčšinou rozpadajú. Práve z tohto dôvodu začína optimálne obdobie na ich mapovanie.

Zoznámte sa...

 Katarína Žlkovanová

Druh vyžaduje veľmi špecifické stanovištné podmienky v tienistých častiach porastov s dostatočnou vzdušnou vlhkosťou. Rastie na „mŕtvom dreve“, ako sú vlhké rozkladajúce sa pne, kmene a konáre prevažne ihličnatých drevín v rôznom štádiu rozpadu. Ohrozený je najmä zmenou drevinového zloženia, odstraňovaním ležiaceho dreva z lesných porastov, nadmerným presvetlením porastu, ktoré je spojené aj s presušením substrátu a odumretých ležiacich kmeňov stromov.

Výskyt tohto druhu indikuje vysoký stupeň zachovalosti a prirodzenosti lesných porastov, preto nás veľmi teší, že sa na území Tatranského národného parku darí nachádzať i nové lokality, na ktorých sa kyjanôčke zelenej darí. ◀



Za vzorkami sa výskumníci vybrali aj do Tomanovej doliny.



Endemity a parazity

Od päťdesiatych rokov minulého storočia pokračuje výskum parazitofauny gastrointestinálneho traktu tatranských endemitov – kamzíka vrchovského tatranského a svišťa vrchovského tatranského – v spolupráci Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u v Tatranskej Lomnici a Parazitologického ústavu SAV v Košiciach.

 Alexandra Jászayová, Gabriela Chovancová a Tomasz Zwijacz-Kozica

 archív autorov a internet

V ostatných rokoch sme sa sústredili na štúdium pôdnych roztočov radu *Oribatida*, ktoré sú medzihostiteľmi pásomnic u týchto hostiteľských skupín. Výskum je zameraný na štúdium mechanizmu prenosu a šírenia parazitov v prírodných ekosystémoch Tatier s cieľom charakterizovať faktory, ktoré ovplyvňujú cirkuláciu pásomnic čelade *Anoplocephalidae* na stanovištiach kamzíka vrchovského tatranského (*Rupicapra rupicapra tatrlica* Blahout, 1972) a svišťa vrchovského tatranského (*Marmota marmota tatrlica* Kratochvíl, 1961) v závislosti od mikro-

klimatických podmienok, skladby pôdy a výskytu medzihostiteľských roztočov. Analýzou výsledkov bude možné predvídať mieru rizika nákazy endemitov Tatier a stanoviť možnosti opatrení voči šíreniu parazitárneho ochorenia.

Základom je pravidelný zber vzoriek

Pravidelne sa vykonáva zber, determinácia a deponovanie biologického materiálu. Na nami zvolených lokalitách (Skalná dolina, Velická dolina, Tomanová dolina, Waksmundzka dolina) sme odobrali vzorky trusu kamzíkov a svištov. Odo-

berali sme aj vzorky pôdy, z ktorých sme použitím Berleseho-Tullgrenovho aparátu vyseparovali roztoče. Princípom je pomalé presušenie pôdnej vzorky, ktorú sme do aparátu vložili. Počas niekoľkých dní sa pôda postupne presuša a živočíchy sa premiestňujú do nižších a vlhkejších vrstiev vzorky pôdy, až nakoniec prepadnú do pripravenej nádoby s etanolom. Zo získaného materiálu sme si vyseparovali roztoče, ktoré sme spracovali molekulárnymi analýzami s následnou determináciou použitím mikroskopu a determináčnych kľúčov.

Pancierniky pod mikroskopom

Počas nedávneho výskumu sme molekulárnymi metódami spracovali vyše šesťsto zmesných vzoriek panciernikov zozbieraných počas terénnych prác v sezónach 2020 a 2021. Zistili sme veľmi pestré druhové spektrum oribatidných roztočov (92 druhov) v celkovom počte 5 466 exemplárov. Najviac zastúpenými rodmi v spracovaných vzorkách boli *Tectocephus* (12,9 %), *Scheloribates* (12,3 %) a *Fuscozetes* (5,6 %). Naša pilotná štúdia

ukázala rodovú rozmanitosť skupiny panciernikov vo vyššej nadmorskej výške. Skladbu fauny vieme porovnať s výsledkami prác z nižších nadmorských výšok. Keďže údajov z alpského stupňa je nedostatok, vzniká tu priestor pre faunisticke a ekologické výskumy, pričom niektoré sa už na danom území realizujú s cieľom detailne determinovať skupinu *Oribatida* zo subalpínskeho a alpského stupňa Vysokých Tatier.

Čo ukázali rozbor

Z odobratých vzoriek trusu sme koprologickými metódami u kamzíkov potvrdili zvýšený výskyt *Eimeria* spp. (35,8 %). Tá môže vyvolať kokcidiózu, na ktorú sú vnímavé predovšetkým mladé jedince. Ochorenie zvyknú sprevádzať i krvavé hnačky, pretože vývoj kokcidií sa deje v sliznici tenkého čreva. Zver trpí nechutenstvom, je zoslabnutá a nakoniec môže dôjsť k úhynu v dôsledku celkového vyčerpania organizmu. Taktiež sme zaznamenali vajička nematód z čelade *Trichostrongylidae*, ktoré parazitujú v tráviacej sústave oviec, kôz a voľne žijúcich prežúvavcov. Pri silných nákazách sa môžu objaviť poruchy trávenia, nechutenstvo, hnačky a chudnutie. Keďže v mnohých vzorkách trusu sme potvrdili vajička *Moniezia* spp. (22,9 %), zamerali sme sa v našom výskume na štúdium týchto parazitov u medzihostiteľov (roztočov) v prírodných podmienkach. Aktuálne analyzujeme vzorky na dôkaz prítomnosti infekčných štádií parazitov. Patogenita monieziózy (ochorenie spôsobené pásomnicami rodu *Moniezia*) sa považuje u voľne žijúcich zvierat za nízku, pretože ochorenie sa neprejavuje vôbec alebo len v malej miere klinickými príznakmi. Najmä u silno infikovaných mláďat hospodárskych zvierat bol zistený nižší vzrast a u dospelých jedincov výskyt hnačky, tráviacich problémov, ale môže dôjsť až k upchatiu čreva a následnému úhynu jedincov. Larvoskopickým vyšetrením trusu kamzíkov sme zaznamenali larvy pľúcnych červov *Protostrongylus* spp., ktoré spôsobujú protostrongylózu. Ochorenie je charakterizované bronchitídou (zápalom priedušiek) a pneumóniou (zápalom pľúc). Hlavným pôvodcom je parazit *Protostrongylus rufescens*, päťdesiat milimetrov veľký, hnedo sfarbený červ, ktorý pre svoj vývin potrebuje medzihostiteľského slimáka rodu *Helicella*. Pri silných infekciách sa dajú zistiť v pľúcach hostiteľa rozsiahle zápalové ložiská, ktoré sú žltohnedo až červenohnedo sfarbené. Nematódy parazitujú v prieduškách, parenchýme pľúc a tkanive domácich a voľne žijúcich prežúvavcov, napr. muflónov a kozorožcov. Napadnuté pľúca ľahšie

podliehajú bakteriálnej infekcii a u zvierat sa objavuje akútny zápal pľúc. Podobný priebeh spôsobujú aj pľúcne nematódy *Muellerius* spp., ktorých larvy sme zaznamenali v truse kamzíkov. V pľúcnom parenchýme dospelých jedincov sa tvoria sivé okrúhle uzlíky, ktoré obsahujú dospelé jedince, vajička a larvy. Zvieratá majú klinické príznaky iba pri silnej infekcii parazitom, sú však náchylnejšie na bakteriálne a vírusové ochorenia. Diktyokaulóza je ťažko prebiehajúce ochorenie všetkých druhov prežúvavej zveri, charakterizované akútnou alebo chronickou bronchitídou. V našich podmienkach je dosť rozšíre-

ná u srnčej zveri, aj výskumom sme v trinástich vzorkách trusu potvrdili prítomnosť lariev *Dictyocaulus* spp. Ochorenie najviac postihuje mladé jedince. Dospelé červy v pľúcach produkujú množstvo vajícok, ktoré upchávajú pľúcne alveoly a dýchacie cesty. U zvierat dochádza ku kašľu, celkovej slabosti, chudnutiu, únave, pri premnožení parazita sa zver môže aj udusiť. Z vonkajších príznakov sa infekcia prejaví zmenou farby a kvality srsti a degeneratívnym vzhľadom parožia.

Vo vzorkách trusu svištov sme diagnostikovali oocysty kokcidií *Eimeria* spp. a vajička čelade *Trichostrongylidae*. Zazna-

Pancierniky (*Oribatida*) predstavujú jeden z najväčších radov roztočov na svete s kozmopolitným rozšírením. Podieľajú sa priamo alebo nepriamo na všetkých hlavných procesoch v pôde, stimulujú pôdnu mikroflóru, hrajú významnú úlohu v kolobehu živín. Sú to suchozemské článkonožce, u ktorých sa pôdna vlhkosť považuje za jeden z najdôležitejších faktorov regulujúcich ich distribúciu, abundanciu a životný cyklus. Majú epidemiologický a medicínsky význam, pretože niektoré druhy pôsobia ako medzihostitelia v životnom cykle pásomnic z čeladi *Anoplocephalidae* a *Mesocestoididae*.

Svišť vrchovský tatranský



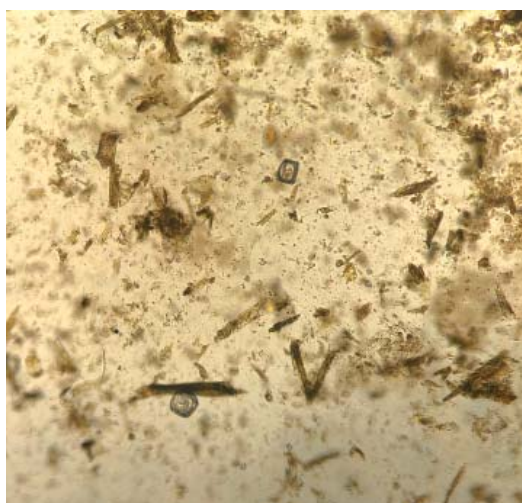


Mapa študovaných lokalít vo Vysokých Tatrách



Kamzík vrchovský tatranský

Pôdne roztoče *Oribatida*



Vajíčka pásomnice *Moniezia* spp. v truse



Berleseho-Tullgrenov aparát so vzorkami pôdy

menali sme aj prítomnosť vajčiek pásomnice *Ctenotaenia marmotae*, ktorú sme zistili v 82 % vyšetrených vzoriek trusu svišťov.

Imunita aj vďaka jedovatým rastlinám


Parazitózy voľne žijúcich prežúvavcov môžu mať za následok značné priame straty spôsobené úhynom alebo nepriame, ako je spomalenie rastu, strata hmotnosti, nižšia odolnosť voči predácii a podobne. Škodlivý účinok parazita závisí od celkovej odolnosti hostiteľského organizmu, jeho aktuálneho zdravotného stavu, dostatku kvalitnej potravy a tiež od množstva parazitov, ktoré sa dostanú do tela. Priama liečba u voľne žijúcich zvierat sa dá aplikovať len ojedinele, a to prostredníctvom krmiva. Predchádzať jej musí prieskum výskytu parazitárneho ochorenia. Z ekologického hľadiska je prítomnosť parazitov u voľne žijúcej zveri prirodzeným javom a pri slabých infekciách sa negatívny efekt parazitácie neobjaví. Je všeobecne známe, že organizmus svišťa a kamzíka je prirodzene schopný odolávať pôsobeniu parazitov vďaka spásaniu jedovatých druhov rastlín napr. kýchavice bielej (*Veratrum album lobelianum*) a dobrej fyzickej kondícii. Dlhodobé sledovanie zdravotného stavu vzácnej tatranskej fauny môže prispieť k predvídaní rizík prenosu závažných parazitárnych ochorení a k ich samotnej ochrane. V prípade zistenia výrazne vysokej prevalencie parazitárnych infekcií u kamzíkov a potvrdenia druhového zloženia konzumovanej rastlinnej potravy kamzíkmi by mohli byť prínosné pre stanovenie vhodných ochranných opatrení. V spolupráci s veterinármi, parazitológmi a pracovníkmi vo výžive a diete hosťárskych zvierat by potom prichádzalo do úvahy ozdravenie populácie pomocou podávania lízov s prírodnými prípravkami s antihelmintickým účinkom, prikrmovania kamzičej zveri s vhodne zvoleným zložením krmiva s dostatočnou výživovou hodnotou (napr. granulované krmivo, jarabina) v období s nepriaznivými klimatickými podmienkami.

Zistenými výsledkami prispievame k ochrane zdravia dvoch endemických druhov Tatranskeho národného parku. Vzhľadom k stálej prítomnosti parazitov u kamzíka vrchovského tatranskeho a svišťa vrchovského tatranskeho je nutné neustále rozširovať znalosti o vývojových cykloch parazitov a prijať odporúčania vychádzajúce z nových publikovaných výskumov. ◀

Práca bola financovaná projektom VEGA/1/0043/19.

Na trestné stíhanie nie je dôvod

Hoci humbug okolo usmrtenej medvedice a jedného z jej štyroch mláďat už dávno utíchol, prípadom sa ešte donedávna zaoberala polícia. Opätovné prešetrenie celej veci potvrdilo predchádzajúci verdikt. Na trestné stíhanie nie je dôvod.

 Martina Petránová

Medvedia mama a jedno z jej štyroch mláďat prišli o život ešte začiatkom mája minulého roku počas akcie zásahového tímu pre medveďa hnedého v blízkosti veľkokapacitného kontajnera na parkovisku v Tatranskej Polianke. Zvyšné tri medvediatá sa rozprchlí po lese. Na členov zásahového tímu sa vzápätí spustila lavína kritiky, ľudia im vyčítali, že nezvolili iné riešenie a z medvediat spravili siroty. Obula sa do nich aj Slovenská poľovnícka komora, ktorá zásah označila za neodborný a amatérsky. Výhrady voči nemu mali takisto Štátne lesy TANAP-u, ktoré sa ako vtedajší správca územia a užívateľ poľovného revíru dokonca obrátili na Slovenskú inšpekciu životného prostredia s podnetom, aby prešetrila, či bol postup zásahového tímu kóšer. „Je povážlivé, ak nás jeho členovia kontaktujú až vtedy, keď je po všetkom – a to aj napriek tomu, že akcia bola údajne vopred plánovaná a pripravená. Domnievame sa, že tento postup bol prinajmenšom neštandardný, ak nie nezákonný. Práve preto je mimoriadne dôležitá celú záležitosť riadne prešetriť, aby sa situácia v budúcnosti nezopakovala,“ nechal sa vtedy počuť ich riaditeľ Ján Marhefka.

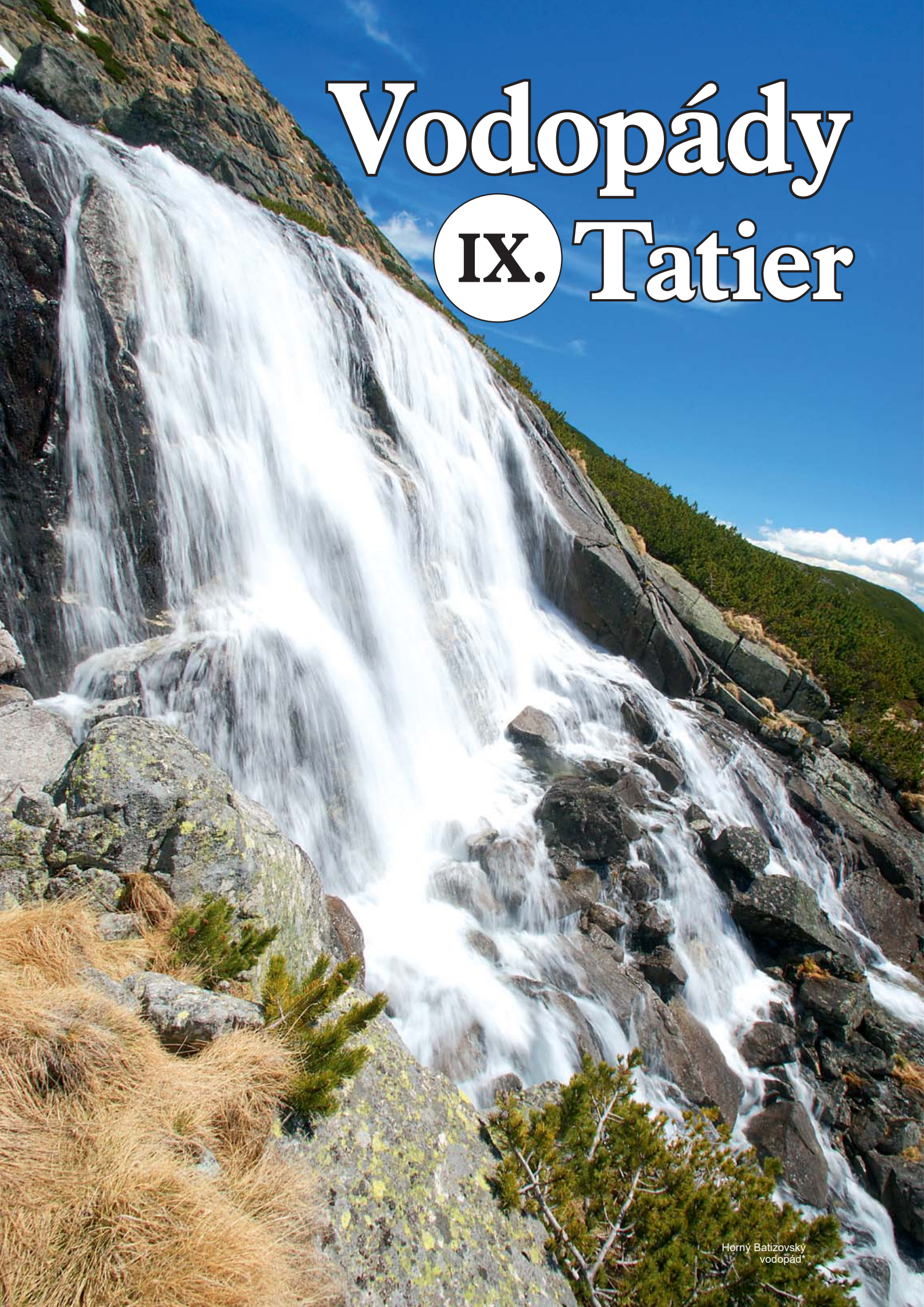
Na prípad si posvietila aj polícia. Prešetrovala ho popradská kriminálka, ktorá ešte minulý rok v máji skonštatovala, že nie je dôvod na začatie trestného stíhania. Štátne lesy TANAP-u však voči verdiktu podali sťažnosť. Prokurátor koncom novembra uznesenie vyšetrovateľa zrušil, a tak sa spis presunul na kraj. Ten vec preskúmal a konštatoval, že zásahový tím bol oprávnený problémové medvede usmrtiť aj bez toho, aby mal súhlas správcu príslušného poľovného revíru. K záveru, že jeho členovia nepochybili, medzitým dospela aj

inšpekcia, podľa ktorej konali v súlade so zákonom o ochrane prírody.

„Účelom odstránenia týchto medvedov z populácie bolo zabránenie ďalších škôd na majetku, ktoré tieto jedince opakovane spôsobovali, ako aj zabránenie nebezpečných stretov s návštevníkmi a obyvateľmi podtatranských obcí. Predmetné jedince opakovane prenikali do intravilánu mesta Vysoké Tatry, okolitých obcí a osád, pričom v lokalitách nielenže vyhľadávali potravu v podobe zmesového komunálneho odpadu, ale spôsobovali škody na majetku aj prenikaním do viacerých zariadení,“ pripomenul Pavol Majko, riaditeľ novovzniknutej Správy TANAP-u, ktorý bol vtedy aj členom zásahového tímu.

Len za minulý rok zásahový tím zredukoval populáciu medveďa hnedého o sedem jedincov so zmeneným správaním. „Usmrtenie považujeme za najkrajnejšie riešenie, kedy plašenie a averzná terapia nie sú účinné. Prípadný odchyt dospelého jedinca a jeho umiestnenie do odchovného zariadenia nie je v týchto prípadoch vhodným riešením, nakoľko ide o medvede navyknuté na voľný život v prírode a nebola by možná ich adaptácia na umelo vytvorené podmienky v zajatí,“ vysvetlil Michal Haring zo zásahového tímu, ktorý patrí do gescie Štátnej ochrany prírody SR. Tá považuje práve aktívnu selekciu problémových medvedov v kombinácii s preventívnymi opatreniami za spôsob, ako predísť stretom s človekom. Jedným z kľúčových faktorov, ktoré prispievajú k zmene ich správania a strate plachosti, je aj ľahko dostupná potrava, či už v podobe nezabezpečených kontajnerov, kukurice pestovanej v podhorských oblastiach, alebo vnaďísk a krmovísk s nevhodnou potravou. ◀

Vodopády IX. Tatier



Mnohé prírodné zaujímavosti a krásne scenérie oživené šumiacimi vodopádmi a trblietajúcimi sa hladinami plies charakterizujú Batizovskú dolinu, ležiacu pod Gerlachovským štítom v centrálnej časti Vysokých Tatier. A práve tam sa za padajúcimi vodami vyberieme v tejto časti seriálu Vodopády Tatier.

  Milan Lučanský

V úseku, kde je hlavný tatranský hrebeň najviac vysunutý na juh, sa nachádza južne orientovaná, asi päť kilometrov dlhá Batizovská dolina. Turisticky je neprístupná, s výnimkou krátkého úseku, kde ju priečne pretína chodník Tatranskej magistrály v blízkosti atraktívneho Batizovského plesa, ležiaceho vo výške 1 884 m n. m. Svojou rozlohou 3,48 hektára a hĺbkou 10,5 metra je najväčším plesom tejto doliny. Južne od neho sa na dolinnom prahu nachádzajú tri Batizovské vodopády, dobre viditeľné aj z turistického chodníka, či už z ľavej alebo pravej strany doliny. Situované sú na Batizovskom potoku, vytekajúcom z rovnomenného plesa.

Prvým v poradí je približne osemmetrový Horný Batizovský vodopád* ležiaci vo výške 1 800 m n. m., pod ktorým sa potok vidlicovo rozvetvuje, vytvárajúc tak na nižšom terénnom zlome vo výške 1 765 m n. m. pôsobivý Batizovský vodopád padajúci v dvoch prúdoch z výšky 13 až 15 metrov. Tretím je približne desaťmetrový Dolný Batizovský vodopád* (asi 1 660 m n. m.). Batizovský potok pod týmto vodopádom následne vteká do príkrej strže spadajúcej hlboko do údolia, kde sa dajú tušiť ďalšie vodopády. Keďže túto exponovanú časť doliny pokrývajú rozsiahle prastaré porasty nepreniknuteľnej kosodreviny, je táto lokalita prakticky neprístupná. No akú-takú predstavu o vodopádoch tohto zákutia nám poskytujú pohľady z podhoria (Mengusovce), odkiaľ sú pri zvýšených stavoch vody čiastočne viditeľné. Ide o dva, tri vodopády, nachádzajúce sa vo výške 1 530 až 1 600 m n. m. Jeden z nich má odhadom 20 až 30 metrov. Zatiaľ je to však len v rovine dohadov. Prírodnou zaujímavosťou dolných zalesnených partií je nevelké Čierne pleso (nad Hágami), ktoré je



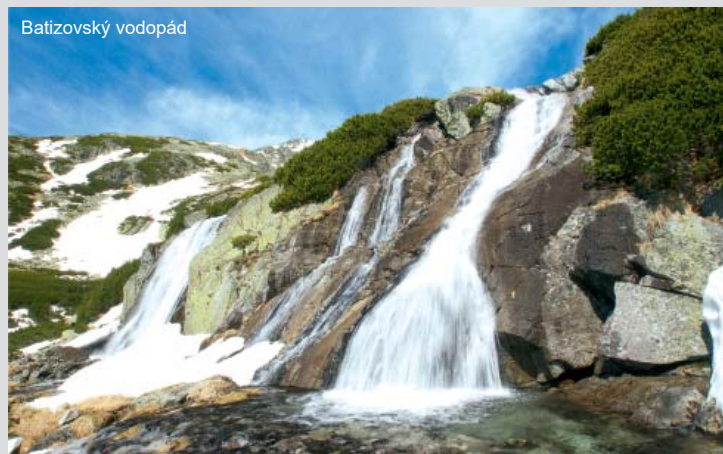
Batizovské pleso

najnižšie položeným plesom slovenskej časti Vysokých Tatier (1 240 m n. m.). Scenéricky atraktívna je však najmä horná časť doliny, nesúca výrazné znaky niekdajšej ľadovcovej činnosti.

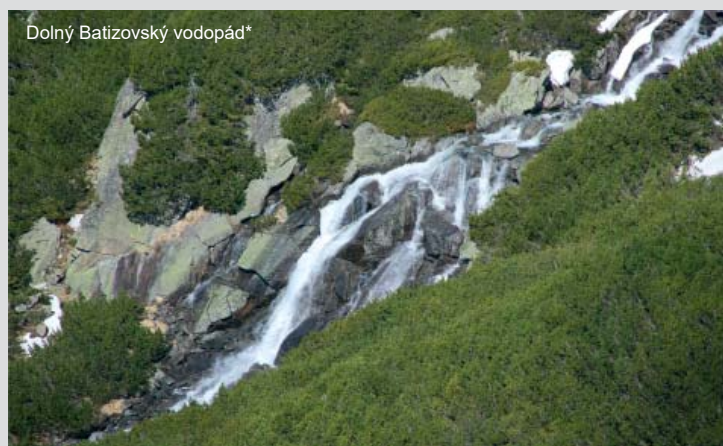
Pri pohľade od Batizovského plesa dolinu okrem hlavného hrebeňa v jej závere s dvojrcholovým Batizovským štítom (2 448 m n. m.) lemujú po ľavej strane zubatý hrebeň Končistej (2 538 m n. m.) a po pravej mohutný masív Gerlachovského štítu (2 654 m n. m.), ktorý je najvyšším štítom Tatier.

V obklúčení týchto končiarov sa v strede doliny týči pozoruhodná samostatná veža pripomínajúca svojimi tvarmi sakrálnu stavbu s priliehavým názvom – Kostolík. Takéto skalné útvary vytvorené obtekajúcim ľadovcom glaciológovia nazývajú nunataky, čo v jazyku Inuitov, domorodých obyvateľov arktických oblastí, označuje osamelý vrch. Takýchto nemých svedkov ľadových dôb je vo Vysokých Tatrách niekoľko, no najvyšším je práve Kostolík (2 261,5 m n. m.). Na Vyšnej Batizovskej rovine, tvoriacej najvyššiu časť doliny, sa nachádzajú malé vysokopoložené nestále plieska – Batizovské oká. Ležia vo výške približne 2 200 m n. m. juhozápadne od Zadného Gerlachu (2 616 m n. m.), z ktorého južným smerom vybieha z hlavného hrebeňa Gerlachovská rázsocha. Tento bočný hrebeň s dĺžkou asi kilometer oddeľuje Batizovskú od susednej Velickej doliny, kam zavítame nabadúce.

Pozn. autora: Keďže väčšina z vodopádov, ktoré vám na stránkach časopisu TATRY postupne predstavujeme, nebola doteraz podrobnejšie prebádaná a mnohé z nich nemajú ani len mená, pre ľahšiu orientáciu v ich evidencii a takisto aj v teréne si občas pomôžeme vlastnými pracovnými názvami. Tie sú v texte označené hviezdíčkou (*).



Batizovský vodopád



Dolný Batizovský vodopád*



Kostolík



Po stopách Jána Olejníka:

Za krojmi, na ktoré sa pozerajú „Belianky“

Prví osadníci Ždiaru sa podľa ústnej tradície usídlili v Bachledovej doline. Nové osady vznikli na Antošovskom vrchu, v Pavlovskej, Blaščackej, Bartušovskej a v Monkovej doline a na Slodičovskom vrchu. Vznik obce sprevádzajú rôzne legendy, ktoré vám dodnes porozpráva najstaršia generácia Ždiaranov. Obyvatelia sa identifikujú ako gorali a miestne nárečie medzi nimi stále žije. Návštevníci tu prichádzajú za turistikou, oddychom, prírodnou scenériou i zachovanou architektúrou, niektoré vzácne zoskupenia ľudových stavieb patria od roku 1977 medzi pamiatkové rezervácie. Za pozornosť stojí aj zachovaný ľudový odev, ktorý neostáva bez povšimnutia nielen v Ždiari, ale rezonuje tiež v rámci celého Slovenska a zahraničia.



Alexandra Bachledová



FS Goral a archívne fotografie

Podobu ždiarskeho ľudového odevu možno dokladať početným množstvom snímok, ktoré ho dokumentujú v priebehu rokov. Stál pred objektívom fotograf, turistov a bádateľov. Mnohí z nás poznajú historické zábery od Karola Plicku zo Ždiaru a film *Zem spieva* (1933). Veľká časť z týchto fotografií, i ďalších pozbieraných od miestneho obyvateľstva, je súčasťou archívu nebohého Petra Michaláka (1975 – 2017), ktorý v Ždiari vyvíjal nesmiernu zberateľskú aktivitu a obec sa dnes

môže tešiť množstvu pramenného materiálu s etnografickým charakterom. Ľudový odev odjakživa odzrkadľoval spoločensko-hospodárske podmienky danej oblasti, spôsob života a typ zamestnania lokálneho obyvateľstva. Odrážali sa predovšetkým na používaných textíliách a ornamentike. Pri pohľade na kroj zo Ždiaru je možné, obrazne, cítiť podnebie a teplotné podmienky života v tejto oblasti. Napriek tomu sa Ždiaranom pripisuje veľmi originálne estetické čítenie, ktoré sa prejavuje

na sviatočnom variante kroja. Ak by sme sa mali detailne pozrieť na historický vývoj všetkých jeho podôb, chcelo by to vydať samostatnú knihu.

Na kroji slobodného dievčaťa na začiatku 20. storočia a v medzivojnovom období by sme mohli opísať hneď niekoľko zmien. Tak ako sa móda mení v súčasnosti, nebolo tomu inak ani v minulosti. V priebehu rokov sa začali napríklad skracovať dievčenské sukne, čo môže súvisieť s príchodom novej tanečnej

kultúry (jive, foxtrot...), taktiež sa menila ornamentika vyšívania či farby nitiek. Podľa Jozefa Bachledu (1967) sa truhlica najstarších „kúskov“ ľudového odevu zo Ždiaru nachádza v Amerike. Ždiarania ich so sebou zobrali za oceán ešte pred prvou svetovou vojnou. Napriek tomu, že nám je podoba kroja zo Ždiaru veľmi známa, je potrebné zapísať dôležitú udalosť v jeho vývoji. V 80. rokoch 20. storočia bolo možné v Ždiari sledovať ženy najstaršej vekovej kategórie, ktoré si na seba obliekli odevné súčasti, verejnosť ich považovala za krojové súčasti. Pre ne to boli pravdepodobne bežné časti odevu, ktoré nosili odjakživa a každým dňom. Hovoríme o pozostatkoch odevu na všedný deň alebo jeho pracovného variantu. Ako posledný, tiež v tom istom období, chodil bežne v jednošnúrkových *portkách*, *košeli* a bielej *kurtke* oblečený kostolník. I keď dodnes môžeme pri rôznych udalostiach stretnúť Ždiaranky alebo Ždiaranov oblečených v krojoch, charakter týchto príležitostí sa zásadne zmenil. Vytratila sa generácia, ktorá ich považovala za svoj všedný odev. Dávno predtým sa však začali vytvárať príležitosti aj u mladšej generácie, pre ktorú sa kroj stal reprezentačným nástrojom a prostriedkom osobnej či lokálnej identifikácie.

Kroj možno vidieť najmä v kostole

Za určitého iniciátora, ktorý nabáda miestne obyvateľstvo k oblečeniu si kroja, možno považovať miestneho farára. Ide o významné cirkevné sviatky ako príležitosti nosenia ľudového odevu do kostola. Konkrétne na Nový rok, Veľkonočnú nedeľu a na omšu v rámci Goralských slávností v Ždiari, ďalej sa za príležitosť obliecť si kroj považuje odpustová slávnosť v Ždiari, vianočná polnočná omša a sviatok Božieho narodenia (Prvý sviatok vianočný). Silný vzťah k tradíciám možno pozorovať aj u mladšej generácie. Vo vianočnom období sa obliekajú do kroja i mladí chlapci, ktorí chodia s betlehemom. Na tretie ohlásky, t. j. týždeň pred svadbou, sa zvykne dať dokopy celá družina s nevestou a ženíchom, aby prišli na sv. omšu oblečení v krojoch. Za živú súčasť tejto udalosti dnes možno považovať spoločné fotografovanie sa po omši pred kostolom a na miestach, kde sa možno kochať prírodnou scenériou. Pri spomínaných sviatkoch hovoríme o príležitostiach nosenia v rámci kalendárneho cyklu obyčají. Čo sa týka ohlášok, tie sa radia do príležitostí v rámci cyklu rodinných obyčají, ktorého nosnou udalosťou je práve svadba. V rámci svadobného cyklu neostávame len pri ohlasovaní sa v kostole. Potreba obliecť si ľudový odev pokračuje aj na svadobnej hostine. Ide

Na stránky časopisu TATRY vám prinášame čriepky z dávnej i menej dávnej minulosti miestneho ľudu. Pomáha nám k tomu spolupráca s Podtatranským osvetovým strediskom, z ktorej vzišiel seriál Po stopách Jána Olejníka. On sám ako etnograf a milovník ľudovej kultúry desaťročia prispieval do nášho dvojmesačníka a otváral čitateľom vzácne truhlice plné krojov, predmetov a spomienok všedného i sviatočného života ľudu spod úpätia Tatier.



Na snímke hore záber z filmu Karola Plícku: Po horách, po dolách (archív Etnografického múzea SNM v Martine); na fotografii dole J. Pitoňák, M. Pitoňák, M. Sleboda a L. Šilon (archív Ruženy Zachvejovej).



Na snímke hore zadná časť kroja Ždiaraniek (archív rod. Kukurovej), dole Ján Olejník (druhý sprava) na návšteve rodiny Mateja Pitoňáka (archív Ruženy Zachvejovej)

konkrétne o rituál čepčenia nevesty. Ak je nevesta Ždiaranka, často sa rituálu chytia staršie ženy z rodiny. Úlohy sa v súčasnosti zhostuje aj miestna folklórna skupina, najmä v prípadoch, keď si Ždiaran berie za nevestu „cezpolné“ dievča. Prezlieka sa aj ženích a mladomanželia ostávajú v kroji približne jednu až dve hodiny. Samozrejme, všetko závisí od konkrétnej svadby.

K príležitostiam v rámci rodinných obyčají možno tiež zaradiť cirkevný krst

novorodenca. Do kostola s dieťaťom chodia v kroji oblečení rodičia, krstní rodičia a v ojedinelých prípadoch i starí rodičia. Azda najvýznamnejšou udalosťou, keď možno vidieť najväčší počet krojov, resp. deti spolu s ďalšími rodinnými príbuznými v krojoch, je prvé sväté prijímanie. Aj keď pohreb v súčasnosti nemožno zaradiť medzi príležitosť na oblečenie si kroja, môže sa tak stať v budúcnosti. Zmieňujeme sa o ňom hlavne preto, že

takouto osobitou udalosťou bol pohreb Petra Michaláka. Na základe jeho osobnosti, života a dlhoročnej činnosti, ktorú zasvätil tradičnej kultúre, považovali ľudia za potrebné rozlúčiť sa v ždiarskom kroji. Tradičný odev, ženský a rovnako aj mužský, našiel spolu s tanečným a hudobným repertoárom svoje uplatnenie aj v miestnej Folklórnej skupine Goral. Jej členovia (na titulnej snímke počas Goralských folklórnych slávností v roku 2017) sú zároveň tí, ktorí tvoria najpočetnejšiu skupinu „krojovaných“ pri všetkých spomínaných príležitostiach v kostole na sv. omšiach. Nie sú však jediní. K dôležitým udalosťiam, ktoré nevychádzajú z tradičného prostredia, ale v rámci tejto témy plnia dôležitú, najmä reprezentačnú príležitosť nosenia ľudového odevu, sú Goralské folklórne slávnosti a Goralský ples. Charakteristickým pre Ždiar je tiež množstvo ubytovacích zariadení s interiérom, ktorý často zdobia odevné súčasti zavesené na stenách, ale aj momenty, keď si majitelia alebo personál oblečú kroj, aby ho prezentovali turistom. Medzi podobné príležitosti zaraďujeme i aktivity Ždiarskeho múzea.

Odevné súčasti sa v Ždiari vyrábajú dodnes

V rámci všetkých udalostí identifikujeme aj staršie odevné časti ľudového odevu, ktoré datujeme približne do polovice 20. storočia. Prevládajú však hlavne novšie, ktoré boli ušité alebo zhotovené za posledných tridsať až štyridsať rokov, a to dvomi spôsobmi. Prvým je rekonštrukcia podľa starých vzorov či fotografií, druhým zachovanie akéhosi základu, avšak s pridávaním viacerých vzorov, zdobení, použitím nových materiálov, skracovaním a ďalšími novšími technikami, ktoré sú odrazom súčasného estetického ctenia miestnych obyvateľov. Odevné súčasti v Ždiari sa aj v roku 2022 ďalej vyrábajú. Z variantov, ktoré v minulosti bolo možné deliť konceptnejšie a rozsiahlo, sa zachoval najmä sviatočný variant ženského a mužského kroja. Podľa kroja vieme dodnes rozoznať slobodné dievča od vydatej ženy a svoju špecifickú podobu si zachoval i ženský svadobný variant. Pri mužskom odevu vieme v súčasnosti rozlíšiť sviatočnejšie *cifrované portky* od jednošnúrkových, ktoré boli v minulosti pravdepodobne bežnejšie. Deti nosia v Ždiari podobu dospelého kroja. ◀

Informátor:

Jozef Bachleda (1967), Ždiar – Bachledova dolina

Zdroj historických fotografií:

KOLLÁROVÁ, Z. a kol. 2013. Ždiar: Dedičstvo Goralev. Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o. ISBN 978-80-970944-7-8.

Odišla maliarka a fotografka Tatier

† Barbara Chovancová a Zuzana Kyselová 📷 archív Múzea TANAP-u

Lúčenie nikdy nie je ľahké, no o to ťažšie je lúčiť sa navždy s kolegyňou, ktorá bola pre nás vzorom pracovitosti, skromnosti a ochoty pomôcť. Pred očami nám víria obrazy z terénu, fotolaboratória, múzea aj z jej maličkého bytu v Tatranskej Lomnici. Naše domovy skrášľujú drobné perokresby a grafiky, ktorými tak rada obdarovávala svojich kolegov i priateľov. **Božena Mrhová** (*14. októbra 1925 – †6. marca 2022), maliarka, grafička, fotografka, dokumentátorka a zároveň horolezkyňa a milovníčka Tatier ostane v našich spomienkach navždy. No nielen tam. Zanechala za sebou trvalú stopu – desaťtisíce negatívov a množstvo obrazov tatranskej krajiny, jej obyvateľov, rastlín a živočíchov.

„Pani Božka“, ako ju poznali a oslovovali Lomničania, sa narodila v Třeběchovičiach pod Orebom (okres Hradec Králové). Od roku 1948 bývala v Poprade, v roku 1959 sa presťahovala do Tatranskej Lomnice, kde prežila celý svoj aktívny život. Fotografiu študovala v Prahe na strednej odbornej škole, po vojne pracovala v rôznych fotografických ateliéroch, od roku 1948 v Poprade. Ako dokumentátorka a fotografka bola v rokoch 1954 až 1957 zamestnaná v Tatranskom múzeu v Poprade, od 1. apríla 1957 prešla do novovzniknutého Múzea Tatranského národného parku, ktoré sa začiatkom roka 1959 presťahovalo do Tatranskej Lomnice, do Vily Széchényi, bývalého šľachtického letohrádku. To bola ďalšia a už posledná pracovná zastávka pani Božky. V roku 1968 sa Múzeum zlúčilo s Výskumnou stanicou a presťahovalo sa do nového objektu, kde pôsobila ako výtvarníčka a dokumentátorka až do roku 1984, kedy odišla do dôchodku.

Za tie roky vytvorila veľmi bohatý fotodokumentálny archív Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u, z ktorého čerpá aj súčasná generácia. Obsahuje vyše 30 000 negatívov dokumentujúcich život v Tatrách a príslých oblastiach Spiša, Liptova a Oravy z prírodovedného a kultúrno-historického hľadiska. Tvoria ho aj tisíce krajinárskych, odborných a etnografických fotografií, ako i početné reprodukcie starej tatranskej a podtatranskej ikonografie. Mnohé z jej fotografií boli publikované, neraz anonymne, vo vedeckých a populárno-vedeckých vydavateľstvách na Slovensku, v Čechách, ale aj v zahraničí.

Popri fotografickej tvorbe neustále inklinovala k voľnému výtvarnému prejavu. Jej záľubou bola maľba a grafika, ktorej sa venovala vo voľnom čase. Maľovať a kresliť sa naučila v rokoch 1949 až 1959 na odborných kurzoch vo Svite, v Poprade a tiež v Prahe. V rokoch 1954 až 1955 sa učila u známeho maliara maďarského pôvodu Andora Borútha v Tatranskej Polianke. Väčšina maliarskej a grafickej tvorby Boženy Mrhovej tematicky súvisí s Tatrami. Námety čerpala počas výstupov na tatranské štíty, pri potulkách dolinami a zákutiami týchto hôr. Svojimi obrazmi vyjadrovala znalosť Tatier, ich fauny a flóry a svoju lásku k nim. Malým klenotom je zachovaný fragment kresleného farebného atlasu tatranských rastlín, ktorý mal dopĺňať fotoherbárium. Výstavy jej tvorby odzrkadľovali Božkinu osobnosť – skromné vybavenosťou výstavných miestností, bez okázalosti a zvučnej mediálnej reklamy, realizované za po-

moci širokého okruhu priateľov, medzi ktorými žila. Vystavovala v Bratislave (1955, 1957, 1960), Poprade (1983), Brne (1956) i v Zakopanom. Samostatné výstavy mala v Tatranskej Lomnici (1995), Poprade (1984) a v Starom Smokovci (1986).

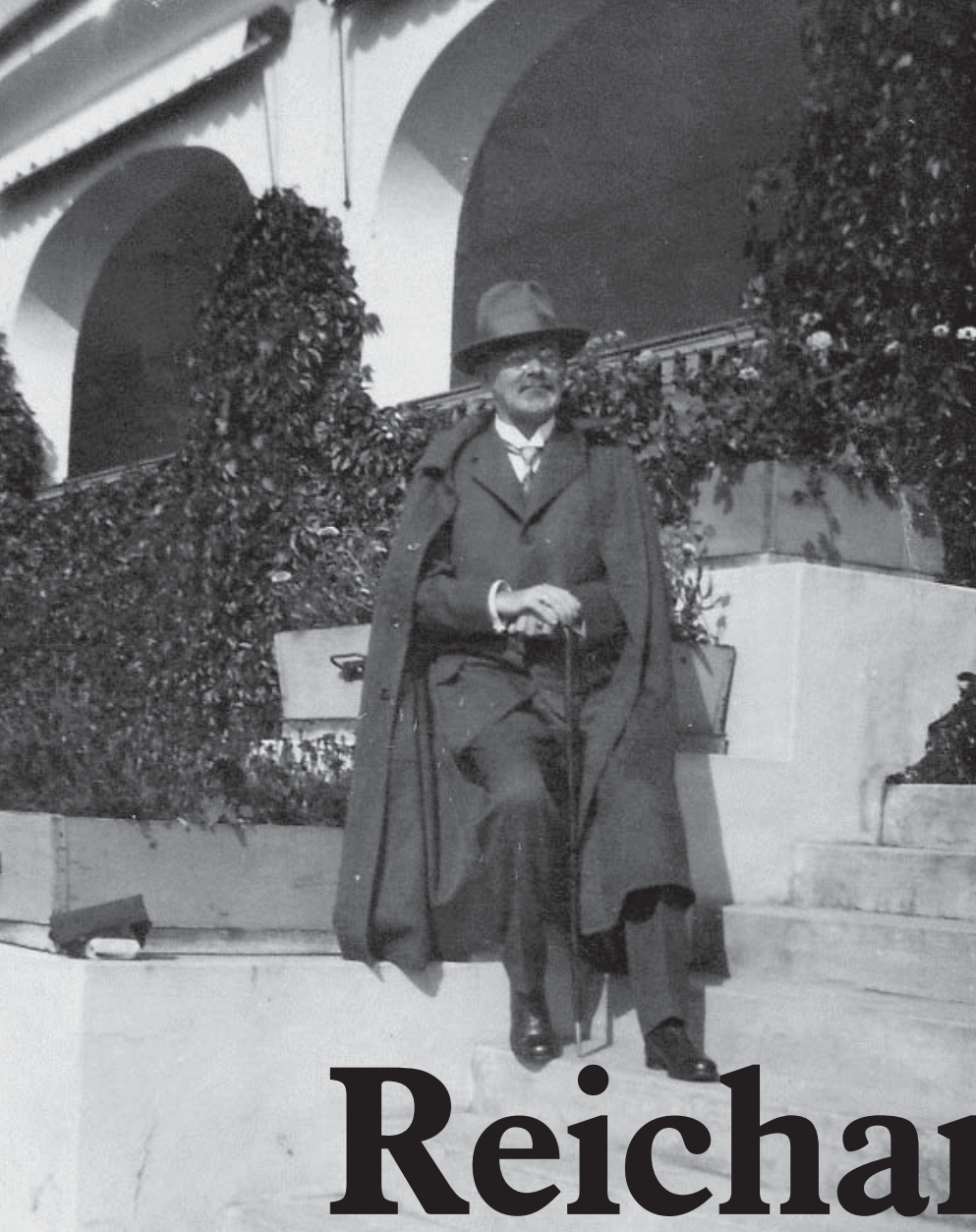
V roku 2007 získala cenu Mesta Vysoké Tatry za celoživotné dielo.

Do tlače prispievala málo, spomeňme aspoň texty Evidencia a manipulácia fotografických zbierok v Tatranskom múzeu v Poprade (Múzeum, Br., 4, 1957, č. 1) či Putování Hlinskou dolinou („Tatr. Noviny“ 5, 1958, č. 30, pod kryptonymom: B).

Za tatranskými motívmi so skicárom v batohu prestala chodiť až vtedy, keď jej zdravie vypovedalo službu. Záver života strávila v zariadení pre seniorov vo Veľkej Lomnici, kde si občas spolu s priateľmi zaspomínala na časy, keď jej druhým domovom boli tatranské doliny. Aj keď – ako kedysi priznala – jej vzťah k tomuto kútu Slovenska nebol láskou na prvý pohľad. „Keď som prvý raz z okna vlaku videla Tatry, bola som skôr sklamaná ako očarená. Potom sa niečo zmenilo, zakotvila som tu. Dodnes však tvrdím, že to, čo vidíme z Popradu, nie sú skutočné Tatry. Ten ozajstný svet hôr človek precíti, až keď je nimi priamo obklopený, keď sa hýbe v ich strede...“

Češť jej pamiatke!





Dezider Reichart

ný a hudobne nadaný mladý muž si veľmi rýchlo osvojil zručnosti obchodníka a už ako 22-ročný sa stal zástupcom riaditeľa Kammermeyerových vínných pivníc, ako 24-ročný bol riaditeľom pradiarne konope a lanu „Michels“ v Báčskej Palanke (Ó-Palánka), meste na brehu Dunaja v Srbsku, na hranici s Chorvátskom. Tu si už mohol založiť aj rodinu. Do svojho domu si ako nevestu priviedol Viktóriu Rosenbergovú. Sobáš mali v apríli 1898 v Budapešti. V Báčskej Palanke sa im 23. februára 1899 narodilo aj ich prvé dieťa, syn Dezider Emil Viktor (1899 – 1945). Veľmi náročná práca a prašné prostredie vo fabrike nalomili zdravie mladého riaditeľa, a tak ho v roku 1898 poslali na liečenie do Davosu.

Tam sa Reichart zoznámil s vysokohorským kúpeľníctvom, zimnými športami a turizmom. Jemu vlastným dôvtipným a pozorným spôsobom sa zaujímal o všetky podrobnosti svojho uzdravovania, klimatického liečenia a turizmu, sám vyskúšal všetky zimné športy a keď mu ani rok strávený v kúpeľoch neprinesol celkové uzdravenie, odstúpil zo svojej pozície riaditeľa v Báčskej Palanke a odišiel do Tatier, ktoré poznal od svojej mladosti. Veď v neďalekých Mlynčekoch spoznal svoju manželku a stále tu rád pobýval.

Reichartovci

Prelom devätnásteho a dvadsiateho storočia znamenal pre Starý Smokovec začiatok vzostupu na ceste k moderným kúpeľom. Táto cesta je neoddeliteľne spätá s menom Dezidera Reicharta, ktorý smokovecké kúpele viedol celých tridsať rokov a okrem toho bol zdrojom cenných podnetov i pre ostatné kúpeľné miesta.

📍 Oto Jalčovník 📷 archív autora a Múzea TANAP-u

Pevnou oporou mu bola manželka Viktória. Svoju stopu v Tatrách zanechali aj ich deti, syn Dezider a dcéra Margitka. Dnes túto rodinu pripomína už len Tatranský domov v Tatranskej Polianke, kde dlhé roky bývali, a náhrobný kameň na cintoríne vo Veľkom Slavkove. Postupne sa na nich zabúda. Nezaslúžia si to.

S rytierskymi koreňmi

Jedna vetva rodiny Reichart, pôvodom rytieri von Scharnhausen (šľachta pochádzajúca z 13. storočia, ruiny hradu sa nachádzajú v Bavorsku), sa v 19. storočí dostala aj do Uhorska. Otec Dezidera

Reicharta, Emil Reichart (1840 – 1909), pôsobil ako generálny riaditeľ Rakúskej poisťovacej spoločnosti Dunaj v Pešti. Bol častým návštevníkom tatranských Mlynčekov (Tátraháza). V roku 1891 spolu s Dr. Gedeonom Petzom, univerzitným profesorom, vystúpil na Slavkovský štít. Dezider sa narodil v roku 1871 ako najstarší zo siedmich súrodencov, študoval na obchodnej akadémii a do života dospelých vstúpil už ako 16-ročný, najprv v službách u strýka Geittnera vo firme Geittner a Rausch, neskôr u svojho druhého strýka Edmunda Moireta v centrále Harmaneckej papierne. Nezvyčajne schopný, reči znalý, sčíta-

Skúsenosti z Davosu preniesol do Tatier

Jeseň trávil v Lubovnianskych kúpeľoch, na zimu odišiel do Nového Smokovca, kde mu vdova po Dr. Szontaghovi ochotne poskytla ubytovanie, stravu a liečenie podľa jeho vlastných predstáv. Keďže jej počas pobytu veľmi rád pomáhal s riaditeľskou agendou, pani Szontagová využila Reichartove skúsenosti z Davosu aj v prospech svojich kúpeľov.

V tom čase sa Reichartov osud pevne zviazal s Tatrami. Začiatkom roku 1901 utrpel správca Starého Smokovca „strýko“ Július (Gyula) Gabos (1838 – 1901) na poľovačke smrteľné zranenie a Spišská úverová banka vypísala konkurz na jeho miesto. Zo 42 uchádzačov vybrali Reicharta. Keď sa prišiel predstaviť do Spišskej úverovej banky v Levoči, predseda predstavenstva a zároveň posledný spišský gróf Breuer ponúkol tomuto schopnému, reprezentatívne a distingvovanému mladému mužovi aj pozíciu riaditeľa banky. Reichart to ale odmietol. V Starom Smokovci nakoniec neprebral miesto správcu, ale riaditeľa, a síce s celoročným pôsobením. Dovtedy bol Smokovec otvorený len v lete. Už

4. augusta 1901 bol ako člen prítomný aj na 28. zasadnutí Valného zhromaždenia Uhorského karpatského spolku.

Tento veľmi skúsený a schopný nový riaditeľ skoro spoznal, v čom je problém všetkých tatranských kúpeľov. Sezóna trvala len dva mesiace, počas ktorých si museli zarobiť na celú rėziu. Preto bol pobyt v Tatrách veľmi drahý, dovoliť si ho mohli len dobre situovaní hostia. Práve preto bolo potrebné predĺžiť sezónu a predovšetkým podporiť zimnú dovolenku i zimné športy, ktoré sa začínali tešiť veľkej obľube. Presne o to sa už celé desaťročia pokúšal aj Dr. Szontagh, avšak nie všetky jeho budovy boli na to vhodné, pretože boli prevažne vybudované na letnú prevádzku. Priestrané izby pohltili v zime priveľa paliva, chodby a schodiská sa nedali vykurovať, aj z tohto dôvodu sa pobyty v zimnom období dali len ťažko presadiť. Okrem toho bola zima bez športu príliš dlhá a nudná. K zimným aktivitám však neodmysliteľne patria pohodlné priestory na oddych a relax. Reichart využil svoje skúsenosti z pobytu v Davose, ako aj skúsenosti miestnych lekárov, Dr. Szontagha a Dr. Guhra, a počas osirelých jesenných, zimných i jarných mesiacov rokov 1901 a 1902 sa pustil do plánov na stavbu nového Grandhotela. Mal šťastie, že jeho lekárom v Starom Smokovci bol skúsený a uznávaný Dr. Ladislav Járma (1850 – 1932), ktorý jeho zámerom rozumel a v rámci svojich možností ich aj podporoval. Celý rok venoval Járma propagande Starého Smokovca v Budapešti, nakoniec sa mu pre rok 1903 podarilo zorganizovať študijnú cestu Budapeštianskeho lekárskeho spolku do Tatier, ktorú viedol docent Dr. Gejza (Géza) Hainiss.

Starý Smokovec v tých časoch mohol hosťom ponúknuť ubytovanie v štyristo izbách so šesťsto posteľami v devätnástich budovách. Prevádzkovaniu aj cez zimnú sezónu vyhovoval vtedy len Csákyho dom, poschodová murovaná budova, bez elektriny a vodovodu. V lete 1902 v ňom už inštalovali elektrické osvetlenie, tečúcu vodu a sociálne zariadenia. V tom istom roku prebral vedenie banky po svojom nebohom otcovi Gustáv Hoepfner ml. (1872 – 1932). Inšpiráciu pre návrh nového hotela čerpal Reichart v Davose, aby presvedčil konzervatívne vedenie Spišskej úverovej banky. Tá poverila vypracovaním projektu architekta Quida Hoepfnera (1868 – 1945), staršieho brata riaditeľa banky, Gustáva Hoepfnera. A tak myšlienku na reprezentatívny Grandhotel začala realizovať táto trojica mladých, vzdelaných a ambiciózných mužov.

Reichart pripravoval miesto pre nový hotel, odstránil budovu Polovnícky roh (Vadászkürt), premiestnil vilu Röser (dnes Ilona, pozn. autora), začal s budovaním kúpeľnej promenády nad hotelom. Práce

na výstavbe hotela začali na jar 1903, pracovalo na ňom tristo robotníkov. Otvorili ho v júni 1904. Vo svojej dobe to bola jedinečná budova, ktorá nemala obdobu v monarchii. Nový Grandhotel, majstrovské dielo podľa vtedy módného vzoru luxusných prírodných a alpských hotelov, bol zariadený tak, aby sa v ňom mohli ubytovať aj kniežací hostia. Jeho veľké apartmány, nádherné jedálne, salóniky a vynikajúca kuchyňa na seba nenechali dlho čakať. Aristokratická spoločnosť v Uhorsku prejavila okamžite záujem o služby nového hotela a Reichart mohol realizovať ďalšie plány.

Nezabudol ani na zimné športy

Aby naplno rozvinul myšlienku zimných športov počas celej zimnej sezóny, čoskoro si zaobstaral sane z Rakúska a Krkonôš, boby a tobogany (kanadské sane s plochým dnom, pozn. autora) z Davosu a St. Moritzu, stoljkjaere a lyže z Nórska spolu s učiteľom lyžovania Smissom Hansenom. A ten, aby predviedol možnosti lyžovania, vystúpil v jeden slnečný zimný deň na vrchol Slavkovského štítu, čím vzbudil veľký rozruch



„Elektrický autobus“ v Starom Smokovci

nielen v Tatrách, ale aj v celom Uhorsku. Veľká plocha nad promenádou sa v zime využívala ako klzisko a v lete ako tenisové kurty. V marci 1905 patril Reichart medzi zakladajúcich členov Starosmokoveckého klubu zimných športov (Tátrafüredi Téli Sport-Club), ktorého cieľom bolo pestovať a propagovať zimné športy ako curling, hokej, sánkovanie, boby či lyžovanie.

Elektrický autobus bez kolaj aj lanovka

Bol to práve Reichart, kto v novinách objavil inžiniera z Drážďan, ktorý prevádzkoval „elektrický autobus bez kolaj“ a pre svoju myšlienku prevádzkovať takýto druh dopravy aj v Tatrách získal dvoch

popradských podnikateľov, Vincenta Matejku a Viliama Kriegera. Dnes by sme ho nazvali „vizionárom“. Pochopil, že spolu s výstavbou Grandhotela musí zabezpečiť aj dopravu z Popradu do Starého Smokovca, poplatnú tej dobe. Vzdialenosť bola síce len 14 kilometrov, ale predstava, že aristokracia bude musieť presadať z rýchlika I. triedy do kočov, aby sa mohla dostať do prvotriedneho hotela, bola pre Reicharta asi neprijateľná... Takisto prišiel aj s nápadom začať už od mája 1904, teda ešte počas realizácie záverečných prác na výstavbe Grandhotela, uverejňovať pravidelné reklamy v najčítanejších periodikách monarchie. V uhorskom týždenníku *Vasárnapi Ujság*, v denníku *Budapesti Hírlap* či dokonca aj v prestížnom rakúskom aristokratickom týždenníku *Wiener Salonblatt*.

Okrem oznamu o plánovanom otvorení hotela sa v médiách objavila aj informácia o začatí prevádzky elektrického dopravného prostriedku. „Elektrický autobus“ medzi Popradom a Starým Smokovcom premával len v rokoch 1904 až 1906 – a aj to len počas krátkej letnej sezóny. Počas zimných sezón,

športy. Spočiatku len on a Gustáv Hoepfner verili v úspech a rentabilitu tohto projektu. Na začiatok predpokladali, že pre úspešnú prevádzku lanovky budú potrebovať previezť ročne desaťtisíc cestujúcich, pričom väčšina ostatných zainteresovaných predpovedala, že to bude sotva dvetisíc. Prvý rok sa lanovkou previezlo 25-tisíc cestujúcich, čo bol nevídaný úspech. Z lanovky sa tak stal najvýnosnejší podnik Tatranských elektrických železníc so zárukou stabilného zdroja peňazí aj pre horšie roky.

Zrod Tatranského domova

V zime 1908 utrpel Reichart pri pretekoch bobov na ceste zo Starého Smokovca do Novej Lesnej vážny úraz, ktorý mu spôsobil dlhodobú práceneschopnosť. Celé leto, ako aj zimu na prelome rokov 1908/1909 strávil opäť v Davose na liečení. Do Tatiev sa vrátil až v lete 1909.

V roku 1911 kúpil pozemok medzi Novým Smokovcom a Tatranskou Poliankou, na ktorom plánoval postaviť penzión. Lenže staviteľom a majiteľom nového objektu hotelového typu bola spoločnosť Tátra Otthon z Budapešti, ktorú založili vý-

úvadaný v článku, z ktorého som čerpal, nakoniec bol prevádzkovaný ako penzión, pozn. autora). V predstavenstve spoločnosti boli predseda Ján (János) N. Reichart, podpredseda Dr. Eugen (Jenő) Zsigmondy, Dr. Ladislav Jármay, Ferencz Reischl, Samuel Stern, Dr. Aladár Szelényi. Jedným z členov dozornej rady bol Teodor Kertész (1834 – 1921). Administratívu mala na starosti manželka Dezidera Reicharta. Ján N. Reichart bol bratom Emila Reicharta (1840 – 1909). Začiatkom roka 1913 bol už nový penzión v prevádzke. Určený bol hlavne pre rodiny a mladé dievčatá, ktoré tam mohli stráviť pobyt aj bez sprievodu, keďže vzornú opateru im poskytovala jeho riaditeľka Viktória Reichartová.

Tri desaťročia na riaditeľskej stoličke

Vojnové roky 1914 až 1918 strávil Reichart ako správca kúpeľov Starý Smokovec. V poslednom roku vojny, 20. júla 1918, sa uskutočnilo ustanovujúce zhromaždenie Zväzu tatranských kúpeľov (A Magas Tátra Fördőinek Szövetsége). Cieľom zväzu bolo nadviazať spoluprácu medzi kúpeľnými strediskami vo Vysokých Tatrách a v ich

právnych zmenách ostal naďalej vo funkcii riaditeľa kúpeľov. V marci 1923 sa ako riaditeľ zúčastnil porady v Bratislave na Československom cudzineckom úrade pre Slovensko, ktorý bol podriadený Slovenskému oddeleniu Ministerstva obchodu, priemyslu a živnosti. Za ministerstvo boli prítomní Dr. Burda, vedúci oddelenia a Dr. Jelínek, ministerský radca. Karpatský spolok (Karpathenverein) ako zástupcu Zväzu tatranských kúpeľov okrem Reicharta na porade zastupovali Dr. Michal Guhr a Dr. Mikuláš Szontagh (1882 – 1963). Prítomní boli ešte zástupcovia kúpeľov z Piešťan, Trenčianskych Teplíc, Turčianskych Teplíc a Rajca. Na porade chýbal pre chorobu Ludovít Winter z Piešťan. Porada trvala od desiatej do šestnástej hodiny a zaoberala sa problémami jednotlivých kúpeľov a ich liečebnými metódami. Závery boli zhrnuté v memorande Spolku tatranských kúpeľov, ktoré predniesol predseda zväzu, Dezider Reichart, riaditeľ kúpeľov Starý Smokovec.

V apríli 1926 sa v Tátra-Sanatóriu v Starom Smokovci konala oslava na počesť jeho dvadsaťpäťročného pôsobenia vo funkcii riaditeľa kúpeľov. Zorganizovala ju Spišská úverová banka a okrem predsedníctva banky na čele s jej riaditeľom Wielandom a rodiny Dezidera Reicharta sa na nej zúčastnili všetci lekári kúpeľov a početní Reichartovi priatelia. Gustáv Hoepfner vo svojom príhovore ocenil nadčasové zásluhy oslávenca. Ako výraz vďaka mu podarovali umelecký portrét od mníchovského maliara Stohandela.

Po tridsiatich rokoch pôsobenia na riaditeľskej stoličke odišiel v roku 1932 do dôchodku. Pri tejto príležitosti bol zvolený za čestného člena Zväzu tatranských kúpeľov a sanatórií. Menovanie mu osobne odovzdali Dr. Mikuláš Szontagh ako prezident zväzu, Albert Hunfalvy a Dr. Michal Guhr. Deziderov brat, šéfredaktor časopisu *Turistaság és Alpinizmus* Gejza Reichart (1880 – 1964) v čísle 10 v roku 1932 vo svojom článku pri príležitosti jeho odchodu do dôchodku znova zdôraznil Deziderovu zásluhu na rozvoji Starého Smokovca, jeho podiel na výstavbe Grandhotela, elektrifikácie osady, na zavedení prevádzky trolejbusu, tatranskej elektrickej železnice, pozemnej lanovky na Hrebienok, ako aj rozvoji zimných športov.

Rozlúčiť sa prišiel celý Spiš

Dezider Reichart zomiera 6. februára 1933 o ôsmej hodine ráno v 62. roku svojho plodného života po ťažkej chorobe. Pohreb sa konal na cintoríne vo Veľkom Slavkove o dva dni neskôr, v stredu 8. februára, o pol štvrtej popoludní. Smútočný obrad celebroidoval Karol Hudács, dekan – farár z Veľkého Slavkova, za účasti početného smútočného zhromaždenia z celého Spiša. Ceremonia na nádvorí starého kostola vo Veľkom Slav-



Tatranský domov

znamní budapeštianski bankovní riaditelia 6. februára 1912 ako hotelovú spoločnosť bankových manažérov, akciovú spoločnosť. Základný kapitál spoločnosti predstavoval 150-tisíc korún. Zakladajúcimi členmi boli Leó Lánčzy, Henrik Fellner, bývalý riaditeľ Obchodnej banky, Dr. Aurél Dobay, generálny riaditeľ Centrálnej obchodnej a priemyselnej banky, Miksa Madarassy-Beck a mnoho ďalších excelencií vo finančnom svete Uhorska. Táto spoločnosť po splatení základného kapitálu začala s výstavbou nového hotela v Tatranskej Polianke. Každý hlavný akcionár v ňom mal mať vlastný samostatný malý apartmán. Hotel bol pomenovaný podľa spoločnosti Tátra Otthon – Tatranský domov (ako hotel je

okolí, zastupovať ich záujmy, zvýšiť turistický ruch a prosperitu tatranského regiónu. Zväz chcel presadiť rozvoj tatranských osád s dôrazom na zlepšenie železničnej dopravy vo verejnom záujme, spravodlivé dopravné tarify, čo najdlhšie oslobodenie od daní pre novopostavené stavby či stály hasičský zbor. Na ustanovujúcom zhromaždení boli zastúpené všetky kúpeľné strediská. Po prijatí stanov bol gróf Alexander (Sándor) Teleki (1861 – 1919) jednomyselne zvolený za patróna zväzu. Do jeho výboru za predsedu zvolili Dezidera Reicharta, za podpredsedu Dr. Michala Guhra (1873 – 1933) a za tajomníka Ludovíta H. Vágha.

Reichartove odborné kvality boli dôvodom, že po skončení vojny a po štáto-

kove lemovanom šindľovými domami poskytla obraz skutočného horského pohrebu, ktorého atmosféru umocňovali aj smútočné piesne zboru z Veľkého Slavkova. Po smútočnom obrade bol zosnulý odprevadený na cintorín nad obcou smerom na Tatry, pričom rakvu niesli jeho priatelia na čele s Dr. Michalom Guhrom, hlavným lekárom v Tatranskej Polianke. Pri hrobe sa rozlúčil v mene banky a zamestnancov kúpeľov najskôr Arthur Polnisch, riaditeľ Spišskej úverovej banky a potom Dr. Mikuláš Szontagh v mene Zväzu tatranských kúpeľov a sanatórií, ktorý ocenil nezmazateľné zásluhy zosnulého ako jedného zo zakladateľov zväzu. Nakoniec sa s Reichartom v mene Karpathenvereinu rozlúčil Dr. Michal Guhr.

Pamätná tabuľa na priechli Grandhotela

Ešte v roku jeho úmrtia mu Karpathenverein umiestnil pamätnú tabuľu na južnom priechli Grandhotela. Jej slávnostné odhalenie sa uskutočnilo v nedeľu, 6. augusta 1933 o deviatej hodine. Za nádherného počasia sa slávnosti zúčastnilo početné a významné publikum. Ceremoniál otvoril spolupredseda spolku Dr. Karol Florián, ktorý privítal rodinu zosnulého, zástupcov kúpeľov i všetkých hostí a niekoľkými trefnými slovami opísal Reicharta. Hlavnú reč predniesol Dr. Mikuláš Szontagh, ktorý priblížil jeho životné osudy a obdobie pôsobenia vo funkcii kúpeľného špecialistu v Starom Smokovci, jeho obrovské zásluhy na zavedení zimných športov vo Vysokých Tatrách i rozvoji samotného Starého Smokovca, výstavbe elektrickej železnice a pozemnej lanovky na Hrebienok. Potom ho opísal ako človeka, ktorý neustále presadzoval kolegiálnu spoluprácu, ktorej vyvrcholením bolo založenie Zväzu tatranských kúpeľov v roku 1918 a vzápätí odhalil pamätnú tabuľu osadenú v stene vľavo od vchodu do hotela, na ktorej bol nápis v slovenčine, nemčine a maďarčine:

„1901 – 1931. Desiderius Reichart, narodený 24. januára 1871, zomrel 6. februára 1933, 30 rokov bol priekopníkom v oblasti cestovného ruchu, zimných športov a rozvoja tohto miesta vo Vysokých Tatrách.“

Následne riaditeľ Artur Polnisch prevzal pamätnú tabuľu v mene kúpeľov Starý Smokovec a ich majiteľky, Levočskej kreditnej banky, a spomenul si na nádherný triumvirát, ktorého spolupráca bola dôvodom výstavby Grandhotela a pomohla rozkvetu zimných športov a zavedeniu celoročnej sezóny vo Vysokých Tatrách. Tvorili ho Gustav Hoepfner, Dezider Reichart a architekt Quido Hoepfner, ktorý bol na slávnosti aj osobne prítomný. Poďakoval Karpathenvereinu za česť, ktorú prejavil Reichartovi prostredníctvom tejto pamätnej tabule a prevzal ju do opatrovnictva. ◀

Pokračovanie v budúcom čísle



Hotel Polovnický roh (na snímke vľavo), ktorý musel ustúpiť výstavbe Grandhotela.



Grandhotel v roku 1904



Hoteloví hostia na terase Grandhotela



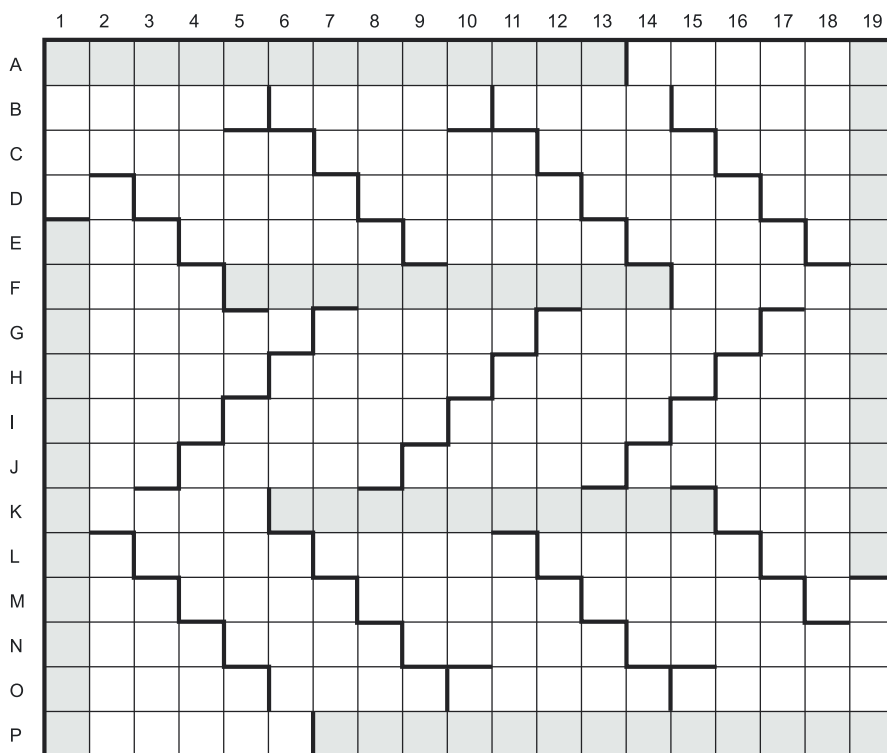
Křížovka

Anton Hajovský

Veľká Svišťovka (2 037 m n. m.) je často navštevovaná trávno-sutinová kopa. Názov jej dali svište, ktoré sa v tejto lokalite hojne vyskytovali. Leží v krátkej rázsoche, ktorá vybieha od Malého Kežmarského štítu na východ. Pre horolezcov nie je zaujímavá. Významnejšou je preto, lebo sa okolo nej kľukatí Tatranská magistrála medzi Skalnatou dolinou a Dolinou Zeleného plesa. Cez sedlo pod Malou Svišťovkou vedie jeden z dvojice turistických chodníkov z Tatranskej Lomnice na (*tajnička 1*). Na svahoch Veľkej Svišťovky sa zachovali stopy po činnosti baníkov. Niektoré štólne vyhlbil údajne (*tajnička 2*) zo Spišskej Soboty, ktorý bol evanjelickým farárom a v čase protireformácie sa päť rokov ukrýval pri (*tajnička 3*). Potravinami ho zásoboval jeho syn Samuel. Údajne, aby sa nenudil, ryžoval zlato z potokov. Z niektorej zo štólní získal striebro, z ktorého si (*tajnička 4*). Na prelome 17. a 18. storočia sa v Doline (*tajnička 5*) odohrávali bitky o horské pasienky. V júli 1701 z Kežmarku poslali proti belianskym pastierom ozbrojených vojakov. Jeden z nich sa v plnej poľnej vybral na Veľkú Svišťovku. Zrútil sa. Keď padal, vystrelila puška. Vojaci, ktorí počuli výstrel, sa vydali na pomoc. Tá však už nebola potrebná. Vraj to bola prvá (*tajnička 6*) Vysokých Tatier.

Legenda

Vodorovne: A. *Tajnička 1* – krik. – B. Zaspím – tam, až ta – diplomatické označenie – strava. – C. Zaniknutá česká obec – v tejto chvíli – nočný vták – mrežové dvere, po česky. – D. MOL Sýrie – kuriér – druh svetra – priezračná – litovská minca. – E. Zimné olympijské hry – bohatý sedliak – poháňáč statku – chaos – EČV Senice. – F. Starogrécky boh lásky – *tajnička 2* – odokry. – G. Prelamovala – ker – Chateaubriandova novela – Cable News Network. – H. Talianske mesto – značka piva – meno Emílie – klesá. – I. Nič – druh pokrývky hlavy – obyvatelia Osetska – japonský horor. – J. Žrď na voze – židovský trest – stromoradia – zneucti. – K. Cyrilov druh – *tajnička 5* – pulzuje. – L. Predložka – rub – strčím – cudzie mužské meno – strč. – M. Naša hudobná skupina – dužinatá rastlina – samec svine – vzkypel – 45 rímsky. – N. Český hokejista – oranie – vreskot – bonus. – O. Čert – čas – rúr-



kové kliešte – sprav vo väčšom počte. – P. Úradné výnosy – *tajnička 4*.

Zvisle: 1. Veľké nádoby – *tajnička 3*. – 2. Krajský symfonický orchester – hrdzavie – rítus. – 3. Egyptský boh mŕtvych – kuželovité útvary – ukazovacie zámeno – starší francúzsky komik. – 4. Bielkovina v obilí – moc – hromada – takto. – 5. Nanometer – zbav vlhkosti – letecký oddiel – videlo – značka jednotky nit. – 6. Astát – vyberajú – zub na kolese – sečné zbrane. – 7. Kód prapradského letiska – London Academy of Music – český hokejista – náš kraj. – 8. Prchavá kvapalina – dámska šnurovačka – Európska obchodná komora – spojka. – 9. Ozdoba hlavy jeleňa – nieto – mexická rieka – argón. – 10. EČV Liptovského Mikuláša – hliníková fólia – kyseliny olejové – slovko nesúhlasu. – 11. Kód angličtiny – skaza – umelecká úvaha – hviezda súhvezdia Veľryby. – 12. Omáčka – zelenina – šupinatý jašter – čosi, po česky. – 13. Obrát – pocítujete – poľská rieka – diel poľa. – 14. Rozpúšťam teplom – draslo – súbor stien, po česky – skratka klavíru. – 15. A podobne – kruh okolo Mesiaca – hydrid draslíka – 33 palcov v USA – New York. – 16. 365 dní – americký herec – sejba, po nemecky – nezotieraj. – 17. Vyrábala tkaninu – povzdych – britský šprintér – mesto v Nigérii. – 18. Športová

značka – starší ruský (sovietsky) politik – časť dňa. – 19. *Tajnička 6* – česká rieka.

Pomôcky: Altar – Caines – Edolo – Kairo – Mekab – Orz.

Znenie tajničiek posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži do **30. júna 2022**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ▶

Komu pôjde výhra?

Správne riešenia tajničiek z čísla 1/2022 mali znieť: 1. Svišťoviek, 2. Jasstrabiu vežu, 3. Beatu Lasku, 4. Napájadlového, 5. Egidova chata, 6. tiež vyhorel. Do redakcie nám tentokrát prišlo celkovo 44 odpovedí a z nich iba dve neboli úplne správne. Knižného turistického sprievodcu TATRY, Vysoké, Belianske, Západné, ktorého nám do súťaže venovalo vydavateľstvo DAJAMA, od nás získava **Renata Kotulová z Prešova**.

Srdečne blahoželáme!



Fotohádanka

Martin Maličký

Vážení čitatelia, z vašich odpovedí je jasné, že Veľkú Studenú dolinu máte „nakukanú“. Panorámu štítov vo fotohádanke naozaj vytvára trojica (zľava) Kupola, Východná Vysoká a Divá veža. Fotografia bola nasnímaná v severovýchodných zrázoch pod Galériou Slavkovských veží na svahu zvanom „Budzák“. Tento údaj však nenájdete na žiadnej mape. Poznajú ho len Tatranci a meno dostal podľa Tomáša Budzáka, ktorý tam v 30. rokoch 20. storočia zahynul pod lavínou. Rovnaký názov nesú aj preteky, ktoré organizujú miestni nadšenci lyžovania. Majú dve etapy. Prvá je skialpinistická s dĺžkou približne päť kilometrov a prevýšením 400 metrov. Štart je pri Dlhom plese pod Zbojníčkou, ide sa smerom na Prielom, pred vstupom do Divej kotliny sa pretekári prehupnú cez chrbát Svišťového štítu na severovýchod a pokračujú smerom na Malý Závrat, ďalej zlyžujú „Generál“ a od Brány vyšliapu do cieľa na Zbojníckej chate. Druhá etapa spočíva v slalome na už spomínanom svahu „Budzák“. Na chalanoch sa mi páči, že v nadšení ich nezastavili ani prísne obmedzenia počas „korony“ a celé preteky sa uskutočnili bez zhromažďovania sa vďaka mobilnej aplikácii, ktorá dokáže sledovať športovú aktivitu borca v čase a priestore. Jej druhým aspektom je socializácia – so svojím výkonom sa môžete okamžite pochváliť na sociálnych sieťach. Členovia virtuálnych klubov sa takto môžu navzájom porovnávať a „hecovat“.

Zbojnická chata bola oddávna spájaná s lyžovaním. Nečudo, veď pre Veľkú Studenú dolinu je charakteristické plynulé stúpanie od Tatranskej magistrály až do sediel v jej závere ako Prielom alebo Malý Závrat. Už v roku 1916 vykonali bratia Komarnicki prvú lyžiarsku túru na Svišťový štít. V knihe Bohuša Štofana *Dejiny horského lyžovania* som sa dočítal, že v týchto rokoch uskutočnila cisársko-kráľovská armáda Rakúsko-uhorskej monarchie vo Vysokých Tatrách lyžiarske kurzy pre vyše 20 000 vojakov, dôstojníkov a poddôstojníkov, bojaschopných v zimných podmienkach. Zaujmal ma dôvod. Boli ním obavy z možného útoku ruskej armády cez východné Slovensko na západ...

V medzivojnovom období sa v Tatrách prešlo z nenáročného lyžovania na vysoko-horské lyžovanie. Používali sa lyže dlhé 180 až 230 centimetrov. Lacnejšie boli z horského jaseňa, najkvalitnejšie sa vyrábali z dreva hikory. Viazania sa delili na mäkké a tuhé, na stúpanie sa používali špeciálne vosky.

Lyžiarske palice boli bambusové alebo lieskové s dĺžkou 120 až 150 centimetrov. Dovoľte mi zacitovať dobový text, ktorý som objavil v knihe Ivana Houdeka *Osudy Vysokých Tatier*: „Tatranské doliny, stráne, predtým v zimnom čase úplne opustené, od zavedenia zimných športov a hlavne lyžiarstva sú aj v zime hojne vyhľadávané. Lyžiari objavili nikdy netušené, nádherné krásy zimných Tatier, ktoré sú pod snehom plnšie, plastickejšie. V ríši zimy stíchnu velebná pieseň horských riav a malebné plesá zmiznú pod pokrývkou ľadu a snehu. Nekonečné snehové polia, zaplavené intenzívnym žiarením slnka, oslepujúcou belostou snehu, plné hry svetla a tieňov, fantastické, čudodne soskupené formy zasnežených bráľ s kryštálovou inovatou pokrytých stromov, pohádkové ľadové prúdy stuhnutých horských bystrín, vodopádov a kaskád, nádherná panoráma, divá scenéria tatranských štítov obtáčajú tu človeka, zachváteného „bielou náruživosťou“ a len šumot rýchle kĺzajúcich sa lyží, vrzgot snehu, jasavé výkriky radosti, údivu a blaha (podobného azda tomu, ktoré cíti vták pri brázdnení vzduchom), prerušujú tichý, zimný spánok tatranskej prírody. Slnkom pozlátené hroty štítov, lesklé, trblietavé belostné plochy svahov, dlhé modré alebo fialové tóny dolín, roklín, mrazivým nádychom zimy pokryté ligotavé steny strmín kynú so všetkých strán, nôtia svoju tichú, velebnú, strhujúcu pieseň prírody. Zvláštna mystika vanie z nich a pozorovateľ nemôže sa jej nasýtiť.“ Uviedol som text v pôvodnej gramatike – obsah je dôležitejší ako forma. To len tak, na margo okraja. ☺

Nedá mi ešte nespomenúť jednu raritnú príhodu, ktorá sa odohrala vo Veľkej

Studenej doline v marci 2002. Pod Bránou sa odtrhla lavína, ktorá zasypala člena horskej služby – Paľa Kunu. V doline bol akurát výcvik lavínových psov, a tak sa na mieste takmer okamžite objavili „horskáči“. Po lokalizácii začali s vyhrabávaním kolegu. Ležal však pod päťmetrovou vrstvou snehu, a tak celá akcia trvala viac ako dve hodiny. Nikto už nedúfal, že môže žiť. Opak bol však pravdou. Paľo ležal horezračky s hlavou vo vzduchovej bubline tesne nad potokom a celú akciu počúval cez zapnutú vysielaciu. Doteraz pracuje v Horskej záchrannej službe a dar života rozmieňa na drobné pomáhaním iným.

Milí čitatelia, dovoľte, aby som vám aj ja tak trochu pomohol pri novej fotohádanke. Indícia znie, že na ňu netreba vysokú školu ☺.

Svoje tipy posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži do 30. júna 2022. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Kto dostane knihu?

Opäť nás milo prekvapil počet správnych odpovedí, ktoré prišli do redakcie. Spomedzi štyridsiatich čitateľov, ktorí si trúfli rozlúsknuť fotohádankovú otázku z čísla 1/2022, utrafila trojicu Kupola, Východná Vysoká a Divá veža drvivá väčšina. Nesprávne odpovedali len štyria tipujúci, ktorí pri pohľade na fotografiu zablúdili do Batizovskej doliny či k Zelenému plesu. Za správnu odpoveď posielame publikáciu *Osobnosti v názvoch Vysokých Tatier*, ktorá vyšla vo Vydavateľstve IB Vysoké Tatry, **Jánovi Jurčovi z Važka**.

Srdečne blahoželáme!



